

**PERHENEUVOLAN TYÖKÄYTÄNNÖT SELVITETTÄESSÄ
LAPSEN SEKSUAALISEN HYVÄSIKÄYTÖN EPÄILYÄ**

Psykoterapian erikoistumiskoulutuksen
lisenssiaatintutkimus

Annaliisa Heikinheimo
Psykologian laitos
Jyväskylän yliopisto

Kevät 1999

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Psykologian laitos
PL 35
40351 Jyväskylä

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO	1
2. LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ	3
2.1. Hyväksikäytön määrittely	3
2.2. Hyväksikäytön yleisyys	6
2.3. Hyväksikäytön vaikutukset	10
2.4. Hyväksikäyttöepäilyn selvittämisen tavoitteet	13
2.5. Kokemuksia selvitysmenetelmistä	16
3. TUTKIMUSMENETELMÄ	20
3.1. Tutkimusaineisto	20
3.2. Dokumentit tutkimusaineistona.....	21
3.3. Tutkimustehtävät.....	24
3.4. Tutkimuksen suorittaminen	25
4. TULOKSET	30
4.1. Asiakastapausten määrä ja esiintyminen Keski-Suomessa	30
4.2. Hyväksikäyttöön liittyneisiin perheneuvolatutkimuksiin osallistuneet lapset, heidän perheensä ja tekijäksi epäillyt	32
4.2.1. Tutkitut lapset	32
4.2.2. Perhe	34
4.2.3. Hyväksikäyttäjäksi epäilty	36
4.3. Perheneuvolatutkimuksiin hakeutuminen ja tutkimusprosessi	39
4.3.1. Hyväksikäytön ilmitulo tai sen epäilyn herääminen	39
4.3.2. Perheneuvolatutkimusten kesto ja niihin osallistujat	42
4.3.3. Perheneuvolan tutkimusmenetelmät	45
4.4. Hyväksikäyttökuvaukset ja hyväksikäytön kesto	48
4.5. Perheneuvolatutkimusten tulokset	51
4.6. Suositukset ja jatkotoimenpiteet	53
4.6.1. Tapaukset, joissa tutkimukset vahvistivat epäilyn	53
4.6.2. Tutkimuksissa aiheettomiksi osoittautuneet tapaukset	56
4.6.3. Muut tapaukset	58
4.7. Rikosilmoitukset, oikeudenkäynnit ja lastensuojelu	59
5. POHDINTA	62
5.1. Tutkimuksen päätulosten arviointia	62
5.2. Hyväksikäyttöepäilyn profiili Jyväskylän perheneuvolassa	77
5.3. Tutkimuksen luotettavuuden arviointia	79
5.4. Johtopäätökset	85
LÄHTEET	89

TIIVISTELMÄ

Annaliisa Heikinheimo

Perheneuvolan työkäytännöt selvittäessä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä

Tutkimuksessa tarkasteltiin 54 Jyväskylän perheneuvolaan vuosina 1985 - 1995 hakeutunutta asiakastapausta, joissa oli käsitelty lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Tavoitteena oli aineiston perusteella rakentaa kuvaus epäilyn selvittämisprosessista, siihen osallistuneista henkilöistä, käytetyistä tutkimusmenetelmistä, tehdyistä johtopäätöksistä, hyväksikäyttötapahtumista ja selvitystä seuranneista toimenpiteistä. Aineisto koostui asiakastapausten asiakirjoista, jotka sisälsivät hyvin vaihtelevasti erilaisia dokumentteja lasten piirroksista ja psykologisten testien materiaalista työntekijöiden saneluihin ja eri viranomaisille annettuihin lausuntoihin. Tietojen käsittelyssä käytettiin sisällön analyysia tuottaen kiinnostuksen kohteena olleista muuttujista luokitteluja ja jakaumia. Niillä kuvattiin asiakastapausten määrää ja esiintymistä Keski-Suomessa, tutkimuksissa olleita lapsia, heidän perheitään ja hyväksikäyttäjäksi epäiltyä, tutkimuksiin hakeutumista ja tutkimusprosessia, hyväksikäyttökuvauksia, hyväksikäytön kestoa, tutkimusten tuloksia, suosituksia ja jatkotoimenpiteitä sekä rikosilmoituksia, oikeudenkäyntejä ja lastensuojelua. Tulokset osoittivat mm., että hyväksikäytön yleisyyteen nähden alueen lapsista vain murto-osa tuli tutkimuksiin, he olivat iältään odotettua nuorempia ja hyväksikäyttäjä oli yleensä isä tai isäpuoli. Epäily heräsi useimmiten kotona, mutta yhteydenotto perheneuvolaan tehtiin yhtä usein myös viranomaisten taholta. Viive oli noin yhdeksän kuukautta ja selvästi pidempi inestitapauksissa kuin hyväksikäyttäjäksi epäillyn ollessa perheen ulkopuolinen. Kahdessa kolmasosassa tapauksista oli käytettävissä lapsen oma kuvaus keskimäärin kolme vuotta kestäneestä hyväksikäytöstä, jossa tavallisinta oli hänen vartaloonsa tai sukupuolielimiinsä kohdistunut koskettelu. Varsinaisissa selvittelytapauksissa epäily sai vahvistusta lähes kahdessa kolmasosassa, aiheettomiksi osoittautui miltei neljäsosa ja epäselviksi jäi runsas kymmenesosa. Rikosilmoitus tehtiin neljäsosassa tapauksista, joista lähes puolessa seurasi langettava tuomio. Lastensuojelutyöntekijät osallistuivat työskentelyyn perheiden kanssa yli neljässä viidesosassa tapauksista.

Avainsanat: lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, inesti, hyväksikäyttöepäilyn selvitys, perheneuvolan työkäytännöt, asiakirja-aineisto, dokumenttien sisällön analyysi

1. JOHDANTO

Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja inestiiä lienee ilmiönä esiintynyt eri kulttuureissa varhaisista historiallisista ajoista alkaen. Viittauksia inestiin on löydetty runsaasti kansansaduista (Goodwin, 1988), myös Raamatun Vanhassa Testamentissa on inestikerromuksia (mm. Ensimmäinen Mooseksen kirja, 19: 31 - 38). Hindujen jumalista Brahmaan liittyy taru, jonka mukaan hän loi ihmissuvun yhtymällä omaan tyttäreensä (Vikram, 1996, 1019). Antiikin Kreikan opettajien ja nuorten poikien seksuaalisuhteet olivat tavallisia ja yhteisön hyväksymiä, Egyptin faaraot kuten myös muinaiset inkat ja perulaiset solmivat sisarusavioliittoja; kaikissa kulttuureissa inestitabu kuitenkin tunnetaan ja siitä rangaistaan yleensä ankarasti, esim. Hammurabin laissa noin 1900 e.Kr. maastakarkoituksella tai kuoleamalla ja Ruotsi-Suomen laissa vuodelta 1734 kuoleamalla (Sundholm, 1989; Taskinen, 1994a). Inestiteema esiintyy myös kansanrunoudessamme Kalevalassa Kullervon tarinassa ja Vienan Karjalan rutsarunoissa (Kupiainen, 1994).

Suomalainen keskustelu lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä aktivoitui marraskuussa 1988 TV:ssä esitetyn norjalaisen dokumenttiohjelman 'Throwaway children' jälkeen (Vilkko, 1995). Myllypuron lapsisurmat maaliskuussa 1989 lisäsivät keskustelun tunnepi-toisuutta, mutta silti teema ei ole suomalaislehdissä kohonnut palstatilaltaan kahteen muuhun sosiaaliseen ongelmaan, asunnottomuuteen tai huumeisiin, verrattuna yhtä suureksi.

Alkuvaiheen keskustelussa korostui uhrin näkökulma, pohdittiin ilmiön yleisyyttä ja vaadittiin viranomaisille ja yleisölle lisää tietoa, jotta ilmiö osattaisiin tunnistaa ja lapset saisivat apua (esim. Justander, 1989; Pohjanpalo, 1986). Nikon tapaus 1993 merkitsi keskustelun fokuksen muutosta ja skandaalinkäryistä julkisuushuippua. Keskustelua sävytti viranomaisten syyttäminen ja aikuisten oikeusturvan perääminen (esim. Helminen, 1993; Patrakka, 1995). Yleisilmapiiri on nyt jälleen ollut muuttumassa Belgian pedofiilita-pausten tultua ilmi. Mm. Helsingin Sanomat (27.8., 28.8., 29.8.1996) raportoi Tukholmasa elokuussa 1996 järjestettyä YK:n hyväksikäyttökokousta päivittäin ja antoi näkyvästi

palstatilaa myös kuningatar Silvian lapsipornon täyskieltokannanotolle (24.7.1996).

Keskustelua hyväksikäyttötutkimuksista on käyty myös ammattilehdissä (esim. Psykologiuutiset 7/95, 9/95, 11/95, 1/96 ja 2/96). Käytännön toimintatapoja ollaan parhaillaan uudistamassa ja kehittämässä, mm. rikoslain kokonaisuudistukseen kuuluva lakiesitys seksuaalirikoksista annettiin eduskunnan käsiteltäväksi helmikuussa 1997, uusi seksuaalirikoslaki hyväksyttiin 24.7.1998 ja se tuli voimaan 1.1.1999. Suomen Psykologiliiton organisoiman työryhmän suunnittelemasta oikeuspsykologian täydennyskoulutusohjelmasta ensimmäiset opiskelijat valmistuivat keväällä 1998. Liittoon on myös juuri perustettu oikeuspsykologian toimikunta ja tehty aloite Lakimiesliitolle yhteisen Oikeuspsykologian Foorumin perustamisesta (Psykologi 1/99).

Lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä suomalainen tutkimustyö käynnistyi jo 1970-luvulla. Aktiivisempi vaihe alkoi vasta 1985, jolloin Sariolan (1985) ilmiön yleisyyttä koskeva selvitys julkaistiin. Peltoniemen (1988) ja Sundholmin (1989) kirjat olivat suurelle yleisölle suunnattuja. Antikaisen (1994) väitöskirja kartoitti ilmiön parissa työtään tekevien arkea ammatillisina haasteina ja työorientaatioina.

Viime vuosien julkisessa keskustelussa on usein ruodittu työntekijöiden ammattitaitoa ja lapsen seksuaalisen hyväksikäyttöepäilyn selvittelyssä käytettyjä menetelmiä. Suuri osa selvityksistä tehdään kasvatus- ja perheneuvoloissa, joihin lasten kasvuun, kehitykseen ja käyttäytymiseen liittyvissä kysymyksissä on totuttu ottamaan yhteyttä. Työskenneltyäni kaksikymmentä vuotta perheneurolapsykologina ja jouduttuani itse osallistumaan useita kertoja hyväksikäyttöepäilyn selvitysprosessiin kiinnostuin kysymyksestä, mitä perheneuvolassa tapahtuu, kun asiakastapauksessa käsitellään lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Tutkimuksessani halusin selvittää, vastaavatko arkiset työkäytännöt julkisen keskustelun luomaa kuvaa, joka toisinaan tuntui olevan ristiriidassa omakohtaisen kokemukseni kanssa. Halusin vastauksia moniin mielessäni heränneisiin kysymyksiin tavoitteenani rakentaa asiakirja-aineiston pohjalta lähikuvaus yhden työpisteen todellisuudesta, millaisena hyväksikäyttöepäily ja sen tutkiminen siinä näyttäytyvät.

2. LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ

2.1. Hyväksikäytön määrittely

Yhteisöt ja kulttuurit määrittelevät lapsen seksuaalisen hyväksikäytön eri tavoin. Suomalaiseen saunaperinteeseen on kuulunut, että perheenjäsenet voivat esiintyä alastomina toistensa nähden. Amerikkalaisessa kulttuurissa vanhempien näyttäytymistä alastomana lapsilleen pidetään epänormaalina ja perusteltuna syynä tutkia, onko kyse hyväksikäytöstä. Isä voi saada tuomion, jos on kylpenyt alastomana tyttärensä kanssa porealtaassa (Wakefield & Underwager, 1994). Suomessa yhdyntä lapsen kanssa on kriminalisoitu, mutta mm. Intiassa lapsiavioliitot ovat edelleenkin monelle todellisuutta.

Hyväksikäytön määritelmässä on käytetty kahta erilaista perusajatusta (Sundholm, 1989). Toisen mukaan aikuinen on kiinnostunut lapsesta seksuaalisesti, jolloin hän tyydyttää eroottisia tarpeitaan lapsen kanssa. Toisessa lähtökohtana on vallankäyttö, aikuinen tyydyttää lapsen kautta vallankäytön- tai läheisyydentarpeitaan.

Suomalaisen jaottelun mukaan lapsen seksuaalinen riisto on yläkäsite, jolla tarkoitetaan kaikkia niitä ilmiöitä, jotka loukkaavat lapsen seksuaalista koskemattomuutta (Taskinen, 1994a, 5). Se sisältää lapsen pääasiassa sukupuolielimiin ja sukupuolisiin tunnusmerkkeihin kohdistuvan ruumiillisen pahoinpitelyn (myös sukupuolielinten silpomisen), sukupuoliyhteyden tai sen yrityksen alle 16-vuotiaan lapsen kanssa, muun lapsen ruumiillista koskemattomuutta loukkaavan seksuaaliteon (esim. lapsen sukupuolielinten koskettelun), lapsen johdattamisen ikää ja kehitystasoa vastaamattomaan seksuaalikäyttäytymiseen (kuten toisen henkilön sukupuolielinten kosketteluun tai muuhun seksuaaliseen tyydyttämiseen), lapsen altistamisen ikään ja kehitystasoon soveltumattomille seksuaalisille ärsykeille (esim. seuraamaan yhdyntöjä, katsomaan pornofilmejä tai -lehtiä), lapsen käyttämisen esiintyjänä epäsideellisissä julkaisuissa, filmeissä, tilaisuuksissa tms. ja lapsen johdattamisen prostituutioon. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on käsitteenä jonkin

verran suppeampi. Se sisältää välittömän lapsen ruumiiseen puuttumisen ja joskus myös psyykkisen riiston, kuten yksilöön kohdistuvat rivoudet ja muut loukkaavat seksuaalipuheet, vihjailevat eleet ja pornon esittämisen lapselle.

Kempe ja Kempe (1981) pitävät lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä pahoinpitelyn yhtenä alaryhmänä fyysisen väkivallan, psyykkisen pahoinpitelyn ja fyysisen ja psyykkisen laiminlyönnin lisäksi. Hyväksikäytöllä he tarkoittavat alaikäisten, kypsymättömien lasten ja nuorten käyttämistä sellaiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen, jota he eivät täysin käsitä tai johon he eivät kykene antamaan harkittua suostumustaan tai joka loukkaa perheroolien sosiaalisia tabuja. Se riistää lapsilta ja nuorilta heidän kehityksensä määräämän oman kehon hallinnan ja kypsymisen mukanaan tuoman mahdollisuuden valita omaehtoisesti seksuaalikumppaninsa. Määritelmään sisältyvät raiskaus, pedofilia ja insesti. Briere (1992) jakaa lapsen väärinkohtelun seksuaaliseen, fyysiseen ja psykologiseen hyväksikäyttöön, emotionaaliseen laiminlyöntiin, vanhempien alkoholismiin ja/tai lääkeriippuvuuteen ja muihin hyväksikäyttömuotoihin.

SgROI (1987) katsoo, että lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä tulee pitää ennemminkin valta- kuin seksuaalisena ongelmana ja suunnitella interventiostrategiat sen mukaisesti. Hän määrittelee hyväksikäytön lapsen kohdistuvaksi seksuaaliseksi toiminnaksi. Se perustuu aikuisen tai vanhemman murrosikäisen tekijän ylivoimaiseen ja dominoivaan asemaan verrattuna lapsen ikään, riippuvuuteen ja alempaan asemaan. Lapselta myös puuttuu emotionaalista, kehityksellistä ja kognitiivista kypsyyttä ymmärtää tämä toiminta.

Aikuisen ja lapsen väliselle suhteelle on luonteenomaista aikuisen auktoriteettiä vaatia lapselta tiettyä reagoitua ja edellyttää tottelemista (Bentovim, Elton, Hildebrand, Tranter & Vizard, 1988). Jos vaatimus on seksuaalinen, siitä tulee tuon auktoriteetin ja riippuvuuden seksuaalista hyväksikäyttöä. Kyky välttää tuskallista todellisuutta on tyypillistä jokaiselle hyväksikäyttödraamaan osallistujalle. Perheen sääntönä on olla näkemättä, kuulematta ja puhumatta mitään pahaa.

Insesti merkitsee sukupuoliyhteyttä biologisten lähisukulaisten kesken osapuolten iästä

riippumatta (Taskinen, 1994a). Joskus sillä tarkoitetaan myös samaan kotitalouteen kuuluvien henkilöiden välisiä suhteita, esim. vanhemman asemassa olevan isäpuolen ja lapsen seksuaalista kanssakäymistä. Inestinä psykologisessa mielessä voidaan pitää kaikkia vanhempi-lapsi -suhteita ilman biologistakin perustaa (Sirén, 1992). Se on määritelty jonkun perheenjäsenen lapseen tai nuoreen kohdistamaksi sukupuoliaktiksi, jossa tekijä käyttää hyväkseen perheen hänelle antamaa sisäistä valtaa ja luottamusta (Sanderson, 1992).

Juridisesti ei inestiä ole Suomessa määritelty (Henriksson, 1994). Lapseen ja nuoreen henkilöön kohdistuvat seksuaalirikokset olivat ennen vuoden 1999 lakimuutosta väkisinmakaaminen, vapautta loukkaava haureus, lapseen kohdistuva haureus, lapsen vietteleminen haureuteen, nuoreen henkilöön kohdistuva haureus, sukupuolisiveellisyttä loukkaava käyttäytyminen lasta kohtaan ja sukurutsa, jotka oli määritelty rikoslain 20. luvun 1 - 7 §:ssä. Lakiuudistuksen myötä sukurutsa on sijoitettu rikoslain 17. lukuun, jossa kriminalisoidaan rikokset yleistä järjestystä vastaan, seksuaalirikoksista rankaisun lähtökohtana on puolestaan seksuaalinen itsemääräämisoikeus (Santavuori, 1997).

Uudistetun rikoslain 20. luvun 1 - 9 §:n määrittelemät seksuaalirikokset ovat raiskaus, törkeä raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyteen, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta ja paritus. Sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon, seksuaalisella teolla puolestaan tekoa, jolla tavoitellaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä ja joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. Pakottaminen sukupuoliyhteyteen, pakottaminen seksuaaliseen tekoon ja seksuaalinen hyväksikäyttö joiltakin osin edellyttävät asianomistajan rikosilmoitusta, ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista. Lain 12 § määrittelee toimenpiteistä luopumisen raiskaus- ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa sekä seksuaalisen hyväksikäytön tietyissä tapauksissa, jolloin virallisella syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jos asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan niin pyytää, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu sitä vaadi.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on kyseessä, jos joku on sukupuoliyhteydessä 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa, koskettelemalla tai muulla tavoin tekee hänelle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään, tai saa hänet ryhtymään sellaiseen tekoon (RL 20:6). Tuomio tästä on enintään neljä vuotta vankeutta ja yritys on rangaistava. Jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu tämän kanssa samassa taloudessa, sukupuoliyhteyttä 16 mutta ei 18 vuotta täyttäneen kanssa pidetään lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä. Sen sijaan sellaisena ei pidetä sukupuoliyhteyttä alle 16-vuotiaan kanssa, jos osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsytydessä ei ole suurta eroa.

Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty ennen vuoden 1999 lakiuudistusta, jolloin seksuaalista hyväksikäyttöä ei vielä ollut määritelty rikosoikeudellisesti. Käsitteenä se tarkoittaa tässä yhteydessä muutenkin laajemmin lapseen kohdistuvaa ja hänen seksuaalista koskemattomuuttaan loukkaavaa toimintaa Taskisen (1994a) esittämään tapaan. Insestikäsitteen olen sisällyttänyt seksuaaliseen hyväksikäyttöön tarkoittaen sillä tilannetta, jossa hyväksikäyttäjä on lapsen perheenjäsen ja joko biologisesti tai psykologisesti vanhemmuus- tai sisarusuhteessa häneen.

2.2. Hyväksikäytön yleisyys

Hyväksikäyttökeskustelussa on ajoittain väitelty kiivaastikin ilmiön yleisyydestä (esim. Scharnberg, 1996; Summit, 1988; Underwager & Wakefield, 1990; Wyatt, Newcomb & Riederle, 1993). Kun yhteiskunnassa havahdutaan todellisuuteen, että hyväksikäyttöä tapahtuu, saattaa tunnekuohu johtaa liioitteluun. Vastareaktionä syntyy herkästi vähättelyä. Tutkimuksissa saadut luvut vaihtelevat suuresti; niissä käytetyt hyväksikäyttömääritelmät ja menetelmät eroavat toisistaan samoin kuin kohderyhmätkin (Antikainen, 1994).

Yhdysvalloissa hyväksikäyttö alkoi herättää yhteiskunnallista kiinnostusta 1960-luvulla (Russel, 1988). Samoihin aikoihin myös Euroopassa, mm. Englannissa, aktivoituttiin ja 1970-luvulla hyväksikäyttöä koskevia tutkimuksia ja kirjallisuutta alkoi ilmestyä yhä runsaammin. Valtaosa tutkimuksista on tehty USA:ssa. The National Incidence Study

vuodelta 1981 arvioi seksuaalisen riiston kohteeksi joutuvan vuosittain 0,7 lasta tuhannesta verrattuna 3,4 fyysisen pahoinpitelyn, 2,2 emotionaalisen hyväksikäytön ja 1,7 fyysisen laiminlyönnin tapaukseen (Ceci & Bruck, 1993). Ylimpiä tutkimuksissa todettuja hyväksikäytön esiintymislukuja on amerikkalaisilla valkoisilla naisilla 67 % ja mustilla 57 % (Wyatt & Powell, 1988). On myös esitetty alhaisempia arvioita, kuten vuodelta 1991 USA:n 45 osavaltiosta kootut tilastotiedot (National Center for Child Abuse and Neglect), joiden mukaan 2,7 miljoonasta raportoidusta lasten väärinkohtelutapauksesta oli 129 697 luonteeltaan seksuaalista, mikä merkitsee lapsista alle 1 %:n joutuneen hyväksikäytetyksi (Ceci & Bruck, 1993).

Peters, Wyatt ja Finkelhor (1986) ovat koonneet yhteenvedon lukuisista Yhdysvalloissa tehdyistä tutkimuksista. Määrittelynä on ollut ennen murrosikää koettu seksuaalinen aggressio tai seksikontakti aikuisen kanssa. Prosenttiluvut vaihtelivat useimmissa tutkimuksissa naisilla 8 - 24 ja miehillä 5 - 22 välillä, ääriarvoina naisilla 6 - 62 % ja miehillä 3 - 31 %. Englannissa hyväksikäytön esiintymisarvioksi on saatu 12 % tytöistä ja 8 % pojista (Baker & Duncan, 1985). Bagley ja King (1990) arvioivat yhteenvetona kokoamistaan tutkimustuloksista prosenttiluvuiksi naisilla 15 ja miehillä 5.

Hyväksikäyttökokemusten yleisyys persoonallisuudeltaan rajatilaisesti häiriintyneiksi diagnosoiduilla on todettu joissakin tutkimuksissa erittäin korkeaksi (Briere, 1992). Kahdessa osastotutkimuksessa yli 70 % ja yhdessä poliklinikkatutkimuksessa 67 % potilaista ilmoitti kokeneensa lapsuudessaan seksuaalista hyväksikäyttöä. 103 poliklinikapotilasta koskeneessa tutkimuksessa hyväksikäytetyistä 71,8 % määriteltiin rajatilaiseksi, ei-hyväksikäytetyistä vain 17,1 %.

Ruotsissa hyväksikäyttökeskustelu käynnistyi 1980-luvun alkupuolella sekä tieteellisenä, kliinisenä että joukkotiedotusvälineiden aiheena lähinnä USA:ssa ilmestyneiden tutkimusten ja raporttien herättämänä (Lindblad, 1989). Ensimmäiset tutkimukset tehtiin jo 1940-luvulla, mutta ne eivät kiinnostaneet suurta yleisöä. Tutkimuksissa tarkasteltiin tuolloin mm. oikeuspsykiatrisia inestitapauksia, joita pidettiin kuriositeettina, ja hyväksikäytettyjen lasten persoonallisuuden kehitystä, mistä todettiin, ettei seksuaalitrauma

näyttänyt vaikuttavan yleiseen prognoosiin. Esitettiin myös, että poliisi- ja lastensuojeluviranomaisten toiminta voi olla lapselle vahingollisempaa kuin itse hyväksikäyttö ja että tavallisimmin hyväksikäyttäjä on perhepiirin ulkopuolinen aikuinen mies. Rädda Barnen -järjestön tutkimuksessa 1983 kysyttiin lähes tuhannelta 18 - 70 -vuotiaalta, olivatko he joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi ennen 18 vuoden ikää (Socialstyrelsen, 1992). 8 % naisista ja 3 % miehistä oli kokenut hyväksikäyttöä. 1985 kysely tehtiin noin tuhannelle 16 - 24 -vuotiaalle, joista 7 % tytöistä ja 1 % pojista ilmoitti hyväksikäyttökokemuksista.

Sariolan (1985) tutkimuksessa hyväksikäyttö määriteltiin tapauksiksi, joissa tapahtumahetkellä alle 16-vuotias lapsi on ollut hänelle tutun aikuisen tai vähintään viisi vuotta vanhemman henkilön kanssa sellaisessa seksuaalisessa kanssakäymisessä, joka käsittää jonkin tai useampia seuraavista toiminnoista: sukupuoliyhdyntä, toisen sukupuolielinten tai rintojen koskettelu tai hyväily, jokin voimakkuudeltaan näihin verrattavissa oleva seksuaalinen toiminta. Viranomaiset ilmoittivat näillä kriteereillä tiedossaan vuosina 1983 - 1984 olevan 132 varmaa ja 222 epäiltyä hyväksikäyttötapausta; Sariolan arvion mukaan Suomessa olisi vuosittain näin ollen 177 avun tarpeessa olevaa hyväksikäytettyä lasta. Varmoista tapauksista 90 %:ssa hyväksikäyttö oli paljastunut (jonkun muun kuin viranomaisen) ilmoituksen perusteella, epäillyistä tapauksista huomion oli herättänyt jokin ympäristön, perheen tai lapsen oire, mutta ne eivät siis yleensä johtaneet hyväksikäytön varmistumiseen. Ilmoituksen tekijä oli 45 %:ssa tapauksista lapsi itse.

Antikaisen (1994) mukaan sosiaali- ja terveysviranomaisten tietoon oli vuosina 1990 - 1991 tullut 1824 hyväksikäyttöepäilyä. Selvityksiä tehtiin 1564, joista 30 % oli varmoja tapauksia, 15 % aiheettomia epäilyjä, 47 % mahdollisia ja 8 % keskeytyneitä. Tapauksista 47 % oli paljastunut viranomaisten ilmoituksesta tai muiden tutkimusten yhteydessä; lapsi itse oli ilmoittaja 6 %:ssa tapauksista. Seitsemässä vuodessa hyväksikäyttöepäilyjen määrä oli maassamme kolminkertaistunut; selvittämättä jääneiden tapausten suhteellisissa osuuksissa ei ollut tilastollisesti merkitseviä muutoksia. Lindbladin (1989) tutkimuksessa oli 28 tukholmalaislasta (tyttöjä 23, poikia 5, keski-ikä 9 v) lastenpsykiatrisen tutkimusryhmän suorittamassa hyväksikäyttöepäilyn selvityksessä. Näistä lähes kaksi kolmasosa

(18) varmistui, 3 osoittautui aiheettomiksi ja 7 jäi selvittämättä. Antikaisen (1994) laskennallisen ennusteen mukaan tällä hetkellä maassamme elävistä lapsista 29 000 - 48 000 on jo joutunut tai joutuu ennen 16:tta ikävuottaan hyväksikäytön kohteeksi.

Lukuvuonna 1987 - 1988 10 000 suomalaista peruskoulun 9. luokkalaista sai vastattavakseen kyselylomakkeen kouluterveydenhoitajan luona tai luokassa (Sariola, 1990, 1992). Vastanneista 7 500 nuoresta 18 %:lla tytöistä ja 7 %:lla pojista oli seksuaalikokemuksia aikuisen kanssa. Suurin osa näistä osoittautui murrosikäisten tavanomaiseksi seurusteluksi; seksuaalista hyväksikäyttöä oli (kriteeristä riippuen) kokenut 4,7 - 7,4 % tytöistä ja 1,2 - 3,5 % pojista. Ydinperheen sisäistä inestiä oli kokenut 2 % tytöistä ja 1 % pojista (isä - tytär -inestiä 0,24 %). Absoluuttisina lukuina kahden promillen yleisyys merkitsee vuosittain 60 uutta biologisen isän ja tyttären välistä inestitapausta. Tyttöillä hyväksikäyttö oli yleisintä Lapin (13 %) ja harvinaisinta Vaasan (2 %) läänissä, pojilla ei ollut läänien välisiä eroja. Nuorilla oli sitä enemmän seksuaalikokemuksia aikuisten kanssa, mitä enemmän he olivat kotonaan kokeneet symbolista aggressiota ja väkivaltaa. Symbolisen aggression kohteeksi ilmoitti vastaajista joutuneensa 69 %, lievän väkivallan 72 % ja vakavan 8 % ennen 14 ikävuottaan.

Peltoniemen (1988) mukaan vain joka viidennessä hyväksikäyttötapauksessa oli otettu yhteyttä ammattiauttajiin. Syinä vastaajat pitivät pelkoa, häpeää, tarvetta suojella perhettä ja halua pitää se koossa sekä omaisten epäilyä viranomaisten kykyyn hoitaa asiaa. Torvisen (1995) kyselylomaketutkimukseen vastanneet yhdeksän hyväksikäytettyä naista Helsingistä ja Rovaniemeltä kertoivat, ettei kukaan heistä tai heidän omaisistaan ollut ottanut yhteyttä viranomaisiin. Syyksi he ilmoittivat syyllisyydentunteet, pelon seurauksista ja pelon, ettei kukaan uskoisi heitä. Vain kaksi heistä oli päässyt hoitoon lapsena. Lindbladin (1989) tutkimuksessa 20 lapsesta 12:lla hyväksikäyttö oli jatkunut vuoden tai pitempään, ennen kuin lapsi kertoi siitä kenellekään. Sariolan (1992) tutkimuksessa viranomaisten tietoon tulleiden tapausten määrä oli noin neljäsosa verrattuna koululaisille tehdyssä kyselyssä paljastuneisiin tapauksiin. Viranomaiskyselyssä tapaukset olivat selvästi koululaiskyselyssä ilmitulleita vakavampia. Sariola (1992) arvioikin, että viranomaisten tietoon tulevat todennäköisimmin vakavimmat inesti- ja hyväksikäyttötapaukset, kun

kyselytutkimuksessa ne taas jäävät helpommin pois. Vaikka puolet inestistä kokeneista olisi jättänyt kertomatta kokemuksestaan, yleisyysarvioksi tulisi silti vain noin 1 % .

2.3. Hyväksikäytön vaikutukset

Hyväksikäyttökeskustelussa on oltu eri mieltä siitä, ovatko esille tulleet tapaukset vain jäävuoren huippu vai päinvastoin "inestihysterian" tuottamia turhia epäilyjä. Myös terapian on väitetty tuottavan vääriä hyväksikäyttömuistoja (Loftus & Ketcham, 1994). Tapahtuneen hyväksikäytön kielteisistä merkitystä lapselle on sen sijaan kyseenalaistettu varsin harvoin.

Ammattilaiset ovat olleet tietoisia hyväksikäytön mahdollisista kielteisistä vaikutuksista 1890-luvun lopulta saakka (Conte & Berliner, 1988). Kliininen kokemus ja tutkimustulokset osoittavat, että hyväksikäyttökokemus vaikuttaa lapseen ja havaittavissa olevat käyttäytymisen tason reaktiot ovat vain osa mahdollisista vaikutuksista. Ensimmäisiä tutkimuksia teemasta on Freudin vuonna 1896 esittämä 'Hysterian alkusyiden tutkimus', jossa hän kuvasi lapsuuden seksuaalisen trauman ja psyykkisten vammojen välisen suhteen (Sanderson, 1992). Hänellä oli ollut materiaalina kahdeksantoista lapsen hyväksikäyttötapausta, jotka tukivat hänen viettelyteoriaansa.

Seksuaalinen toiminta aikuisen kanssa häiritsee lapsen seksuaalista ja psyykkistä kehitystä (Sgroi, 1987; Taskinen, 1994a, b). Lapsi joutuu rooliin, joka ei vastaa hänen ikätasoaan ja kehitystään, ja kohtaamaan liian varhain asioita, joihin hän ei vielä ole henkisesti eikä ruumiillisesti valmis. Hyväksikäyttö on lapselle lähes aina voimakkaasti häiritsevä ja tuhoisa kokemus, jota hän ei pysty ymmärtämään eikä sulauttamaan. Itsensä, ympäristön ja ihmissuhteiden hallinnan kehittyminen keskeytyy ratkaisevasti.

Hyväksikäyttö vaikuttaa lapseen ja nuoreen sekä välittömästi (lähivaikutukset) että ilman hoitoa pysyvämminkin myöhempään elämään (kaukovaikutukset) (Taskinen, 1994a). Lasten välittömät reaktiot ovat samanlaisia kuin muihinkin elämänvaikeuksiin ja ne voidaan jakaa taistelu-, pako- ja alistumistyyppisiin. Taistelureaktioita ovat esim.

aggressiivisuus, riehuminen ja ylikihottuneisuus, pakoreaktioita konkreettisen karkaamisen lisäksi erilaiset psykosomaattiset oireet sekä syömis- ja nukkumishäiriöt ja alistumista ilmentävät lapsen masennus, itkuherkkyys, toivottomuus ja itsetuhoisuus. Lastenpsykiatriassa osastohoidossa olleilla hyväksikäytetyillä lapsilla esiintyi käyttäytymisessä itsetuhoisuuden lisäksi provokatiivisuutta ja vaativuutta, ei niinkään avointa aggressiivisuutta (Barber ym., 1994). Bagley ja King (1990) ryhmittelevät hyväksikäytön lähivaikutukset seksuaalisen sopeutumisen ongelmiin, ihmissuhdevaikeuksiin, oppimisongelmiin ja muihin psykologisiin oireisiin.

Hyväksikäytön kohteena lapsi joutuu kokemaan sellaista stimulaatiota, johon hän ei ole vielä kehityksellisesti valmis, mutta joka vaikuttaa kuitenkin fyysisesti herättävästi ja häiritsee seksuaalisen kehityksen normaalia järjestystä (Sipilä, 1989). Lapsella, jonka oidipaalifantasiat täyttyvät, koko persoonallisuuden kehitys häiriintyy. Sen sijaan, että kasvaisi irti, lapsi sitoutuu yhä lujemmin vanhempaan yhteisen kokemuksen pohjalta. Lapsen kehitys johtaa tyydyttämättömän tarpeen toistamiseen joko viettelijänä tai vieteltyinä tai massiivisten seksuaaliseen toimintaan kohdistuvien puolustusmekanismien käyttöönottoon, mistä esimerkkeinä voivat olla frigiditeetti ja impotenssi. Hyväksikäytön seurauksena lapselle kehittyy usein raiskaustraumaksiksi kutsuttu oireyhtymä (Lankoski, 1991). Hoidossa joudutaan käsittelemään kuolemanpelkoa, syyllisyydentunnetta, kehonkuvan hajoamista, ympäristön hallintaa ja tunteiden ilmaisua. Lankosken (1991) mukaan on myös arvioitu lasten itsemurhayrityksistä 30 % johtuvan seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Seksuaalisen hyväksikäytön seurauksena lapset voivat piilottaa tunteensa, jolloin he käyvät tunneperäisesti saavuttamattomiksi (Socialstyrelsen, 1992). He voivat kätkeä myös älynsä, jolloin he vaikuttavat lahjattomilta, heillä on oppimisvaikeuksia ja toisinaan heitä saatetaan pitää psyykkisesti kehitysvammaisina. Lastenpsykiatriassa osastohoidossa olleilla hyväksikäytetyillä lapsilla todettiin Wechslerin testeillä arvioiden alhaisempi älykkyysosamäärä suorituspuolen tehtävissä verrattuna osaston muihin lapsiin (Sadeh, Hayden, McGuire, Sachs & Civita, 1994). Lapset voivat vetäytyä pois todellisuudesta, mikä voi johtaa erilaisiin psyykkisiin oireisiin, vaikeimmassa tapauksissa psykoosiin (Socialstyrelsen, 1992). Vahingolliset vaikutukset voivat näkyä psyykkisinä, psykosomaat-

tisina, ihmissuhde- ja käytöshäiriöinä. Voimakas ahdistuneisuus, univaikeudet, painajaiset, masennus, taantumisen ja takertuminen ovat tavallisia hyväksikäytettyjen lasten oireita, mutta yleisiä myös muunlaisten perheväkivaltamuotojen kohteiksi joutuneilla lapsilla. Selvimmin erotteleva oire on hyväksikäytettyjen lasten ilmaisema ikätasoon kuulumaton seksuaalinen käyttäytyminen.

Hyväksikäytön traumaattiset ja psykologiset vaikutukset voivat ilmetä välittöminä stressioireina tai viiveellä posttraumaattisesti tapahtumien jälkeen (Bentovim ym., 1988). Posttraumaattisen stressihäiriön (PTSD, Post-Traumatic Stress Disorder) on todettu olevan yleinen seuraus hyväksikäytetyillä lapsilla (Conte & Schuerman, 1988). Usein siihen yhdistyy monia käyttäytymisoireita kuten aggressiivisuutta, keskittymisvaikeuksia, pelkoja, vetäytymistä ja somaattisia vaivoja.

Oireenmuodostuksen viive voi johtua defensiivisestä suojautumisesta, jonka lapsi luo eristääkseen itsensä stressaavista kokemuksista, kunnes ilmitulon jälkeen turvallisemmassa ympäristössä sallii itsensä taas tuntea (Bentovim ym., 1988). Akuutin, kroonisen tai viivästyneen traumaattisen stressioireen piirteitä ovat traumaattisen kokemuksen takauma, joka aiheuttaa vaikutelman hyväksikäytön uudelleen kokemisesta, ja vetäytyminen, joka ilmenee psyykkisenä mitätöimisenä, vähentyneenä reagoivuutena, ulkopuolisuutena, vieraantumisenä ja jäätyneenä tarkkaavaisuutena. Korostunut ahdistuneisuus voi ilmetä ylivalppautena, unettomuutena tai painajaisina. Lisäksi voi esiintyä muistin heikentymistä ja tyhjyyden, menetyksen, masennuksen tai ärtyneisyyden tunteita.

Hyväksikäytön aiheuttamat vakavat ja häiritsevät vaikutukset estävät monin tavoin lapsen normaalia psyykkistä, emotionaalista ja seksuaalista kehitystä (Conte & Schuerman, 1988; Corwin, 1988; Finkelhor, 1988). On kuitenkin erittäin tärkeää muistaa, että näistä traumaattisista kokemuksista on mahdollista toipua (Bentovim, 1992; Briere, 1992; Walker, 1995). Komulainen ja Korhonen (1989) tutustuivat Auroran sairaalassa käytettyyn Royn adaptiomalliin hyväksikäytettyjen lasten hoitotyössä todeten onnistuneessa hoidossa lapsen voivan adaptoitua inestikokemukseen. Mallissa adaptoitumisella tarkoitetaan henkilön mukautumista muuttuviin olosuhteisiin mielekkään ja tarkoituksenmukaisen

elämän saavuttamiseksi.

2.4. Hyväksikäyttöepäilyn selvittämisen tavoitteet

Suomalaisohjeiden mukaan sosiaali- ja terveydenhuollossa tehtyjen hyväksikäyttöselvitysten tavoitteena on auttaa lasta ja perhettä, tarkoituksena on aina lapsen tilanteen parantaminen, ei syyllisten etsiminen tai tuomitseminen (Taskinen, 1994a, b). Sama painotus on myös useissa länsimaisissa käsikirjoissa ja ohjeissa (esim. Bentovim ym., 1988; Sgroi, 1987; Socialstyrelsen, 1992).

Kun klinikko on selvitysten tekijänä, päätavoite on terapeuttilinen, lapselle helpotusta tuottava hyväksikäytön paljastamiseen auttaminen (Bentovim ym., 1988). Lapsen haastattelussa käytettyjen tekniikoiden tulisi helpottaa hänen nopeaa sitoutumistaan, tarjota hänelle ensimmäinen terapeuttilinen tapaaminen, auttaa vahvistamaan tai hylkäämään hyväksikäyttöepäily ja mahdollistaa haastattelijan arviointi lapsen välittömän suojelun tarpeesta (Sgroi, 1987). Ruotsalaisohjeissa pidetään keskeisimpänä tarjota lapselle mahdollisuus kuvata tapahtunutta (Socialstyrelsen, 1992). Annettujen tietojen luotettavuuden arviointi, lapsen suotuisan kehityksen edellytysten määrittely, hänen psyykkisen terveytensä arviointi mahdollisine hoidontarpeineen samoin kuin vanhempien psykoterapeuttilisen ja psykiatrisen avun tarpeen arviointi kuuluvat myös selvityksen tehtäviin. Selvitystyö tulee tehdä työryhmänä, johon kuuluvat psykologi, sosiaalityöntekijä ja lääkäri. Työskentelyä ohjaa hermeneuttinen ajattelutapa, jossa tutkimisen päämääränä on ymmärtäminen vastakohtana luonnontieteelliselle pyrkimykselle tunnistaa tai selittää säännönmukaisuutta.

Lasta terapeuttilisesti tutkittaessa on tavoitteena antaa hänelle tukea, arvioida hänen psyykkistä tilaansa, koota tietoja mahdollisesta hyväksikäytöstä ja selvittää, onko hänellä välitöntä vaaraa kotonaan (Taskinen, 1994a). Keskeinen tutkimusmenetelmä on haastattelu, jonka tulee vastata lapsen ikää ja kehitystasoa, ja sitä täydennetään iän mukaisilla psykologisilla testeillä (esim. Rorschach, Childrens' Apperception Test), leikki tarkkailulla ja piirtämisellä. Jos on jo olemassa aikaisempi kertomus, lasta pyydetään kertomaan

samasta asiasta uudelleen, mahdollinen kertomus kirjataan sanatarkasti samoin kuin haastattelijan kysymykset ja kommentit. Lapsen somaattiseen tutkimukseen on varattava riittävästi aikaa eikä mitään pakkoa saa käyttää (Söderholm & Turunen, 1989, 1992). Tutkimuksessa tehdään tarkka yleispediatrinen status, kaikki mahdolliset (nongenitaalisetkin) traumat rekisteröidään, mustelmat ja muut vammat mitataan ja kuvataan tarkasti tai valokuvataan ja niiden ikä arvioidaan. Myös lapsen käyttäytymistä havainnoidaan. Ruotsissa suosituksena on, että lääkärin tutkimus on hyväksikäyttöä epäiltäessä aina tehtävä (Lindblad, 1989; Socialstyrelsen, 1992).

Lapsen tutkimuksessa testien käytöllä pyritään saamaan kuva hänen kognitiivisista toiminnoistaan kuten havaintojen teosta, muistista, todellisuudentajusta ja johdateltavuudesta (Lindblad, 1989; Socialstyrelsen, 1992). Projektiivinen materiaali ei koskaan sinänsä riitä sen arvioimiseksi, onko lasta hyväksikäytetty, mutta se auttaa kokonaisarvioinnissa ja lapsen psyykkisen terveyden ja hoidontarpeen määrittelyssä. Lapsen kertomus on arvioitava sekä tosiasiasisällöltään (manifesti sisältö: tapahtumien kulku, autenttisuus kuten yksityiskohdat ja henkilökohtaiset assosiaatiot) että laadulliselta sisällöltään (sanavalinnat, tunneilmaisut, emotionaalinen ja kognitiivinen kehitystaso, psyykkiset oireet). Ruotsalaisen käytännön mukaan todistuspsykologin tehtävänä on ottaa selvää, perustuvatko annetut tiedot itse koettuihin tapahtumiin vai selittääkö niitä jokin muu tekijä.

Englannissa suositellaan ensimmäiseksi verkoston konsultointia (Bentovim ym., 1988). Esiintulleen informaation perusteella luodaan jokin hypoteesi, joka joko vahvistetaan tai hylätään lääketieteellisessä tutkimuksessa tai psykiatrisessa haastattelussa. Tavoitteena on löydösten ja johtopäätösten perusteella päästä yhteisymmärrykseen ja toimintaan verkoston kanssa lapsen suojelemiseksi ja terapian tarjoamiseksi. Lapsen ikä ratkaisee, millä tavoin tutkimus tehdään, pienillä lapsilla suositellaan anatomisten nukkien käyttöä, vanhemmilla lapsilla ja murrosikäisillä strukturoitua haastattelua. Pyrkimyksenä on auttaa lasta kuvaamaan hyväksikäyttökokemuksiaan ja helpottaa sen paljastamista. Samoin kuin Suomessa ja Ruotsissa pienen lapsen tutkimispaikan varustukseen kiinnitetään huomiota, nukkekoti, leikkieläimet, nuket, muovailuvaha ja piirustusvälineet mainitaan tarpeellisina.

Lapsen haastattelu todistajalausunnon saamiseksi häneltä oikeustointa varten edustaa toista vallitsevaa käytäntöä selvitysten tekemisessä (Undeutsch, 1995). Tämä lähestymistapa on käytössä mm. Saksassa, jossa on vuodesta 1953 ollut erityistuomioistuinkäsittely kaikille seksuaalisille hyväksikäyttötapauksille. Erityistuomioistuimessa on poliisi- ja tuomarijäsenten lisäksi psykologi- ja psykiatrijäsenet, joiden osallistuminen on välttämätöntä aina silloin, jos ainoa todiste on lapsen kertomus. Haastattelumenetelmä lapsen todistajalausunnon saamiseksi sisältää viisi vaihetta. Aluksi lapselle tehdään persoonallisuustutkimus (Thematic Apperception Test, Childrens Apperception Test) ja sitten selvitetään motivationaalinen tilanne, ts. onko hyväksikäyttöepäilyn esittämiselle motiiveja, jotka selittävät tekaistuja syytöksiä, tai kiistäkö lapsi tapahtuneen pelottelun tms. johdosta. Koska kyseessä on rikosoikeudellisen prosessin osa, lapselle korostetaan ennen haastattelun alkua, että hänellä on oikeus siitä kieltäytyä ja varsinkin, jos tekijäksi epäilty on perheenjäsen, hänellä on oikeus olla todistamatta. Toisaalta hänelle korostetaan, että häntä voidaan auttaa ainoastaan, jos hän kertoo totuuden. Keskeinen osa tutkimustyöstä on lopuksi tehtävä kriteeriperustainen sisällön analyysi (CBCA, Criteria Based Content Analysis), jossa etsitään huolellisesti kaikki viitteet, jotka vakuuttavat aitoudesta ja itse koetusta tai osoittavat sepitettyjä, valheellisia ja epäuskottavia tapahtumia. Tekijäksi epäillylle tulisi haastattelun lisäksi tehdä polygrafitutkimus eli ns. valheenpaljastuskoe.

Oikeuspsykologialla on pitkät perinteet myös Ruotsissa, jossa jo 1960-luvulla Arne Trankell esitteli todistuspsykologisen metodin, aluksi rakenneanalyysinä tunnetun, ja julkaisi työmenetelmää koskevan kirjansa 1971 (Lindblad, 1989). Ongelmallista on, että ruotsalainen lainsäädäntö ei ole määritellyt todistuspsykologin tehtävissä toimivilta henkilöiltä edellytettävää pätevyyttä. Muutenkin tämän lähestymistavan rinnalle on kaivattu lapsipsykologisesti ja lastenpsykiatrisesti suuntautunutta otetta samoin kuin entistä suurempaa eri viranomaisten keskinäistä yhteistyötä hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä. Viime aikoina Suomessakin on esitetty puheenvuoroja käytännön muuttamiseksi hyväksikäyttötutkimuksissa oikeuspsykologisen toimintamallin suuntaan (Sariola, 1995a, 1996) ja ehdotettu polygrafin käyttöönottoa (Sariola, 1995b). On myös ehdotettu koko maan kattavan yhtenäisen asiantuntijajärjestelmän luomista (Liljenfeldt, 1997). Toisena vaihtoehtona on nähty viranomaisten välisen yhteistyön kehittäminen (Hirvelä,

1997).

Amerikkalaisen Hoorwichin (1995) tutkimusmallissa on terapeutinen toimintatapa, vaikkakin se korostaa lapsen haastattelua ja pyrkii tuottamaan myös oikeusprosessin kannalta relevanttia aineistoa. Yhdeksänvaiheisessa prosessissa tutkija aloittaa selvittämällä lapselle haastattelun tarkoituksen ja varmistuu, että tämä on tietoinen antamansa lausunnon merkityksestä. Lapselle kerrotaan vaitiolovelvollisuuden rajat. Hänet opastetaan vastaamaan kysymyksiin varmistaen, että hänen ja tutkijan välille syntyy yhteisymmärrys ja he puhuvat samaa kieltä. Kysymyksillä kartoitetaan lapsen psyykkistä tilaa, kehitystä ja tämänhetkistä toimintaa. Tutkijan voi olla tarpeen tehdä muistilista, ettei olennaisia alueita unohtu; tavoitteena on myös selvittää, esiintyykö häiriöitä yhdellä tai kahdella rajatulla alueella vai laaja-alaisesti ja mikä niiden vakavuusaste on.

Lapsen kertomuksen luotettavuuden ja hyväksikäytön vaikutusten arvioimiseksi tutkijan on onnistuttava saamaan hyväksikäytöstä yksityiskohtainen kuvaus (Hoorwich, 1995). Suorat ja tarkat kysymykset ovat silloin välttämättömiä. Vaikutusten arvioimiseksi tutkijan on tiedettävä, mitä oireita lapsella on ja kuinka vaikeita ne ovat. Tämän pohjalta kannanotto hoidon tarpeesta, sen päämääristä ja tarvittavista terapeuttisista menetelmistä on mahdollista tehdä. Jos haastattelussa on tullut aiheelliseksi epäillä, että hyväksikäyttökertomus on tekaistua, sen motiivit on selvitettävä. Sepittämisen syitä voivat olla kosto, heikko todellisuudentaju, huoltoriita, halu päästä pois kotoa tai suojella vanhempaa, esim. äitiä väkivaltaiselta isältä. Haastattelun lopuksi on lasta tyynyteltävä ja varmistuttava, onko hänellä itsellään jotain kysyttävää tai muuta kerrottavaa. On hyvä lopettaa neutraaleihin ja positiivisiin asioihin, jotka suuntaavat lapsen ajatukset tulevaan.

2.5. Kokemuksia selvitysmenetelmistä

Tutkimussuosituksien hyväksikäyttöepäilyjen selvittämiseksi rakentuvat siis kahdelle eri ajattelutavalle, joita voisi kutsua terapeuttisiksi ja oikeudelliseksi. Mitä käytännön selvitystyössä todella tapahtuu, on todennäköisesti menettelyiltään varsin kirjavaa niin ulkomailla kuin Suomessakin.

Sirén (1992) haastatteli kolmen eteläsuomalaisen kunnan kymmentä lastensuojelutyöntekijää, joista seitsemällä oli ainakin yksi hyväksikäyttöepäily työhistoriassaan. Tarkempiin tutkimuksiin oli päädytty viiden työntekijän tapauksessa. Niissä selvityskeinoina oli käytetty neuvottelua niiden työntekijöiden kanssa, jotka pystyvät seuraamaan perhettä, perheen tapaamista muiden lastensuojeluasioiden vuoksi ja lapsen käyntejä koulukuraattorin luona. Edelleen perheelle oli järjestetty tukihenkilö seuraamaan tilannetta ja viettämään aikaa lapsen kanssa ja sovittu perheen tai lapsen säännöllisistä lääkäri-, kasvatus- ja perheneuvola- tai perheterapiakäynneistä. Neljä viidestä työntekijästä käytti yhdestä kolmeen erilaista keinoa tilanteen selvittämiseksi, yksi monipuolisesti keinoja yhdistellen. Kaikki kymmenen haastateltua pitivät inestiiä kaikkein vaikeimpana lastensuojelullisena ongelmana.

Antikaisen (1994) aineistossa käytettyjen psykologisten tutkimusmenetelmien määrät vaihtelivat toimialoittain 2,0 (sosiaalitoimisto) - 2,8 (kasvatus- ja perheneuvola) välillä. Lapsen yksilötutkimuksissa oli käytetty menetelminä useimmin haastattelua, sitten leikkitarakkailua, erilaisia testejä, anatomisia nukkeja ja piirustuksia. Aikuisten tutkimusmenetelmistä runsaimmin esiintyi perhetutkimusta, parin haastattelua yhdessä tai erikseen ja parihaastattelua sekä yhdessä että erikseen. Muiden asianosaisten haastattelu ja yksilötutkimukset jäivät vähäisemmiksi. Vastanneista työntekijöistä 75 % piti lapsen tutkimusmenetelmiä, 35 % perheen tutkimusmenetelmiä ja 36 % viranomaisyhteistyötä toimivina.

Conte, Sorenson, Fogarty ja Dalla Rosa (1991) arvioivat, että on varsin vähän tietoa, missä määrin ammattilaiset ovat samaa tai eri mieltä hyväksikäyttötutkimusten menetelmistä ja niiden käytöstä, siis itse työkäytännön luonteesta. Kyselylomakkeeseen vastasi 212 ammattilaista, lastensuojelutyöntekijöitä, mielenterveystyön ammattilaisia, poliiseja ja asianajajia. Vastaajien keski-ikä oli 39 vuotta, 79 % oli naisia ja seksuaalisen hyväksikäytön kanssa työntekijät olivat olleet tekemisissä keskimäärin 8,8 vuotta.

Yleisin menetelmä oli haastattelu (Conte ym., 1991). Vastaajista 94 % kertoi rekisteröivänsä lapsen haastattelun kirjoittamalla, videointia käytti 30 % ja ääninauhoitusta 29 %.

Yli puolet ilmoitti haastattelevansa ensin lapsen, loput ei-hyväksikäyttävän vanhemman. Lapsen tutkimuksessa 92 % käytti useimmin anatomisia nukkeja, 50 % ilmoitti käyttävänsä tavallisia nukkeja, 66 % anatomisia piirroksia, 87 % vapaita piirroksia, 28 % psykologisia testejä ja 4 % polygrafia. Epäillyn haastattelussa 16 % käytti valheenpaljastajaa, 34 % psykologisia testejä ja 2 % pletysmografia. Vastaajat arvioivat myös indikaattoreita, joiden avulla arvioidaan seksuaalista hyväksikäyttöä. He olivat varsin yksimielisiä monista alueista, eniten fyysisistä indikaattoreista, ikätasoon kuulumattomasta seksitietoudesta ja lapsen kertomuksen säilymisestä ajan kuluessa samana.

Yksittäisten testien ja tutkimusmenetelmien soveltuvuutta hyväksikäytön arvioinnissa on myös tutkittu. Miller ja Veltkamp (1995) toteavat viime aikoina ilmenneen kasvavaa kiinnostusta kehittää psykometrisesti hyväksyttäviä mittareita, jotka olisivat herkkiä hyväksikäyttöoireille. Heidän listallaan on 16 erilaista menetelmää, joista valtaosa on kyselylomakkeita joko tutkijan, lapsen vanhempien tai lapsen itsensä täytettäväksi ja loput erilaisia kliinisiä tai strukturoituja haastatteluarviointeja.

On myös yritetty luoda spesifisiä menetelmiä hyväksikäytettyjen lasten tunnistamiseksi kuten The Theme Creation Test for Youths, TCTY (Slater, 1988). Se on projektiivinen testi, jonka kymmenestä taustasta kuhunkin vuorollaan nuori valitsee 76 hahmosta yhden tai useampia laatien kertomuksen. Lopuksi hän valitsee itseä ja vanhempia edustavat hahmot. Tutkittaessa, eroavatko hyväksikäytettyjen lasten vastaukset ei-hyväksikäytetyistä, löytyi suoraan seksuaalisuuteen liittyvistä kategorioista viisi kahdeksasta, joissa ero oli tilastollisesti merkitsevä (mm. alastomien hahmojen lukumäärä, suorat ja epäsuorat viitteet), ja lisäksi depressiivisyyttä osoittavat vastaukset olivat merkitsevästi yleisempiä hyväksikäytetyillä lapsilla. Testi sopii käytettäväksi osana lapsen persoonallisuuden arviointia, ei suinkaan ainoana välineenä hyväksikäytön tunnistamisessa.

Aikaisemmin kliinisessä hyväksikäytön arviointityössä turvauduttiin paljolti piirroksiin (Miller & Veltkamp, 1989). Perhe- ja ihmispiirroksia käytettiin antamaan tietoa lapsen perhesuhteista, ihmisen hahmottamisesta ja suhtautumisesta itseän. The Fable Assessment of Child Trauma (FACT) perustuu projektiivisten menetelmien tavoin psykodynaamiselle

oletukselle, että ihmisen todelliset ristiriidat ja motiivit ovat tiedostamattomia, mutta heijastuvat hänen reaktioissaan esitettyihin moniselitteisiin ärsykeisiin, tässä tapauksessa kertomuksiin, joihin yksityinen minä projisoidaan. Menetelmä tarjoaa lapselle tilaisuuden samaistua tiettyyn tilanteeseen mukaanlukien stressiä aiheuttavat elämäntapahtumat ja tuottaa metaforan kautta käsityksensä ja johtopäätöksensä siitä samoin kuin tapansa käsitellä sitä kognitiivisesti. Kertomusteemoja on 11, joista yksi kuvaa inestistä perheitä (muita mm. viha, huoli, avaruusalus, pelko, vanhempien väkivalta) käyttäen eläinhahmoja. Kertomukset luetaan lapselle kysyen hänen tulkintaansa, mitä siinä tapahtuu, ja jos tietyt teemat toistuvat yhä uudelleen, klinikko voi saada vihjeitä taustalla olevasta psykopatologiasta.

Projektiivisista menetelmistä Rorschachin testi on kliinisessä työssä tunnetuimpia. Aho-Mustonen ja Wahlström (1995) tutkivat 28 iältään 4 - 13 v suomalaislapsen aineistolla, onko löydettävissä eroja hyväksikäytettyjen ja muiden hyväksikäyttöepäilyn vuoksi tutkittujen lasten Rorschach-testisuorituksissa. Pöytäkirjoista löytyi 22 tunnusmerkkiä, joista 18:ssa arvioitsijoiden yhteneväisyysprosentti oli vähintään 79. Tunnusmerkeistä neljä osoittautui tilastollisesti merkitseväksi erotellen hyväksikäytettyjen lasten ryhmää lapsista, joita ei ollut hyväksikäytetty tai joilla epäily ei ollut varmistunut.

3. TUTKIMUSMENETELMÄ

3.1. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostui niiden 54 Jyväskylän perheneuvolassa vuosina 1985 - 1995 asiakkaina olleiden henkilöiden asiakirjoista, joiden asiakaskontaktin aikana käsiteltiin lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Aineisto kerättiin perheneuvolan työntekijöille syksyllä 1995 tehdyn kyselyn ja vuosien 1994 ja 1995 tilastotietojen mukaisesti. Tilastointijärjestelmän muutoksesta johtuen ennen vuotta 1994 perheneuvolassa asiakkaina olleita ei ollut mahdollista poimia ilmoittautumissyykoodin perusteella, joten työntekijät etsivät kyseiset tapaukset työryhmien manuaalisesta asiakaskirjanpidosta ja muistitietonsa perusteella.

Suurimmassa osassa työntekijöiden ilmoittamista ja tilastojen perusteella löytyneistä asiakastapauksista kyseessä oli ajankohtaisen hyväksikäyttöepäilyn selvittely. Joskus ilmiö oli tullut esiin alunperin muista syistä johtuneen asiakassuhteen aikana, toisinaan perheneuvolakontakti oli jatkoa muualla alkunsa saaneelle prosessille. Asiakirjat sisälsivät hyvin vaihtelevasti erilaisia dokumentteja kuten työntekijöiden laatimia ilmoittautumismakkeita, yhteenvetoja, lausuntoja, asiakassaneluita ja käsinkirjoitettuja muistipapereita. Toisinaan mukana oli myös muiden viranomaisten lähettämiä asiakirjoja. Lisäksi niihin saattoi kuulua psykologisten testien materiaalia, piirroksia tai nauhoituksia keskusteluista. Muutamassa asiakastapauksessa oli käyty myös kirjeenvaihtoa joko jonkun perheenjäsenen tai koko perheen kanssa.

Työntekijöiden aineistoon ilmoittamasta 63 asiakastapauksesta yhdeksän osoittautui tutkimukseen sopimattomaksi. Kolme karsiutui dokumentteihin tutustuessani, koska niistä ei selvästi ilmennyt, miten seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä oli käsitelty. Näissä tapauksissa työntekijöillä oli ilmeisesti ollut asiasta jotain kautta tietoa tai oma epäily, mutta tutkimukseen tämä ei ollut johtanut. Tapaukset olivat vuosilta 1991, 1993 ja 1994.

Kolme tapausta jäi pois aineistosta niiden osoittauduttua tilanteiksi, joissa aikuinen henkilö oli hakemassa yksilöterapeuttista apua lapsuuden hyväksikäyttökokemustensa vuoksi. Näitä tapauksia oli vuosina 1993, 1994 ja 1995. Lisäksi karsiutui vielä kolme tapausta siksi, että niissä oli kyseessä pelkästään perheneuvolan työntekijän konsultointi ilman varsinaista asiakassuhdetta. Näin alkuperäisestä joukosta tutkimusaineistoon jäi 54 asiakastapausta.

3.2. Dokumentit tutkimusaineistona

Pietilä (1976) määrittelee dokumentiksi sellaiset inhimillisen toiminnan tai käyttäytymisen tuotteet, jotka ovat luonteeltaan esittäviä. Perheneuvolan asiakirjoja voi tämän perusteella pitää dokumentteina. Tutkimuksessa voidaan dokumentteja käyttää joko kuvaten ja selittäen niiden sisältöä tai pyrkien niiden avulla päättämään ja hankkimaan tietoa muista ilmiöistä. Sisällön analyysi sopii menetelmänä käytettäväksi dokumenttiaineistoa käsiteltäessä (Pietilä, 1976; Tesch, 1990; Weber, 1985). Holstin (1969) mukaan sitä voi käyttää, kun kohdetta on vaikea tavoittaa suoraan ja tutkijan aineisto rajoittuu dokumentteihin. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyneet asiakaskäynnit ovat jälkeinkin päin usein arkaluontoisia eivätkä perheet ole kovin halukkaita kertomaan kokemuksistaan tutkijalle (Palovaara & Särkijärvi, 1995). Tutkimusmenetelmää valittaessa on oltava kriittinen myös eettisessä arvioinnissa (Marshall & Rossman, 1995). Dokumenttien käyttö on tahdikas menettely, joka ei vaadi kohteena olevia yhteistyöhön ja jää heille itse asiassa 'näkyväksi'. Tutkija ei puutu heidän arkipäivän elämänsä, mutta saa silti käyttöönsä rikkaan kuvauksen osallisten tilanteesta.

Weberin (1985) mukaan sisällön analyysillä voidaan tunnistaa kommunikoiden tarkoituksia ja muita ominaispiirteitä ja heijastaa ryhmien, instituutioiden tai yhteisöjen kulttuurimalleja. Perheneuvolan tehtävänä on tuottaa ohjaus-, neuvonta-, tutkimus- ja terapiapalveluita lapsille, nuorille ja heidän perheilleen. Hyväksikäyttöepäilyjen selvittelyt ovat osa tästä toiminnasta ja kyseisen työyhteisön työkuultuurista. Asiakirja-aineiston sisällön analyysillä on mahdollista lähestyä kysymystä, mitä selvittelyprosessissa tapahtuu,

pyrkii tunnistamaan työntekijöiden tarkoituksia sen eri vaiheissa ja saada tuntumaa, millaiseksi työtapojen ja menetelmien kulttuuri tässä prosessissa kyseisessä yhteisössä on rakentunut.

Teksti irrottaa merkityksen eletyistä prosesseista, joten dokumentointikäytäntöjen mieli ja järkevyyden on palautettava paikallisiin historiallisiin yhteyksiinsä (Smith, 1984). Se tulisikin ymmärtää tuotetuksi (ihmisten välisen) suhteen seuraavissa vaiheissa tapahtuvaa tulkintaa ja käyttöä varten. Dokumentti on sosiaalisten suhteiden tärkeä ja olennainen ainesosa. Sosiaalisen organisaation toimintaa voi tarkastella niin, että sen tuotos nähdään edeltävänä vaiheena sosiaalisessa suhteessa pikemminkin kuin sen tietyn työntekijän työnä. Päätely, päätöksenteko ja arviointi eivät silloin niinkään viittaa yksilöiden ominaisuuksiin, vaan organisaation tai diskurssin luonteeseen. Henkilökohtaisten dokumenttien tavoin julkiset asiakirjat valottavat tuottajiensa näkemyksiä, oletuksia, kiinnostuksia ja toimintoja osana kyseisen organisaation prosesseja (Taylor & Bogdan, 1984). Lastensuojelutyön asiakirjakäytäntöä koskeneessa tutkimuksessa ilmeni, että keskeiset tosiasiat ja perustelut toimenpiteille olivat dokumenteissa näkyvillä, mutta toteutunut ammatillinen prosessi vain sattumanvaraisesti (Kananoja & Turunen, 1996).

Hyväksikäyttöepäilyjen asiakirjoja voi pitää dokumentteina, jotka ovat syntyneet työntekijöiden ja selvittelyprosessin eri osapuolten välisissä sosiaalisissa suhteissa. Niiden voi katsoa heijastavan prosessissa käytyä diskurssia ja sen miljöötä, perheneuvolaa organisaationa. Smithin (1984) mukaan psykiatriassa havainnointi- ja tutkimusmenetelmät, tulkintamallit ja käytännöt ovat kehittyneet ammatillisessa diskurssissa, johon puolestaan paikallinen tapausten dokumentointi on vaikuttanut. Saman voi ajatella koskevan myös perheneuvolatoimintaa, jossa hyväksikäyttöepäilyjen selvittelykäytäntöihin vaikuttaa niin valtakunnallinen kuin kansainvälinenkin keskustelu yhdessä paikallisen toimipisteen oman toimintakulttuurin kanssa. Asiakirjasisältöjä tutkimalla voi pyrkiä tavoittamaan Smithin (1984) kuvaamaa dokumentoinnin taltioimaa näköalaa suhteisiin, jotka vallitsevat paikallisen ja suuremman sosiaalisen rakenteen välillä.

Psykiatrisessa hoidossa ja diagnosoinnissa on keskeistä jäsentää ja järjestää uudelleen

prosessin kuluessa tehtyjä havaintoja ja kerättyä tietoa, jotta olisi mahdollista paremmin ymmärtää potilasta ja hänen tilannettaan ja suunnitella hänen tarvitsemaansa hoitoa (Lehtinen ym., 1994). Perheneuvolatyö perustuu samankaltaiselle pyrkimykselle luoda asiakkaan tarvitsemalle ohjannalle, neuvonnalle, hoidolle tai kuntoutukselle riittävää ymmärrystä hänen tilanteestaan havaintojen, tutkimusten ja ennenkaikkea yhteisten keskustelujen avulla. Asiakirjat avaavat näköalan arkisten työkäytäntöjen todellisuuteen, miten tuota pyrkimystä toteutetaan kontekstissa, jossa asiakaskontaktiin liittyy herännyt tai ilmitullut epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

Sisällön analyysi on alkuaan kehitetty kommunikaation ilmissisällön kvantitatiiviseksi tutkimusmenetelmäksi, joka korostaa myös objektiivisuutta, systemaattisuutta ja yleisyyttä (Holsti, 1969). Tavoitteena on löytää analyysiyksikkö, joka koodauksen jälkeen muodostaa laskentaperustan (Bryder, 1985). Yksikkö voi olla sana, teema, merkitys tai tunnistettavissa oleva suurempi tekstikokonaisuus, vaikkapa kokonainen artikkeli tai kirja. Luokittelujen ja yksinkertaisten asteikkojen avulla luodaan pohja ihmisten, asioiden, esineiden ja tapahtumien vertailemiseksi. Weberin (1985) mukaan sisällön analyysin perusajatuksena on luokitella tekstin sanat sisältökategorioiksi. Menetelmä pyrkii ymmärtämään tutkimusmateriaalin (data) symbolisina ilmiöinä eikä fyysisten tapahtumien kokoelmana ja lähestymään niiden analysointia tunkeilevuutta välttäen (Krippendorff, 1980). Se on tutkimustekniikka, joka mahdollistaa uusittavissa olevien ja validien päätelmien teon tutkimusmateriaalista sen kontekstiin. Symbolisesta ilmiöstä pyritään jäljittämään sen sosiaalinen rooli, vaikutukset ja merkitys.

Pietilä (1976) ehdottaa, että sisällön analyysin näkemisestä vain dokumenttien ilmissisällön kuvailuun soveltuvana tutkimustekniikkana luovuttaisiin. Dokumenteista on kerättävissä tietoja ja niistä voi tehdä havaintoja. Tiedot voivat koskea dokumenttien sisältöä ilmiönä sinänsä tai niitä ilmiöitä, joista tuo sisältö suoraan tai epäsuorasti kertoo. Scott (1990) katsoo, että tutkimuksen fokuksena voi olla jompi kumpi tai molemmat näistä kahdesta toisistaan riippuvaisesta kiinnostuksesta. Jos dokumentteja käytetään lähteinä, tavoitteena on tuottaa valideja, kuvaavia väittämiä asioista, joihin ne viittaavat. Jos itse dokumentit ovat aiheena, tutkija pyrkii selittämään niiden luonnetta pitäen niitä sosiaalisi-

na tuotteina. Pietilän (1976) mukaan tutkimuksen ongelma määrää, käytetäänkö dokumenttien tietoja ilmiöiden kuvailemiseen vai selittämiseen. Tiedot voidaan kerätä sanallisina ilmaisuina tai määrällisessä muodossa luokitteluina ja tilastoina.

Tutkimusaineistoni asiakirjat osoittautuivat sisältävän runsaasti niin määrällistä kuin sanallistakin tietoa. Sisällön analyysi näytti tarjoavan toimivan välineen jäsentää ja luokitella sitä. Menetelmä on osoittautunut aikaisemmissakin tutkimuksissa käyttökelpoiseksi asiakirjojen ollessa tutkimusaineistona, esimerkiksi huostaanottoja koskeneissa tutkimuksissa on käytetty etnografista sisällön analyysiä (Kähkönen, 1994) ja etnometodologiaa (Kajava, 1997). Koska suomalaista tutkimustietoa hyväksikäyttötapauksista ja ammattilaisten työkäytännöistä epäilyjä selvitetessä on vielä vähän, pyrin tässä tutkimuksessa ensisijaisesti kuvaamaan ilmiöitä, joista aineistoni dokumentit suoraan tai epäsuorasti kertovat. Pietilän (1976) esittämän jaottelun mukaan käytin asiakirjojen tietoja siis kuvailevassa tarkoituksessa ja itse dokumentteja Scottin (1990) määritelmän mukaisesti lähteinä validien kuvauksien tuottamiseksi eikä kohteena niiden luonteen selittämiseksi.

3.3. Tutkimustehtävät

Tutkimuksen tavoitteena oli validien ja kuvaavien luonnehdintojen rakentaminen lapsen seksuaalisesta hyväksikäyttöepäilystä ja siihen liittyvästä selvitysprosessista perheneuvolassa. Kiinnostuksen kohteina olevat kysymykset liittyivät hyväksikäytettyyn lapseen ja hänen perheeseensä, tekijäksi epäiltyyn, selvityksiin osallistujiin, itse prosessin kulkuun ja sen tuloksiin, hyväksikäyttötapahtumaan ja perheneuvolan toimintakulttuuriin. Minua askarrutti myös kysymys, mikä työntekijöitä ohjaa heidän työskennellessään näiden asiakkaiden kanssa. Onko asiakirjoista mahdollista päätellä jotain heidän tavoitteistaan ja mitä arkitodellisuudessa tapahtuu niiden ihmisten elämässä, jotka kytkeytyvät mukaan selvitysprosessiin?

Aktivoitumiseeni tutkimustyöhön vaikutti myös osaltaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä, inestistä ja niiden tutkimisesta käyty julkinen keskustelu, jonka luoma kuva tuntui

ajoittain perheneuvolan psykologin kokemusmaailmassani perin vieraalta. Esitetyissä näkemyksissä käytössä olevia menetelmiä on pidetty kelvottomina ja keskiajan noitakokeisiin verrattavan epätieteellisinä ja katsottu 'insestihysteristen' työntekijöiden aikaansaavan perusteettomia epäilyjä ja jopa tuomioita (esim. HS 30.12.1995 ja 10.1.1996; Scharnberg, 1996; Suomela, 1997; Underwager & Wakefield, 1990; Wakefield & Underwager, 1994). Ajatus, että koko insestikeskustelu olisi vain poliittisesti korrektia ilman heijastuspintaa todellisuuden kanssa ja että se pyrki tuottamaan hyötyä psykologeille ja psykiatreille (Rosenberg, 1996), tuntui käytännön työn näkökulmasta myös oudolta. Pyrkinessäni tutkimuksellani tuottamaan perheneuvolan arkisten työkäytäntöjen kuvausta halusin samalla saada näkyviin, saako julkisuudessa toisinaan esiintyvä voimakas kritiikki vahvistusta siitä todellisuudesta, jota asiakirja-aineistosta voi päätellä.

Tutkimustehtävät mutoutuivat seuraaviksi konkreetteiksi kysymyksiksi: 1) Keitä perheneuvolassa tutkitut lapset ovat ja millaisista perheistä he tulevat? 2) Kuka on hyväksikäyttäjäksi epäilty, millainen hänen elämäntilanteensa ja suhteensa lapseen on? 3) Mikä herättää hyväksikäyttöepäilyn, kuka reagoi siihen ottamalla yhteyttä perheneuvolaan? 4) Mietitäänkö yhteydenottoa pitkään? 5) Keitä selvitystyöhön osallistuu? 6) Millaisia menetelmiä käytetään ja mitä johtopäätöksiä tehdään? 7) Mitä sitten tapahtuu? 8) Millaista hyväksikäyttö on? 9) Vastaavatko arkiset työkäytännöt julkisen keskustelun luomaa kuvaa?

3.4. Tutkimuksen suorittaminen

Saatuani Jyväskylän perheneuvolan työntekijöiden keräämät tiedot ja tilastoinnista ilmoittautumissyyn mukaisen luettelon lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneista asiakastapauksista vuosilta 1985 - 1995 tutustuin aluksi kaikkiin 63 asiakirjaan lukemalla ne ja järjestämällä samalla niiden sisältämiä dokumentteja aihepiireittäin. Yhdeksän asiakastapauksen karsiuduttua aineistosta tässä vaiheessa tein lopusta 54 asiakirjasta numeroidun luettelon. Poimin siitä sitten 15 tapauksen satunnaisotannon, johon paneuduin tarkemmin kirjallisuudessa suositellun pilottitutkimuksen periaatteen mukaisesti (esim. Patton, 1990; Silverman, 1993; Tesch, 1990). Pilottiaineistosta keräsin tiedot hyväksikäyt-

töepäilyyn liittyneissä tutkimuksissa olleiden lasten iästä ja sukupuolesta, samoin tekijäksi epäilystä ja hänen suhteestaan lapseen. Kirjasin asiakkaaksi ilmoittautumisvuoden ja yhteydenottoreitin, missä ja kenellä epäily oli ensin herännyt ja kuka teki aloitteen tutkimusten käynnistämiseksi. Lisäksi tein muistiinpanot seikoista, jotka olivat herättäneet epäilyn. Ainakin nämä kaikki tiedot oletin olevan poimittavissa asiakirjoista. Aineiston tarkastelu osoitti, että joissakin tapauksissa hyväksikäytön kohteena epäiltiin lapsia olleen enemmän kuin yksi, 15 tapauksessa lasten lukumäärä oli 21. Samoin epäiltyjä oli yhdessä tapauksessa kaksi. Jo tämä kertoi myöhemmin yhä selvemmin vahvistuvasta tosiasiasta, että kukin tapaus oli ainutlaatuinen ja luokittelujen rakentaminen mielekkääksi työlästä.

Monia kiinnostavia uusia kysymyksiä nousi myös runsaasti näkyviin pilottiaineiston tarkastelussa. Kävin sen dokumentit uudelleen läpi keräten nyt lisäksi tiedot tutkimuksiin tulleiden lasten asuinpaikasta, selvittelyihin osallistuneista perheenjäsenistä, perheneuvolan työntekijöistä ja muista henkilöistä sekä niissä käytetyistä menetelmistä. Kirjasin maininnat tuloksesta, johon tutkimuksissa oli päädytty, mahdollisista suosituksista ja jatkotoimenpiteistä sekä muista havainnoista, jotka vaikuttivat kiinnostavilta. Näitä olivat merkinnät uudesta yhteydenotosta, maininnat oikeudenkäynnistä tai lastensuojeluilmoituksesta ja työntekijöiden yhteenvedoissa mahdollisesti esittämät arviot tai kommentit perheen ja lapsen tilanteesta. Aineisto osoitti myös, että oli mahdollista koota tietoa tutkittujen lasten perheistä ainakin vanhempien ammattien, heidän parisuhteensa ja lasten lukumäärän osalta, samoin tekijäksi epäilystä hänen ammatistaan ja maininnoista alkoholi- tai mielenterveysongelmista, väkivaltaisuudesta ja rikosrekisteristä. Joissakin asiakirjoissa oli saatavana lapsen kuvaus tapahtuneesta hyväksikäytöstä, mikä vaikutti erityisen tärkeältä ottaa mukaan tiedonkeruuseen.

Pilottitutkimuksen käsittely ohjausryhmässä evästi minut aloittamaan koko aineiston läpikäymisen tavoitteena luoda tiedosto sarakkeiksi, joista kukin asiakastapaus olisi tarvittaessa poimittavissa erilleen. Pehdyin siis koko tutkimusaineistoon keräten kaikki pilottitutkimuksessa mukana olleet tiedot täydennettyinä edellä mainituilla esiintulleilla seikoilla. Laadin tiedoston aluksi käsin ruutuvihkoihin. Annoin kullekin asiakastapaukselle juoksevan numeron, jonka perässä oli identifiointia varten sen asiakasnumero perheneu-

volassa. Sarakkeet koostuivat asiakkuusvuosiluvusta, asuinpaikasta, tutkitusta lapsesta, perheestä, epäilystä, epäilyn heräämisestä, ilmoittautumissyystä, perheneuvolaan tuloreitistä, hyväksikäyttökuvauksesta, selvityksiin osallistuneista, tutkimusmenetelmistä, tuloksesta, materiaalista, jota asiakirja sisälsi, ja kohdasta 'muuta', johon kiinnostavia mainintoja saattoi kirjata. Koska asiakirjat olivat sisällöltään hyvin yksilöllisiä useiden kymmenien eri laajuisten dokumenttien kokoelmista vain ilmoittautumislomakkeen ja yhteenvedon tai lyhyet muistiinpanot käsittävään pari-kolmesivuiseen tiivistelmään, tietojen poimiminen oli hidasta ja vaati materiaalin järjestelyä ja luokittelua useampaan otteeseen.

Keskustelussa ensimmäisen kootun tiedoston pohjalta ohjausryhmässä heräsi kiinnostus aikakysymykseen useammastakin näkökulmasta. Poimittaviksi aikatekijöiksi määriteltiin selvitysprosessin kesto kussakin tapauksessa asiakkaaksi ilmoittautumisesta tuloksen valmistumiseen ja toisaalta kulunut aikaviive epäillyn hyväksikäytön alkamisesta tutkimusten käynnistymiseen. Tuloksen osalta kiinnosti selvittää, löytyisikö asiakirjoista vastauksia, mitkä olivat olleet työntekijöiden tulkintakehykset; olisiko dokumenteista pääteltävissä, miten paljon missäkin tapauksessa painottui lastensuojelullinen, juridinen tai terapeutin aines. Aikaperspektiivillä saattaisi myös olla merkitystä, kun tapauksia aineistossa oli yhdeltätoista vuodelta. Tuloksia koskien tai jonkun muun muuttujan suhteen olisi mahdollista erottaa esimerkiksi kolme ensimmäistä ja kolme viimeistä vuotta omiksi vertailtaviksi ryhmikseen.

Etsin asiakirjoista aikatiedot selvitysten kestosta ja tutkimuksiin tuloviiveestä ja lisäsin kumpaakin varten oman sarakkeen. Dokumentteja uudelleen lukiessa täydensin kaikkia muitakin kohtia, kun havaitsin niissä puutteita. Myöhemmin kävin asiakirjat kolmannen kerran läpi, kun tekijäksi epäillyn tietoja analysoidessa kävi ilmi, että vertailun vuoksi olisi tärkeää kerätä alkoholin- tai huumeidenkäyttöä, väkivaltaisuutta, rikosrekisteriä ja mielen-terveysongelmia koskevat maininnat myös muista aikuisista eli tutkittujen lasten niistä vanhemmista, joita ei epäilty hyväksikäytöstä. Neljäs tiedonkeruu aiheutui hyväksikäyttökuvauksiin paneutuessani, jolloin havaitsin, että sen kesto koskeneet tiedot olivat jääneet etsimättä. Viidennen kerran kävin koko aineiston läpi kiinnostuttuani perheneuvolan

työntekijöiden osalta tarkentamaan, keitä nämä henkilöt olivat olleet ja olivatko asiakastapaukset jakautuneet heille tasaisesti. Aluksi olin poiminut vain lukumäärätiedon ja ammatin (psykologi, sosiaalityöntekijä, lääkäri) kussakin tapauksessa. Yksittäisiin asiakirjoihin jouduin palaamaan tutkimustuloksia analysoidessani lukuisia kertoja tarkistaakseni yksityiskohtia tai tulkinnanvaraisia merkintöjä. Vuorovaikutus aineiston ja sen analysoinnin välillä oli hyvin välttämätöntä ja konkreettia.

Käsikirjoitetusta tiedostosta tuli puhtaaksikirjoitetussa muodossaan yksi A 4 -arkki kutakin asiakastapausta kohti. Näiden pohjalta ryhdyin laatimaan luokitteluja alkuperäisissä sarakkeissa esiintyneistä muuttujista laskien jakaumia ja kooten niitä taulukoiksi. Analysointiprosessi viritti toistuvasti tarkentavia lisäkysymyksiä, jolloin kunkin käsiteltävän muuttujan osalta oli tarpeen palata tiedostoon selvittämään kyseisen asiakastapauksen sijoittumista uudelleen muotoutuviin luokitteluihin. Esimerkiksi tutkittujen lasten perheitä koskevien tietojen analysoinnissa avioerotapaukset olivat aluksi vain lukumäärätietona. Selvittelytuloksia käsitellessäni havaitsin tärkeäksi katsoa erojen yhteyttä niihin, jolloin poimin ne aineistosta muodostaakseni niistä oman ryhmän. Tämä johti edelleen tarkentamaan kuvaa eroprosessin ajankohtaisuudesta ja mahdollisesta riitaisuudesta. Hyväksikäyttäjäksi epäiltyjä koskeviin tietoihin paneutuessani huomasin ongelmalliseksi ratkaista tilanteen, jossa epäillyn ollessa lapsen isä tai isäpuoli hän saattoi elää yhdessä lapsen kanssa ja kuulua näin sekä vanhempiin että epäiltyihin tai asua erillään ja kuulua vain epäiltyjen ryhmään. Ratkaisin tilanteen sallimalla tämän ilmiön olemassaolon muodostamatta näistä ryhmistä alaluokkia.

Tietojen analysointi, toistuvat tarkennusetsinnät ja niiden jälkeinen uusi työstäminen oli aikaavievää, ja kun jakaumia ja taulukoita alkoi kertyä varsin mittavasti, ohjausryhmässä käytiin keskustelua rajaamisesta. Näin alunperin hyvin kiinnostaviksi kokemani kysymykset, mikä työntekijöitä ohjaa heidän työskentelyssään, mitkä ovat heidän tavoitteensa ja millaista keskustelua selvitysprosessiin osallistujien kesken käydään, oli jätettävä aikaresurssin rajallisuuden vuoksi. Vastauksien etsiminen kysymyksiin, millaisia asiakastapaukset ovat ja mitä niissä tapahtuu, osoittautui niin laajaksi tehtäväksi, että samassa yhteydessä ei näyttänyt enää mielekkäältä pyrkiä pidemmälle. Päädyin näin valitsemaan

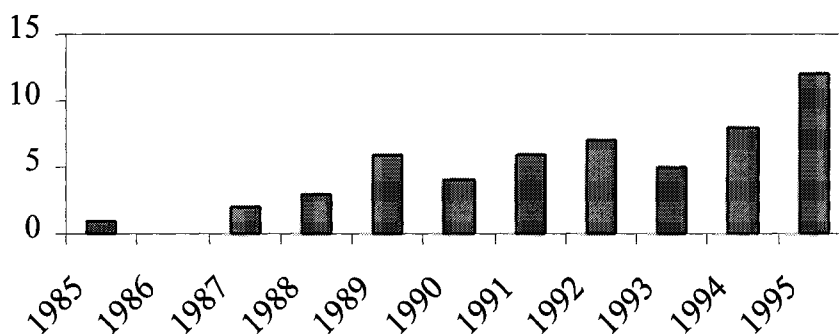
pyrkimyksen kuvausten tarkkuuteen ja yksityiskohtaisuuteen ja luovuin tavoittelemasta enempää.

Tietojen käsittelyn suhteen oli aluksi oletettavissa, että näinkin suuressa aineistossa tarvittaisiin tilastollisia menetelmiä. Tutkimuskysymyksiin vastaamisessa osoittautui kuitenkin relevantiksi kuvauksia ja luokituksia rakentava deskriptiivinen ote, jolloin tilastollisten menetelmien käyttö ei enää näyttänyt ajankohtaiselta.

4. TULOKSET

4.1. Asiakastapausten määrä ja esiintyminen Keski-Suomessa

Vuosina 1985 - 1995 Jyväskylän perheneuvolassa käsiteltiin yhteensä 54 asiakastapauksessa lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä. Tutkimusaineiston asiakastapausten asuinpaikat jakautuivat niin, että taajamassa heistä asui 22 (40,7 %), kaupungissa 19 (35,2 %) ja maaseudulla 13 (24,1 %). Jyväskylän perheneuvola toimi vuonna 1985 Keski-Suomen kasvatusneuvolan kuntainliiton osana vastaten kaupungin lisäksi kymmenen muun ympäristökunnan palveluista. Palvelualueen väkiluku oli tuolloin yhteensä 139 779 (Keski-Suomen kasvatusneuvolan kuntainliiton kunnalliskertomus, 1985). Hallinnollisen muutoksen jälkeenkin 1994 perheneuvolan toimialue säilyi jokseenkin samana. Vuonna 1995 alueen asukasluku oli 149 152 (Jyväskylän kaupungin perheneuvolan vuosikatsaus, 1995). Alle 18-vuotiaiden osuus väestöstä vaihteli eri kunnissa ollen keskimäärin 23 %, mikä on väestön määrästä noin 34 500.

KUVIO 1. Seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneet tapaukset vuosina 1985 - 1995

Kuvio 1 osoittaa, että neljän ensimmäisen vuoden aikana tapausten määrä vaihteli vuosittain nollostakolmeen. Vuonna 1989 määrä kaksinkertaistui vaihdellen seuraavan kuuden vuoden aikana neljän ja kahdeksan välillä. Vuonna 1995 tapahtui uusi voimakas lisääntyminen määrän noustua 12:een. Vuonna 1993 voimakkaimmillaan vallinneella julkisella hyväksikäyttökeskustelulla saattaa olla vaikutusta perheneuvolatutkimuksiin hakeutuneiden määrän kasvuun.

Tilastotiedot vuodelta 1996 kertovat seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen määrän olleen silloin 12 (kahdeksan tyttöä, neljä poikaa) ja vuodelta 1997 13 uutta tapausta (yhdeksän tyttöä, neljä poikaa). 1996 perheneuvolassa oli tutkimus-, hoito- tai kuntoutusasiakkaina yhteensä 41 henkilöä (32 naista, 9 miestä) ja 1997 44 (36 naista, 8 miestä), joiden asiakkaaksi ilmoittautumissyynä oli seksuaalinen hyväksikäyttö. Näihin lukuihin sisältyivät niin edellä mainitut uudet selvitystapaukset kuin uudet ja aikaisemmilta vuosilta jatkuvat terapia- ja kuntoutussuhteet.

Jyväskylän perheneuvolan ilmoittautumissyistä seksuaalinen hyväksikäyttö on noin kolme prosenttia (Jyväskylän perheneuvolan toimintakertomus 1996, 1997). Kymmenkunta hyväksikäyttöepäilyn selvitystä vuodessa merkitsee, että alueen ala-ikäisistä tulee perheneuvolatutkimuksiin tästä syystä 0,03 %. Keski-Suomen keskussairaala ei ollut saatavissa tilastotietoja ennen vuotta 1993 (suullinen tiedonanto 3.12.1998, ylilääkäri Niilo-Pekka Huttunen). Sen jälkeen vuodeosastoilla ei ollut hoidettu yhtään potilasta ICD-10 luokituksen mukaisella diagnoosilla T 74.2 (sukupuolinen hyväksikäyttö). Poliklinikoilla hoidettuja potilaita oli neljä, joista yksi alle 18-vuotias vuonna 1997. Keskussairaalan tilastot sisältävät myös Haukkalan sairaalan lastenpsykiatrisen osaston ja poliklinikan potilastiedot. Siellä tulossyynä ovat lapsen vaikeat, häiritsevät psyykkiset oireet, joiden taustalla joskus on seksuaalinen hyväksikäyttö, mutta tutkimuksiin ja hoitoon sen perusteella ei yleensä tulla (suullinen tiedonanto 10.2.1999, lastenpsykiatri Sinikka Välikangas). Välikankaan arvion mukaan hyväksikäyttö on vuosina 1985 - 1995 liittynyt lasten oireiluun 10 - 30 tapauksessa.

Lapsuudessaan ja nuoruudessaan seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneille aikuisille on Jyväskylän perheneuvolassa ollut vuosittain terapiaryhmä 1993 alkaen, mihin hoitoon on vuoden 1997 loppuun mennessä osallistunut 27 henkilöä. Ryhmään ilmoittautuneita on ollut 55, näistä puhelinhaastattelussa osallistumisensa varmistaneita 41, terapian aloittaneita 32 ja keskeyttäneitä viisi. Näistä henkilöistä kukaan ei ollut saanut asianmukaista apua tai hoitoa, kun hyväksikäyttö oli heidän elämässään ajankohtaista. Keski-Suomen evankelis-luterilaisten seurakuntien palvelevan puhelimen vuositilaston 1997 mukaan soittoja oli yhteensä 2756, joista 57 tapauksessa (2,1 %) taustalla oli seksuaalisen hyväksikäytön kokemus (suullinen tiedonanto 10.2.1998, Jyväskylän perheasiainneuvottelukeskuksen psykologi Aila Kraft). Myös aikuisten tarve saada apua lapsuudessa tai nuoruudessa koettuun hyväksikäyttöön on ilmeinen.

Keski-Suomen kuntien perheneuvolapalveluita vuosina 1985 - 1995 tuottivat Jyväskylän lisäksi viisi muuta perheneuvola. Näistä Jämsän perheneuvolassa (Jämsänkoski, Korpilahti, Kuhmoinen) tilastoitiin tuona aikana 29 seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä, Keuruulla (Multia) 9, joista 3 aikuisasiakasta, Saarijärvellä (Kannonkoski, Karstula, Kivijärvi, Kyyjärvi, Pylkönmäki) 11, Viitasaarella (Kinnula, Pihtipudas) 0 ja Äänekoskella (Konnevesi, Sumiainen, Suolahti) 9. Lukumäärä kaikissa maakunnan perheneuvoloissa oli yhteensä 58 asiakastapausta ja yhdessä Jyväskylän kanssa koko alueella 112. Näiden lukujen mukaan Keski-Suomen perheneuvoloissa on 1985 - 1995 aikana ollut vuosittain keskimäärin kymmenen uutta (10,2) seksuaalisen hyväksikäytön tapausta, joista noin puolet (4,9) Jyväskylän perheneuvolan alueella.

4.2. Hyväksikäyttöön liittyneisiin perheneuvolatutkimuksiin osallistuneet lapset, heidän perheensä ja tekijäksi epäillyt

4.2.1. Tutkitut lapset

Aineiston 54 tapauksessa perheneuvolatutkimuksiin osallistui yhteensä 63 lasta. Heistä valtaosa, 50 (79,4 %) oli tyttöjä. Poikia oli 13 (20,6 %). Perheneuvolakontaktin alkaessa heidän ikäkaumansa olivat seuraavat:

TAULUKKO 1. Tyttöjen ja poikien ikä perheneuvolaan tullessa

TYTÖT			POJAT		
Ikä vuotta	n	%	Ikä vuotta	n	%
1 - 3	6	12,0	1 - 3	2	15,4
4 - 6	16	32,0	4 - 6	2	15,4
7 - 9	8	16,0	7 - 9	4	30,8
10 - 12	11	22,0	10 - 12	3	23,0
13 - 15	5	10,0	13 - 15	2	15,4
16 - 17	3	6,0	16 - 17	0	0
yli 17	1	2,0	yli 17	0	0
Yhteensä	50	100	Yhteensä	13	100

Taulukossa 1 esitetään tyttöjen ja poikien ikä heidän tullessaan perheneuvolatutkimuksiin. Lapset olivat näissä asiakastapauksissa varsin nuoria. Heidän keskimääräinen ikänsä oli noin kahdeksan vuotta, tytöillä 8,4 v ja pojilla 8,3 v. Tytöistä alle kouluikäisiä oli 44,0 % ja alle 10-vuotiaita 60,0 %. Poikien vastaavat osuudet olivat 30,8 % ja 61,6 %.

Perheneuvolaan hakeuduttiin joskus vuosiakin hyväksikäytön alkamisen jälkeen. Taulukossa 2 esitetään lasten ikä hyväksikäytön alkaessa tai sen epäilyn herätessä.

TAULUKKO 2. Tyttöjen ja poikien ikä hyväksikäytön tai sen epäilyn alkaessa

TYTÖT			POJAT		
Ikä vuotta	n	%	Ikä vuotta	n	%
1 - 3	13	26	1 - 3	3	23
4 - 6	18	36	4 - 6	3	23
7 - 9	5	10	7 - 9	6	46,2
10 - 12	12	24	10 - 12	1	7,8
13 - 15	2	4	13 - 15	0	0
16 - 17	0	0	16 - 17	0	0
yli 17	0	0	yli 17	0	0
Yhteensä	50	100	Yhteensä	13	100

Taulukosta 2 ilmenee, että tyttöjen iän keskiarvo oli 6,4 ja poikien 6,2 vuotta hyväksikäytön alkaessa tai sen epäilyn herätessä. Alle kouluikäisiä oli tytöistä 62 % ja pojista 46 %. Alle 10-vuotiaiden osuus tytöillä oli 72 % ja pojilla 92,2 %.

Tutkimusaineistossa kahdeksassa tapauksessa (14,8 %) hyväksikäytetyksi epäiltiin joutuneen useampi kuin yksi perheen lapsista. Hyväksikäyttö oli kohdistunut neljässä tapauksessa oman perheen lisäksi toisen perheen lapseen/lapsiin, joista vain yksi hakeutui perheneuvolaan ja sisältyy näin tutkimusaineistoon. Yhdessä tapauksessa oli kysymys pedofiilin uhrista.

4.2.2. Perhe

Lapsen vanhemmista puhuttaessa tarkoitetaan tässä yhteydessä lapsen kanssa samassa perheessä

asuvia aikuisia. Muut perheneuvolaselvityksiin osallistuneet vanhemmuussuhteessa lapseen olevat henkilöt sisältyvät hyväksikäyttäjäksi epäiltyihin.

Perheneuvolatutkimuksissa olleiden lasten perheissä yhdessä lapsen kanssa asuvista vanhemmista suurin osa (70,3 %) oli joko avio- (44,4 %) tai avoliitossa (25,9 %). Yksinhuoltajaperheitä oli vajaa neljännes. Kahdessa tapauksessa jommalla kummalla tai molemmilla vanhemmilla oli seurustelusuhte ja yhdessä ei tietoa ollut käytettävissä. Uusperheitä avio- ja avoliitoista oli noin viidennes.

Tutkitut lapset asuivat lähes aina (90,7 %) molempien tai jomman kumman vanhempansa kanssa, vain kolmessa tapauksessa lapset oli sijoitettu sijaiskotiin tai laitokseen. Kahdessa tapauksessa lapsi asui koulun asuntolassa tai sosiaalitoimen tukemana itsenäisesti. Perheistä oli yksilapsisia 24,1 %, kaksilapsisia 35,2 %, kolmelapsisia 24,1 % ja neljä tai useampia lapsia oli 14,8 %:ssa asiakastapauksista. Tieto puuttui yhdestä tapauksesta.

Tutkittujen lasten vanhempien keskimääräinen ikä oli 37,2 vuotta. Tieto oli käytettävissä 43 (79,6 %) tapauksessa, joista seitsemässä vain toisesta vanhemmasta. Vanhempien ammasteista tieto oli käytettävissä äideistä 48 (88,9 %) ja isistä 44 (81,5 %) tapauksessa. Ammatit ryhmiteltiin Tilastokeskuksen käyttämän luokituksen mukaan, jota täydennettiin aineistossa esiintyneillä luokilla 'maanviljelijä/emäntä', 'työtön', ja 'muu' (Suomen tilastollinen vuosikirja, 1996). Työelämässä oli mukana äideistä 75,0 % ja isistä 65,9 %. Työttömänä oli äideistä kahdeksan (kuudesosa), isistä yksitoista (neljäsosa), eläkkeellä äideistä kaksi ja isistä neljä. Luokkaan 'opiskelija tai koululainen' kuului äideistä kaksi ja luokkaan 'muu' neljä. Isillä ei esiintynyt näitä luokkia lainkaan. Molemmista vanhemmista työssäkävijöiden suurin osa kuului luokkaan 'työntekijä' (äideistä puolet ja isistä lähes kolme neljäsosaa). Toimihenkilöihin kuului äideistä kolmannes ja isistä viidennes, ylempinä toimihenkilöinä heistä oli yksi äiti ja kolme isää. Yrittäjänä toimi yksi äiti ja kaksi isää. Maanviljelijänä teki työtä yksi isä ja emäntänä yksi äiti.

Perheissä oli asiakirjamerkintöjen mukaan tapahtunut avioero 17 tapauksessa (31,5 %). Vuosittaisiin avioerohin nähden määrä on tavanomainen (Suomen tilastollinen vuosikirja, 1996). Ajankohtainen se oli neljässä tapauksessa, jolloin se oli vireillä tai sen voimaantulosta oli kulunut enintään kuusi kuukautta. Tapauksia, joissa erosta oli kulunut seitsemästä kuukaudesta

vuoteen, oli kolme ja vähintään yli vuosi eroista oli kulunut kymmenessä tapauksessa. Eroista neljässä prosessi oli ollut pitkä ja vaikea, jolloin jo ennen perheneuvolakontaktia eri viranomaiset olivat työskennelleet entisten puolisoitten kanssa ja osassa oli ollut myös lapsen huoltoon ja tapaamiseen liittyneitä oikeudenkäyntejä. Niissä oli piirteitä vanhempien välisestä jumiutuneesta ja äärimmäisen tulehtuneesta tilanteesta. Kahdessa niistä perheneuvolatutkimukset osoittivat epäilyn aiheettomaksi, yhdessä päädyttiin pitämään hyväksikäyttöä mahdollisena, vaikka varmuutta siitä ei saatu, ja yhdessä tapauksessa perhe ohjattiin sosiaalitoimeen neuvottelemaan huolto- ja tapaamisongelmista eikä varsinaista selvittelyä käynnistetty. Kahdessa tapauksessa todettiin myös tarvetta lastensuojelutoimenpiteisiin.

Asiakirjoista poimittiin kaikkien perheneuvolatutkimuksiin osallistuneiden aikuisten osalta maininnat alkoholi- ja huumeongelmista, mielenterveysongelmista, väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja rikosrekisteristä. Niistä vanhemmista, joita ei epäilty hyväksikäyttäjäksi, viidesosalla oli heistä toista tai molempia koskeva maininta. Enemmistö näistä (63,7 %) oli mainintoja alkoholiongelma ja loput mielenterveysongelmasta. Huumeongelmasta, väkivaltaisuudesta tai rikosrekisteristä ei ollut mainintaa heistä kenelläkään.

4.2.3. Hyväksikäyttäjäksi epäilty

Tutkimusaineistossa hyväksikäyttäjäksi epäilty oli lähes aina mies (91,5 %), kuten aikaisemmissa tutkimuksissa poikkeuksetta on todettu (esim. Antikainen, 1994; Sariola, 1985; Wyatt ym., 1993). Asiakastapauksista viidessä (9,3 %) oli kaksi hyväksikäyttäjäksi epäiltyä. Näin epäiltyjen lukumääräksi tuli 59. Kahdessa tapauksessa hyväksikäyttöepäilyn esitti ensin äiti isää kohtaan ja prosessin edetessä isä äitiä kohtaan. Kummassakin tilanteessa puoliset olivat eronneet. Yhdessä tapauksessa epäiltyinä olivat sekä isä että äiti, yhdessä isä ja hänen avovaimonsa ja yhdessä kaksi naapuruston 15-vuotiasta nuorta.

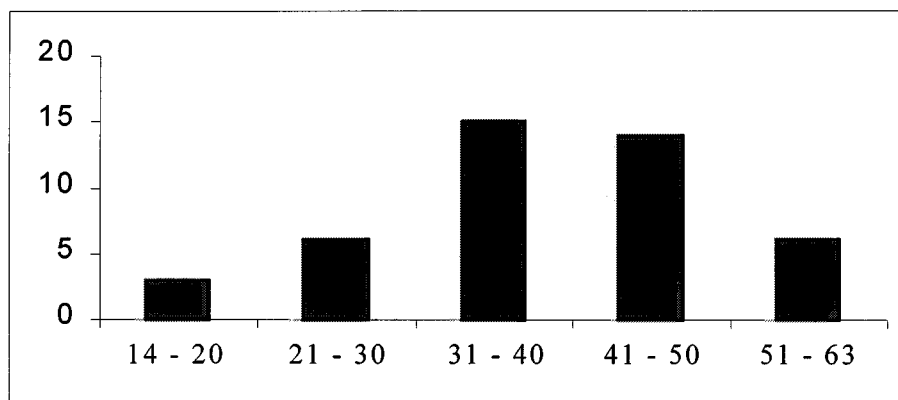
TAULUKKO 3. Epäillyn suhde hyväksikäytettyyn lapseen

Epäilty	n	%
Isä	30	50,8
Isäpuoli	5	8,5
Äiti	4	6,8
Isän avovaimo	1	1,7
Isoisä	3	5,1
Veli	2	3,4
Muu sukulainen	3	5,1
Ulkopuolinen tuttu	10	16,9
Tuntematon	1	1,7
Yhteensä	59	100

Taulukossa 3 esitetään tekijäksi epäiltyjen jakauma sen mukaan, millainen suhde heillä oli hyväksikäytettyyn lapseen. Valtaosa heistä oli lapsen isiä tai isäpuolia. Jos äidit ja isän avovaimo lasketaan mukaan, vanhemman roolissa olevien osuus oli yli kaksi kolmasosaa.

Isistä 16 asui samassa perheessä lapsen kanssa, loput 14 olivat eron jälkeen muuttaneet pois ja heistä useimmat perustaneet uuden perheen. Kaikista isän asemassa olevista asui lapsen kanssa samassa perheessä kolme viidesosaa, äidin asemassa olevista yhtä lukuun ottamatta kaikki. Niistä tapauksista, joissa epäilty oli isän asemassa, enemmistö (85,7%) oli isä-tytär -suhteita. Isä - poika -suhteista yhtä lukuun ottamatta isä asui samassa perheessä pojan kanssa. Isäpuolen ja pojan välisiä suhteita ei ollut yhtään. Äidin asemassa olevasta viidestä tapauksesta kolmessa oli äiti - tytär -suhde ja kahdessa äiti - poika -suhde, joista toisessa kyseessä oli isän avovaimo.

Tieto hyväksikäytöstä epäiltyjen iästä oli käytettävissä 44 tapauksessa (74,6 %). Heidän keskimääräinen ikänsä oli 39,6 vuotta. Nuorin oli iältään 14- ja vanhin 63-vuotias.

KUVIO 2. Epäiltyjen ikä

Kuviossa 2 esitetään hyväksikäyttäjäksi epäiltyjen ikäjakauma. Epäillyistä noin kaksi kolmasosaa sijoittui keski-ikäisten (31 - 50 v) ryhmään. Alle 30-vuotiaita oli viidennes ja yli 51-vuotiaita runsas kymmenesosa. Miesten keski-ikä oli 39,5 vuotta ja tieto oli käytettävissä 38 tapauksessa. Naisepäillyistä yhden ikätietoa ei ollut käytettävissä, muiden keski-ikä oli 33,8 vuotta nuorimman ollessa 24- ja vanhimman 47 -vuotias.

Epäillyistä 36:n (61,0 %) ammatti oli merkitty asiakirjoihin. Ammatit ryhmiteltiin samoin kuin tutkittujen lasten vanhemmilla täydentäen luokitusta aineistossa esiintyneillä luokilla 'työtön' ja 'muu'. Työelämässä epäillyistä oli mukana vajaa puolet (44,4 %). Heistä suurin osa (75,0 %) sijoittui ryhmään 'työntekijä', johtotehtävissä tai ylempinä toimihenkilöinä ei toiminut kukaan. Työttömiä oli lähes kolmannes ja eläkeläisiä kuudesosa, joista kukaan ei ollut eläkkeellä vanhuuden perusteella.

Kerätessä asiakirjoista maininnat alkoholi-, mielenterveys- tai huumeongelmasta, väkivaltaisuudesta ja rikosrekisteristä epäillyistä oli tällaisia mainintoja kahdella viidesosalla. Niistä suurin osa koski alkoholiongelmaa (62,5 %). Seuraavaksi yleisin oli maininta mielenterveysongelmasta (20,8%) ja rikosrekisteristä (16,7 %), huumeongelmasta ei ollut yhtään mainintaa. Rikosrekisteri koski tavallisesti omaisuusrikosta ja rattijuopumusta, yhdessä tapauksessa

(neljästä) kyseessä oli tuomio lapsen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta. Samalla epäillyllä oli kaksi mainintaa neljässä tapauksessa. Väkivaltaisuudesta kerrottiin asiakirjoissa neljän epäillyn kohdalla.

Epäillyistä miltei puolet oli työttömiä tai eläkkeellä ja kahdella viidesosalla oli mainintoja erilaisista ongelmista. Ammatista pääteltävä sosiaalinen asema osoittautui heillä useammin heikoksi kuin yleisen yhteiskunnassa vallitsevan jakauman perusteella olisi odotettavissa (Suomen tilastollinen vuosikirja, 1996) ja erosi tässä tutkittujen lasten vanhempien tilanteesta.

4.3. Perheneuvolatutkimukseen hakeutuminen ja tutkimusprosessi

4.3.1. Hyväksikäytön ilmitulo tai sen epäilyn herääminen

Hyväksikäytön ilmitulo tai sen epäilyn herääminen johti tutkitussa aineistossa yhteydenottoon perheneuvolaan vaihtelevan ajan kuluessa. Keskimäärin aikaa kului miltei yhdeksän kuukautta. Yhdessä tapauksessa tietoa ei ollut käytettävissä. Samana tai seuraavana päivänä kontaktin perheneuvolaan otti neljä tapausta (7,4 %) ja kahdessa tapauksessa (3,7 %) viive oli yli neljä vuotta, toisessa näistä seitsemän vuotta.

TAULUKKO 4. Viive hyväksikäytön ilmitulosta tai sen epäilyn heräämisestä ilmoittautumiseen perheneuvolaan

Aika	n	%
0 - 7 vuorokautta	14	25,9
8 vuorokautta - 3 viikkoa	5	9,3
4 viikkoa - 2 kuukautta	7	12,9
3 kuukautta - 1 vuosi	19	35,2
yli vuosi - useita vuosia	8	14,8
ei tietoa	1	1,9
Yhteensä	54	100

Taulukosta 4 näkyy, että neljännes yhteydenotoista perheneuvolaan tapahtui viikon kuluessa hyväksikäytön paljastumisesta tai sen epäilyn heräämisestä ja melkein puolet kahden kuukauden aikana. Runsaassa kolmanneksessa tapauksista yhteydenottoon kului vähintään kolme kuukautta ja enintään vuosi. Vajaassa kuudesosassa viive oli yli vuoden mittainen, toisinaan jopa useita vuosia.

Kun aineiston kertymäaika jaettiin kolmeen jaksoon, viive oli viimeisessä kolmanneksessa (1993 - 1995) hiukan pienempi, keskimäärin seitsemän kuukautta, verrattuna kahteen edelliseen (1985 - 1988 ja 1989 - 1992), joissa se oli noin vuosi. Yhdentoista vuoden aikana viive yhteydenotossa siis väheni jonkin verran, mutta avuntarvetta ja hoitoa ajatellen tilanteeseen puuttumisessa viivytellään edelleen. Myös rikosoikeudellisen prosessin kannalta viive on pitkä. Lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa viive lisää ongelmia (Ceci & Bruck, 1993) ja todennäköisesti vähentää hänen mahdollisuuksiaan oikeudenkäynnissä.

Viiveen keskiarvo laskettiin erikseen silloin, kun hyväksikäytöstä epäilty kuului lapsen ydinperheeseen ja kun hän oli perheen ulkopuolinen. Ydinperheeseen sisällytettiin yhdessä

lapsen kanssa asuvat vanhemman asemassa olevat aikuiset ja lapsen sisarukset. Viiveen keskiarvo oli ydinperheryhmän tapauksissa 10,7 kuukautta ja ulkopuolisten ryhmässä 6,1 kuukautta. Tulos kertoo, että avun saamisen suhteen vaikeimmassa tilanteessa ovat ydinperheensä jäsenten hyväksikäyttämät lapset. Kun tekijäksi epäillään perheen ulkopuolista, selvitysprosessi käynnistyy monta kuukautta nopeammin.

Huoli hyväksikäytöstä heräsi joko lapsen perhe- ja lähipiirissä tai viranomaisilla. Aloitteentekijä perheneuvolaan asiakkaaksi ilmoittautumisessa ei läheskään aina ollut se taho, jossa epäily mahdollisesta hyväksikäytöstä oli virinnyt.

TAULUKKO 5. Aloitteentekijä hyväksikäytön ilmitulossa tai sen epäilyn heräämisessä ja yhteydenottaja perheneuvolaan

Aloitteentekijä	Epäilyn herääminen/ ilmitulo		Yhteydenotto perheneuvolaan	
	n	%	n	%
Äiti	14	25,9	24	44,4
Isä	1	1,9	1	1,9
Lapsi itse	17	31,5	2	3,7
Muu sukulainen	6	11,1	1	1,9
Lähiympäristö	6	11,1	0	0
Sosiaalivir.om.	2	3,7	10	18,5
Terveysvir.om.	2	3,7	8	14,8
Kouluvir.om.	6	11,1	6	11,1
Poliisivir.om.	0	0	2	3,7
Yhteensä	54	100	54	100

Taulukosta 5 näkyvät tahot, joissa hyväksikäyttö tuli ilmi tai sen epäily heräsi, ja aloitteentekijät perheneuvolatutkimuksiin ilmoittautuessa. Yleisimmin (59,3 %) hyväksikäyttö paljastui tai sitä alettiin epäillä kotipiirissä. Lapsi itse kertoi asiasta jollekin läheiselleen, tavallisesti äidille, joskus molemmille vanhemmille tai isoäidille. Joskus äiti ja yhdessä tapauksessa isä havaitsi tilanteen. Viranomaisten taholla asia paljastui tai epäily heräsi vajaassa viidesosassa tapauksista. Sen sijaan yhteydenotto perheneuvolaan toteutui miltei yhtä usein kodin (50,0 %) kuin viranomaisten (48,1 %) aloitteesta. Yli kahdessa viidesosassa yhteydenottaja perheneuvolaan oli äiti.

Luokassa 'muu sukulainen' oli lapsen isoäitejä ja tätejä. 'Lähiympäristöön' kuuluivat naapurit, päivähoitajat ja yhdessä tapauksessa isän naisystävä. Vaikka epäily näillä kahdella taholla heräsikin runsaassa viidesosassa tapauksista, oli hyvin harvinaista, että he tekivät aloitteen perheneuvolatutkimusten käynnistämiseksi. Ainoastaan yhdessä tapauksessa yhteydenottaja oli ydinperheen ulkopuolinen sukulainen. Perheen ulkopuolelta vain viranomaisilla näytti olevan sen kaltainen asema, että he toimivat aloitteentekijöinä. Hyvin poikkeuksellista oli myös, että lapsi itse otti yhteyttä perheneuvolaan, näin tapahtui vain kahdessa tapauksessa. Miltei aina yhteydenottaja oli nainen (92,6 %), yhden isän lisäksi viranomaisissa oli kolme miestä.

4.3.2. Perheneuvolatutkimusten kesto ja niihin osallistujat

Perheneuvolatutkimukset kestivät keskimäärin 3,2 kuukautta. Seitsemässä aineiston asiakastapauksessa (13,0 %) kyseessä oli tilanne, jossa keskeistä ei ollut hyväksikäyttöepäilyn selvittäminen, vaan muut asiaan liittyvät toimenpiteet. Kun nämä asiakkaat jätettiin pois aineistosta, selvittelyjakso kesti enintään kuukauden runsaassa viidesosassa tapauksista, kuudesta viikosta kolmeen kuukauteen yli kolmanneksessa ja neljästä seitsemään kuukautta kahdessa viidesosassa. Yhdentoista vuoden aikana selvittelyn kestossa ei tapahtunut muutosta.

Tapauksia, joissa selvittelyprosessi oli kaksivaiheinen, oli neljä (7,4 %). Ensimmäisessä vaiheessa yhteydenotto perheneuvolaan ei joko johtanut selvittelyn käynnistymiseen tai sen tulos jäi epäselväksi. Tutkimus kesti keskimäärin 4,7 kuukautta. Uusi yhteydenotto tapahtui keskimäärin 1,5 vuoden kuluttua ja siitä käynnistyneet perheneuvolatutkimukset (keston keskiarvo 3,6 kuukautta) vahvistivat hyväksikäyttöepäilyn kaikissa tapauksissa. Näistä kahdessa tehtiin rikosilmoitus, joista toisessa näyttö ei riittänyt syytteen nostamiseen ja toisessa epäilty tuomittiin vankeuteen.

Perheneuvolatutkimuksiin osallistui tavallisesti asiakkaaksi ilmoitetun lapsen koko perhe tai osa siitä. Toisinaan mukana oli myös muuta verkostoa ja muita kuin sosiaaliviranomaisia, joiden osallistuminen on kuvattu lastensuojelua käsittelevässä kohdassa 4.7.

TAULUKKO 6. Perheneuvolatutkimuksiin osallistujat

Osallistuja	n	%
Koko perhe	31	57,4
Molemmat vanhemmat ja lapsi	9	16,7
Mol. vanhemmat, osa sisaruksista ja lapsi	1	1,9
Toinen vanhempi, sisarukset ja lapsi	2	3,7
Toinen vanhempi ja lapsi	2	3,7
Toinen tai molemmat vanhemmat	4	7,4
Sijaisvanhemmat ja lapsi*	4*	7,4
Lapsi	1	1,9
Epäilty	1	1,9
Yhteensä	54	100

* Yhdessä tapauksessa huostaanotetun ja perheeseen sijoitetun lapsen sekä vanhemmat että sijaisvanhemmat osallistuivat selvitysprosessiin.

Taulukossa 6 on yhteenveto perheneuvolatutkimuksiin osallistujista. Kaikki hyväksikäytetyksi epäillyn lapsen perheenjäsenet osallistuivat tutkimuksiin yli puolessa tapauksista. Miltei yhtä usein (53,7 %) prosessissa oli mukana viranomaisia. Heistä asiakirjoissa mainittiin mm. työntekijöitä Keski-Suomen keskussairaalan lastenosastolta sekä gynekologian ja psykiatrian poliklinikalta, mielenterveystoimistosta, päiväkodista ja perhepäivähoidosta, luokan- tai erityisopettaja, terveydenhoitaja, terveyskeskuspsykologi, yksityinen psykologi tai lääkäri,

kunto-ohjaaja, tukihenkilö ja perhetyöntekijä.

Yli neljäosassa (27,8 %) tapauksista lapsen perheenjäsenten lisäksi tavattiin hänen muuta lähiverkostoaan kuten muualla asuvia vanhempia ja sisaruksia, vanhempien uusia puolisoita, isovanhempia, vanhempien sisaruksia ja näiden puolisoita. Sijaisvanhemmat osallistuivat selvittelyihin neljässä tapauksessa. Lapsi oli silloin huostaanotettu ja tavallisesti lastensuojelun työntekijät olivat kontaktissa hänen vanhempiinsa, vain yhdessä tapauksessa vanhemmat osallistuivat perheneuvolatutkimuksiin.

Hyväksikäytöstä epäilty henkilö ei aina itse osallistunut perheneuvolatutkimuksiin. Näitä tapauksia oli aineistossa 21 (38,9 %). Viidessä niistä kyse ei ollut varsinaisesta hyväksikäyttö-epäilyn selvityksestä, ja jos ne jätetään pois, epäiltyä ei tavattu 29,6 %:ssa tapauksista. Lopuista tapauksista seitsemässä syynä oli, että lapsen vanhempi/vanhemmat eivät halunneet kutsua epäiltyä mukaan keskusteluihin ollen vakuuttuneita siitä, ettei hyväksikäyttö enää jatkunut, tai huoli hyväksikäytöstä oli prosessin aikana osoittautunut aiheettomaksi. Viidessä tapauksessa tekijäksi epäillyn haastattelu tapahtui muulla taholla (sosiaalityö, lastenpsykiatrisen osasto, poliisi ja toisen paikkakunnan viranomaiset). Kahdessa tapauksessa tutkimusprosessi keskeytyi ja kahdessa epäiltyä ei tavoitettu.

Tarkasteltaessa, millainen suhde tutkimusten ulkopuolelle jääneillä epäillyillä oli lapseen, ilmeni, että isien osuus oli heidän joukossaan pienempi (runsas kaksi viidesosaa) kuin koko aineistossa (kolme viidesosaa). Samoin isäpuolia oli vähemmän (4,8 %) verrattuna kaikkiin epäiltyihin (8,5 %). Lapselle tuttujen perheen ulkopuolisten henkilöiden määrä oli koko aineistoon nähden yli kaksinkertainen. Ainoa tuntematon epäilty kuului luonnollisesti myös tähän joukkoon. Tulos osoittaa, että erityisesti hyväksikäytöstä epäillyt isäpuolet mutta myös kukaan isät eivät tavallisesti jää pois perheneuvolatutkimuksista, sen sijaan perheen ulkopuolisten epäiltyjen osallistuminen niihin on vähäistä.

Koko aineistosta isän asemassa olevista kolme neljäosaa ja äidin asemassa olevista kaikki yhtä lukuunottamatta osallistuivat perheneuvolan selvityksiin. Isoisistä ja muista sukulaisista oli mukana kaksi kolmannesta ja aineiston kahdesta veljestä toinen. Ulkopuolisista tutuista oli selvityksissä mukana vain viidennes. Tulos viittaa siihen, että asian puheeksi ottaminen perheen ulkopuolisen epäillyn kanssa on hyvin vaikeaa, ja jos se voidaan välttää esimerkiksi luottamalla

omiin mahdollisuuksiin suojella lasta vastaisuudessa hyväksikäytön jatkumiselta, vanhemmat usein jättävät asian selvittelyn tähän kohtaan.

Perheneuvolan työntekijöitä osallistui selvittelyprosessiin kolme tai useampia 42,6 %:ssa tapauksista. Työntekijöitä oli kaksi 35,2 %:ssa ja yksi 22,2 %:ssa. Tutkimuksiin oli pyydetty perheneuvolan ulkopuolista konsultaatiota kuudessa tapauksessa (11,1 %). Nämä konsultoivat tahot olivat apulaisprofessoreja Jyväskylän yliopiston psykologian laitokselta ja lastenpsykiatreja Keski-Suomen keskussairaalan lastenpsykiatrian osastolta tai poliklinikalta. Verkostokokous mainittiin neljässä tapauksessa (7,4 %), jolloin sen vetäjiksi oli pyydetty selvittelytyöryhmän ulkopuoliset kaksi työntekijää joko perheneuvolasta tai muualta.

Hyväksikäyttöä koskeneisiin tutkimuksiin osallistuneita perheneuvolatyöntekijöitä oli yhteensä 28, joista miehiä viisi. Vakituudessa työsuhteessa olevaa hoitohenkilökuntaa oli tutkimusaikana 17. Neuvola toimii koulutusneuvolana, mikä lisää työntekijöiden vaihtuvuutta. Samoin vaikuttavat osa-aikatyöstä, vuorotteluvapaasta ja muista virkavapaista johtuvat sijaisuu-det. Tutkimukset jakautuivat hyvin epätasaisesti keskittyen selvästi muutamalle työntekijälle. Enintään kolmessa tapauksessa oli mukana 15 työntekijää, neljästä seitsemään tapauksessa kahdeksan ja kahdeksassa tai useammassa tapauksessa viisi työntekijää, näistä yksi 24 tapauksessa, mikä on runsas kaksi viidennestä koko aineistosta. Vakituudessa työsuhteessa olevasta hoitohenkilökunnasta kuitenkin jokainen neuvolan johtajaa lukuun ottamatta oli mukana ainakin yhdessä tapauksessa.

4.3.3. Perheneuvolan tutkimusmenetelmät

Asiakirjoista kerättiin maininnat perheneuvolatutkimuksissa käytetyistä menetelmistä. Mainintoja oli yhteensä 194.

TAULUKKO 7. Perheneuvolatutkimuksissa käytetyt menetelmät

Menetelmä	Mainintojen lukumäärä	Käytetty aineistosta %:ssa
Lapsen yksilötutkimus	34	63,0
Perhetutkimus	33	61,1
Äidin yksilöhaastattelu	28	51,9
Perheen ja vir.om. yht.neuv.	25	46,3
Vir.om. keskin. neuvottelu	23	42,6
Parihaastattelu	22	40,7
Isän yksilöhaastattelu	14	25,9
Sisarusten haastattelu	8	14,8
Muiden lähiom. haastattelu	4	7,4
Ulkop. epäillyn haastattelu	3	5,6
Yhteensä	194	

Taulukossa 7 esitetään perheneuvolaselvityksissä käytetyt tutkimusmenetelmät esiintymisfrekvenssiensä mukaisessa järjestyksessä. Yleisimmät menetelmät olivat lapsen yksilötutkimus ja perhetutkimus, joita kumpaakin käytettiin yli kolmessa viidesosassa tapauksista. Äidin yksilötutkimukset tehtiin runsaassa puolessa tapauksista, isän vain noin neljäsosassa. Näissä tutkimuksissa oli käytetty haastattelun lisäksi vaihtelevasti muita menetelmiä kuten sukupuun piirtämistä ja psykologisia testejä (Rorschach, Thematic Apperception Test). Parihaastattelut toteutettiin melko usein (noin kahdessa viidesosassa) ja sisarusten jokseenkin harvoin (noin kuudesosassa). Samoin kuin äideillä ja isillä oli sisaruksilla käytetty vaihtelevasti muitakin tutkimustapoja kuin haastattelua, mm. leikitarkkailua, piirtämistä ja testejä. Viranomaiset osallistuivat tutkimuksiin usein sekä yhteistilanteissa perheenjäsenten kanssa että työntekijöiden keskinäisissä neuvotte- luissa (molempia yli kahdessa viidenneksessä). Harvinaisimmat menetelmät olivat lapsen muiden lähiomaisten ja perheen ulkopuolisen hyväksikäyttäjäksi epäillyn haastattelut.

Asiakastapausta kohti käytettiin kolmesta neljään (keskiarvo 3,6) menetelmää. Vain yhtä menetelmää oli käytetty seitsemässä tapauksessa (12,9 %). Kahta menetelmää oli käytetty kahdeksassa tapauksessa ja lähes kolmessa neljäsosassa aineistosta menetelmiä oli kolme tai useampia.

Kun lapsen sisaruksia tutkittiin, viidessä tapauksessa tehtiin jokaiselle yksilötutkimukset ja kolmessa sisarukset tavattiin yhdessä. Muiden lähiomaisten tutkimuksista kaikki olivat yksilöhaastatteluja. Perhetutkimuksissa osallistujien kokoonpano vaihteli huomattavasti, kuten taulukosta 6 käy ilmi. Kolmessa tapauksessa (5,6 %) oli tehty kotikäynti.

Lapsen yksilötutkimukset olivat hyväksikäyttöselvityksissä useimmin käytetty väline. Kun niiden toteuttamiseen oli päädytty, niissä käytettiin erilaisia tutkimusmenetelmiä, joista oli asiakirjoissa 76 mainintaa.

TAULUKKO 8. Lapsen yksilötutkimusmenetelmät

Menetelmä	Mainintojen lukumäärä	Käytetty yksilötutkimuksista %:ssa
Haastattelu	24	70,6
Leikki tarkkailu	18	52,9
Psykologiset testit	17	50,0
Piirroksia	14	41,2
Anatomiset nuket	2	5,8
Verkostokartta	1	2,9
Yhteensä	76	

Taulukosta 8 näkyy yleisyysjärjestyksessä, millaisia menetelmiä käytettiin tutkittaessa lasta

yksilöllisesti. Keskimäärin käytössä oli kaksi menetelmää (keskiarvo 2,2). Haastattelu kuului lapsen yksilölliseen tutkimukseen hyvin usein, yli kahdessa kolmanneksessa tutkimustilanteista. Niissäkin tapauksissa, joissa sitä ei asiakirjoissa mainittu, on todennäköistä, että työntekijä on kerännyt tietoa lapselta erilaisin kysymyksin, mutta pitänyt tätä osuutta itsestään selvästi tutkimukseen kuuluvana eikä yhteenvedossaan ole nimennyt sitä haastatteluksi.

Psykologisia testejä käytettiin puolessa lapsen yksilötutkimustapauksista. Niistä mainittiin Rorschachin musteläiskätesti, Make a Picture Story Test-, Thematic Apperception Test- ja Childrens' Thematic Apperception Test -kuvakertomustestit, House, Tree and Person- , Draw a Person- ja Warteggin piirrostestit sekä Family Relationships Test -perhesuhdetesti. Tavallista oli myös piirrosten käyttö, niitä käytettiin yli kahdessa viidesosassa tutkimustilanteista. Sen sijaan anatomisia nukkeja tai lapsen verkostokartan piirtämistä käytettiin hyvin harvoin.

Lapselle suoritettujen lääkärin tutkimukset mainittiin yhdeksässä tapauksessa (26,7 %). Näistä kolmessa tutkimuksen teki perheneuvolan lääkäri ja kuudessa terveystieteiden tai keskussairaalan gynekologian poliklinikan lääkäri. Tulos kertoo, että lääkärin tutkimukset eivät kuulu perheneuvolaselvitysten rutiiniin, vaan ne toteutetaan harkinnan mukaan.

Lapsen yksilötutkimuksessa oli osan tai kokonaan läsnä kahdessa tapauksessa toinen vanhemmista ja yhdessä tapauksessa laitokseen sijoitetun lapsen hoitaja. Ensin mainituissa tapauksissa lapsi oli hyvin pieni eikä suostunut eroamaan vanhemmistaan tutkimuksen ajaksi. Viimeksimainitussa tapauksessa hoitaja oli mukana lapsen huomattavien kommunikatiovaikeuksien helpottamiseksi.

4.4. Hyväksikäyttökuvaukset ja hyväksikäytön kesto

Hyväksikäyttöepäilyä selvittäessä tavoitteena on lapsen mahdollisimman tarkka oma kuvaus tapahtuneesta. Aina sellaista ei kuitenkaan ole mahdollista saada. Tässä aineistossa lapsen oma kuvaus epäilyistä hyväksikäytöstä oli saatavilla 68,5 %:ssa tapauksista.

Aineistossa esiintyneiden kuvausten luokittelussa niiden sisällöt asetettiin seksuaalisen toiminnan luonteen mukaiseen graaviusjärjestykseen (taulukko 9). Kukin tapaus sijoitettiin vain yhteen kuvausluokkaan niin, että useampaan luokkaan kuuluvat sisällytettiin järjestysnumerol-

taan suurimpaan ryhmään. Esimerkiksi kolme tapausta, joissa kuvattiin verbaalista seksuaalista lähentelyä ja tirkistelyä (luokka I), sijoittuivat kaikki luokkaan II niissä esiintyneiden koskettelu-kuvausten vuoksi.

TAULUKKO 9. Hyväksikäyttötapahtumien kuvaukset

Tapahtumakuvaus	n	%
I Verbaaliset ehdotukset, puheet, tirkistely	0	0
II Koskettelu, suutelu	16	43,2
III Sukupuolielinten näyttö, masturbointi, lapsen pyytäminen koskettamaan sukupuolielimiä	2	5,4
IV Lapsen sukupuolielinten koskettelu käsin, suulla tai esineellä	12	32,4
V Lapsen sukupuolielinten tai suun koskettelu siittimellä	4	10,8
VI Yhdyntä	3	8,2
Yhteensä	37	100

Taulukossa 9 esitetään, miten lasten hyväksikäyttökuvaukset jakautuivat seksuaalisen toiminnan laadun mukaan luokiteltuina. Kuvauksista runsas kaksi viidennestä koski lapsen vartalon erilaista koskettelua ja hyväilyä tai suutelemista. Miltei kolmanneksessa kerrottiin lapsen sukupuolielimiin kohdistuneesta erilaisesta koskettelusta. Noin kymmenesosassa kuvattiin lapsen sukupuolielinten tai kasvojen, lähinnä suun koskettelua siittimellä. Vähiten oli yhdyntä- ja aikuisen sukupuolielinten näyttämisen-, koskettelu- tai masturbointikuvauksia.

I luokkaan sisältyi mm. kuvauksia lapseen kohdistuneista rivouksista ja huorittelusta, seksijuttujen kertomisesta, lapsen riisuuntumisen, pukeutumisen tai peseytymisen tirkistelystä ja yhdyntäehdotuksista. Tämä luokka jäi siis tyhjäksi, sillä näiden kuvausten lisäksi lapset kertoivat myös erilaisesta koskettelusta.

II luokka muodostui suurimmaksi ja siihen sisältyi mm. ilmauksia 'kopelointi', 'hiplaus', 'näpelöinti', 'kutittelu', 'nuoleminen', 'suuteleminen', 'kielisuudelma', 'ratsastaminen', 'lähentely'. Yksi lapsi kuvasi, että hyväksikäyttäjä 'kaatuu mun päälle eikä päästä irti', toinen kertoi, että tekijä 'ottaa rinnoista kiinni ja pakaroista myös'. Jotkut lapset kertoivat heitä inhottavasta halaamisesta ja sylissä- tai hyvänä pitämisestä, mitä tekijä jatkaa välittämättä heidän kokemuksestaan tai vastustuksestaan. Usein puhuttiin hyväilemisestä, joka oli koettu monella tavalla kielteisenä, mutta ei kipua tuottavana.

III luokkaan kuului yksi kuvaus masturboinnista lapsen nähden ja kaksi lapsen toteuttamasta aikuisen sukupuolielinten koskettelusta. Näistä toinen sijoittui siihen sisältyneiden muiden kuvausten johdosta luokkaan IV.

Luokan IV kuvauksissa kerrottiin käden panemisesta housuihin tai niiden alle ja sormen työntämisestä sisään (emättimeen) ja liikuttelemisesta siellä. Toisinaan näihin tapahtumiin liittyi tekijän tuleminen lapsen viereen hänen sänkyynsä tai yhdessä nukkuminen. Monissa kuvauksissa oli ilmaisuja koskettelun tuottamasta kivusta, esimerkiksi tekijä 'otti housut pois ja kutitteli alapäästä niin, että teki kipeää', 'pesi niin, että teki kipeää, hankasi ja kaivoi eikä lopettanut, vaikka sanoin, että sattuu', 'raapi jalkoja eikä lopettanut, vaikka itkin'. Muuan lapsi valitti, että 'pylly on kipeä', tekijä 'räpeltää pyllyä eikä saa nukutuksi, kun persettä räävitään'. Joskus lapset puhuivat kivun tuottajasta kuvaten sitä veitsekseksi, saksiksi tai banaaniksi. Kerran asiakirjoissa mainittiin sukupuolielimiin kohdistunut imurointi.

Kuvaukset V luokassa sisälsivät maininnan siittimen käytöstä koskettelun välineenä. Koskettelu kohdistui joko sukupuolielimiin ja niiden ympäristöön tai suuhun ja sen ympäristöön, yhdessä kuvauksessa myös peräaukon ympäristöön. Yksi lapsista kertoi, että tekijä 'syötti pippeliä ja kutitteli sillä kaulasta', toinen sanoi, että tekijä 'käytti kieltä ja munaa' kosketellessaan hänen sukupuolielimiään. Muuan lapsi puhui kummituksesta, joka pelottelee häntä ja koskettelee pippelillä häntä selkään, jalkaan ja hänen pippeliinsä, mikä tuntuu ilkeältä. VI luokkaan kuuluivat kuvaukset yhdynnästä, joista yhdessä lapsi kertoi, että 'pyllyyn koski ja tuli verta'.

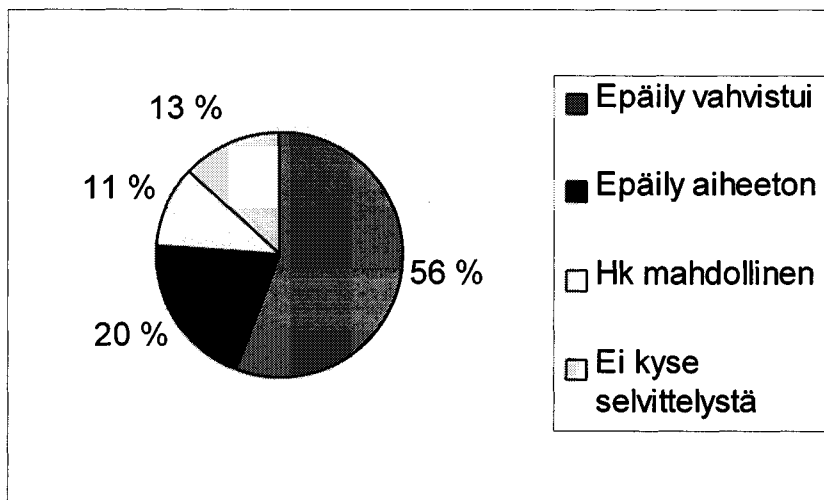
Seksuaalinen hyväksikäyttö oli jatkunut keskimäärin noin kolme vuotta (35,5 kk) tapauksissa, joissa tutkimukset vahvistivat epäilyn. 30 %:ssa sen kesto oli puolesta vuodesta vuoteen, 40 %:ssa puolestatoista kolmeen vuotta ja 30 %:ssa neljästä kahdeksaan vuotta. Silloin, kun

tutkimuksissa löytyi viitteitä hyväksikäytöstä, mutta se ei kuitenkaan riittävästi varmentunut, mahdollisen hyväksikäytön kesto oli keskimäärin noin puolitoista vuotta (19,2 kk).

Yhteen tapahtumakertaan jääneet hyväksikäyttötapaukset olivat hyvin harvinaisia, vain kaksi vahvistuksen saaneista tapauksista oli luonteeltaan sellaisia. Molemmat olivat siinäkin mielessä poikkeuksellisia, että tekijä oli toisessa tapauksessa lapselle täysin tuntematon ja toisessakin vain etäisesti hänen elämänpiiriinsä kuulunut henkilö. Poikkeuksellista oli myös, että kummasakin tapauksessa asiasta oli jo tehty rikosilmoitus ennen yhteydenottoa perheneuvolaan.

4.5. Perheneuvolatutkimusten tulokset

Hyväksikäyttöepäilyyn liittyneet perheneuvolatutkimukset johtivat joko siihen, että epäily sai vahvistusta, se ei todentunut tai se jäi epäselväksi. Muutamassa tapauksessa perheneuvolakontaktissa ei ollut kyse epäilyn selvittämisvaiheesta. Näissä tilanteissa prosessi oli alkanut muualla jatkuen perheneuvolassa hoitona tai kuntoutuksena tai siinä ei edetty varsinaiseen selvitykseen.

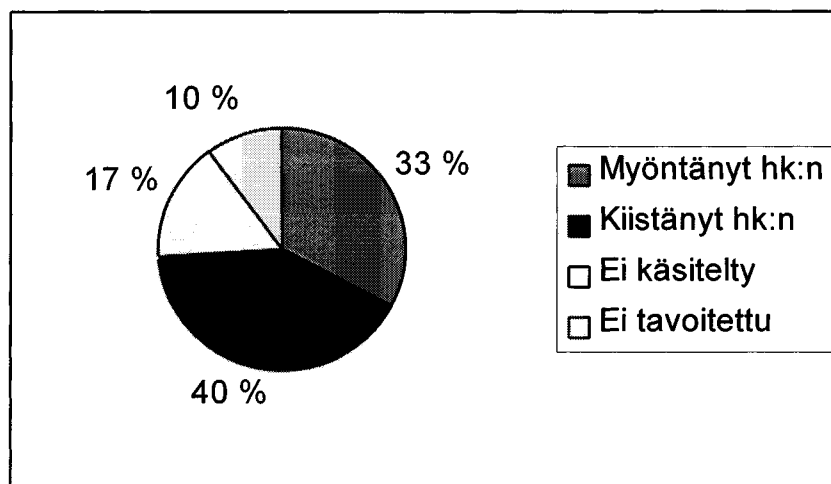

KUVIO 3. Perheneuvolatutkimusten tulokset, n = 54

Kuviosta 3 ilmenee, että yli puolessa tapauksista hyväksikäyttöepäily sai tutkimuksissa vahvistusta. Viidesosassa se osoittautui aiheettomaksi. Niitä tapauksia, joissa hyväksikäyttöepäilyä pidettiin mahdollisena eli selvitykset eivät sulkeneet tätä vaihtoehtoa pois eivätkä myöskään vahvistaneet sitä riittävästi, oli aineistossa runsas kymmenesosa. Jos tarkastellaan vain niitä aineiston varsinaisia selvittelytapauksia (47), joissa perheneuvolakontaktin keskeisenä syynä oli

hakea vastausta kysymykseen, onko hyväksikäyttöä tapahtunut, tai hyväksikäytön paljastuttua asiaa lähdettiin selvittämään tutkimuksin, prosenttiosuudet kasvavat. Silloin epäily sai vahvistusta lähes kahdessa kolmasosassa (63,8 %) tapauksista. Aiheettomaksi se osoittautui melkein neljänneksessä (23,4 %) ja jäi mahdolliseksi runsaassa kymmenesosassa (12,8 %) tapauksista.

Osassa niistä tapauksista, joissa epäily vahvistui, tekijäksi epäilty myönsi tapahtuneen, osassa hän kiisti sen ja toisinaan asiaa ei perheneuvolassa käsitelty hänen kanssaan.

KUVIO 4. Hyväksikäyttäjäksi epäillyn suhde vahvistuneeseen epäilyyn, n = 30

Kuvio 4 osoittaa, että epäillyistä kolmannes myönsi tapahtuneen hyväksikäytön ja kaksi viidesosaa kiisti sen tutkimustulosten vahvistettua epäilyn.

Viidessä tapauksessa eli kuudesosassa epäilty ei osallistunut selvittelyprosessiin perheneuvolassa. Näistä kolmessa hän oli lapsen perheenjäsen, jolloin sosiaalitoimi vastasi epäillyn haastattelusta kahdessa tapauksessa ja yhdessä lapsen vanhemmat kielsivät asian käsittelyn lapsen hyväksikäyttäjäksi epäillyn veljen läsnäollessa. Kahdessa tapauksessa epäilty oli ulkopuolinen ja lapsen vanhemmat katsoivat voivansa estää hyväksikäytön jatkumisen eivätkä halunneet yhteydenottoa epäiltyyn.

Kolmessa tapauksessa eli kymmenesosassa epäiltyä ei tavoitettu. Näistä kahdessa tekijä oli ulkopuolinen ja kyseessä oli yksi hyväksikäyttötapahtuma. Toinen heistä oli tuntematon, eikä häntä tavoitettu poliisin etsinnöissä, toisen osalta prosessia ei voitu käynnistää hänen kuoleman-

sa vuoksi. Yhdessä tapauksessa epäiltyyn perheenjäseneseen oltiin yhteydessä selvittelyprosessin alkaessa, mutta keskustelut hänen kanssaan keskeytyivät hänen kuolemansa johdosta.

Jos tarkastellaan vain niitä tapauksia (22), joissa perheneuvolassa oli keskusteltu epäillyn kanssa tutkimusprosessin aikana, hyväksikäytön kiistäneitä oli vähän yli puolet (54,6 %) ja myöntäneiden osuus kasvoi 45,4 %:iin. Kiistäneistä kaksi kolmannelta oli vanhemmuussuhteessa lapsen, heistä seitsemän oli isiä tai isäpuolia ja yksi äiti. Isoisia oli kaksi, yksi oli lapsen eno ja vain yhdessä tapauksessa tekijäksi epäilty oli kokonaan perhepiirin ulkopuolinen. Tapahtuneen hyväksikäytön myöntäneistä epäillyistä oli kuudessa tapauksessa kyseessä lapsen isä, yhdessä äidin miesystävä ja kolmessa perheen ulkopuolinen henkilö.

Hyväksikäytön kiistäneiden ja sen myöntäneiden ryhmiä toisiinsa verrattaessa kävi ilmi, että ensinmainituissa oli eniten isiä ja isäpuolia, viimeksimainituissa isiä. Lapsen muut sukulaiset sijoittuivat kaikki kiistäneiden ryhmään ja perheen ulkopuoliset yhtä lukuunottamatta myöntäneiden ryhmään. Koska ryhmät ovat varsin pieniä, yleistysten suhteen on syytä olla varovainen. Tulos kuitenkin viittaa siihen, että hyväksikäyttäjän suhde lapseen voi jossain määrin vaikuttaa hänen motivaatioonsa kieltää tai myöntää tapahtunut. Perheen ulkopuolisen näyttäisi olevan enemmän mahdollista myöntää hyväksikäyttö kuin lapsen sukulaisen, samoin isät myöntäisivät sen useammin kuin isäpuolet.

4.6. Suositukset ja jatkotoimenpiteet

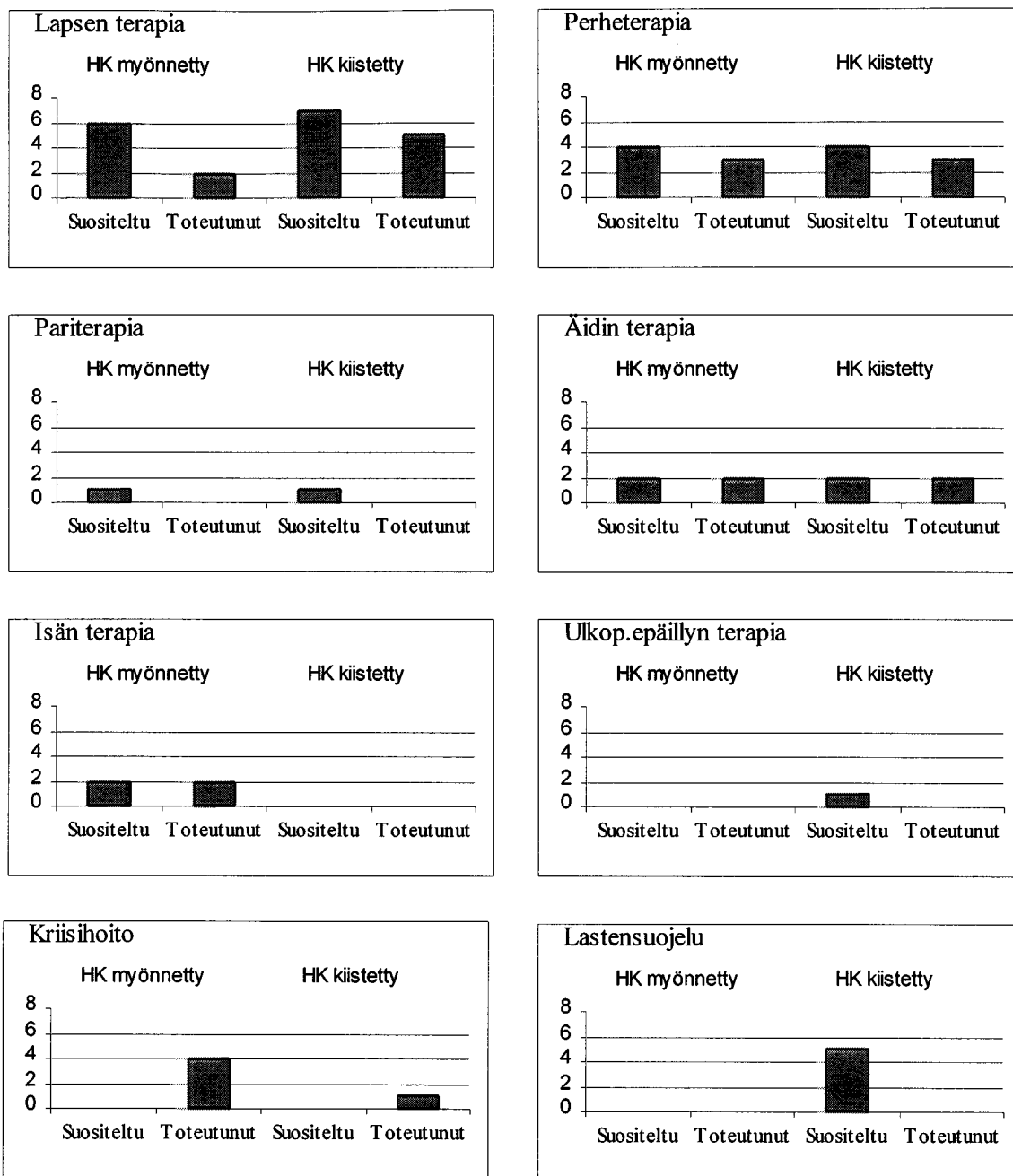
4.6.1. Tapaukset, joissa tutkimukset vahvistivat epäilyn

Kun perheneuvolatutkimukset vahvistivat hyväksikäyttöepäilyn, kyseessä oli kolmessa viidesosassa tapauksista perheen sisäinen inesti. Tekijäksi epäilty oli tavallisimmin lapsen isä (runsas kolme viidesosaa), muut olivat isäpuolia, äitejä ja veljiä.

Vahvistuksen saaneissa tapauksissa (30) suositeltiin ja toteutettiin erilaisia jatkotoimenpiteitä. Perheneuvolakontakti jatkui näistä perheistä noin puolessa selvitysprosessin jälkeen. Hoidon kesto oli hiukan yli vuosi (keskiarvo 13 kk). Jatkohoidosta annettiin useimmin (kolmessa viidesosassa) lapsen yksilöterapiasuosituksia ja ne toteutuivat noin kolmasosalla. Perheterapiaa suositeltiin runsaalle kolmasosalle, mikä toteutuikin lähes kokonaan. Pariterapiaa suositeltiin

harvoin (vajaalle kymmenesosalle) eikä se toteutunut lainkaan. Yksilöterapiaa suositeltiin äidille kaksi kertaa useammin (alle viidennekselle) kuin isälle ja kaikki nämä suositukset toteutuivat. Näistä hoidoista yhden äidin ja molempien isien terapia toteutettiin muualla kuin perheneuvolas-
sa (psykiatrian poliklinikka, mielenterveystoimisto). Sekä kriisihoitoa että suosituksia lasten-
suojelutoimenpiteiksi annettiin runsaassa viidesosassa tapauksista.

Hyväksikäytön myöntäneiden (10) ja kiistäneiden (12) ryhmiä verrattiin toisiinsa perheneu-
volatutkimuksissa tehtyjen suositusten ja toteutuneiden toimenpiteiden suhteen (kuvio 5).
Samassa asiakastapauksessa saattoi olla yksi tai useampia suosituksia ja myös toteutuneita
toimenpiteitä. Viiva merkitsee kriisihoidossa, että kontakti alkoi sellaisena eikä edennyt
pidemmälle, ja lastensuojelutoimenpiteissä, ettei asiakirjoihin merkittyä tietoa suositusten
toteutumisesta ollut käytettävissä. Hoitosuhde oli jonkin verran lyhyempi hyväksikäytön
myöntäneissä (keskimäärin 12 kk) kuin sen kiistäneissä (keskiarvo 15 kk) perheissä.

KUVIO 5. Toteutuneet ja suositellut toimenpiteet tapauksissa, joissa hyväksikäyttöepäily vahvistui. HK myönnetty, $n = 10$, HK kiistetty, $n = 12$.

Kuvio 5 osoittaa, että perheneuvolatutkimusten vahvistettua hyväksikäyttöepäilyn suosituksia jatkotoimenpiteistä annettiin jonkin verran enemmän silloin, kun hyväksikäyttäjäksi epäilty kiisti tapahtuneen (keskimäärin 1,7), kuin tilanteissa, joissa hän myönsi sen

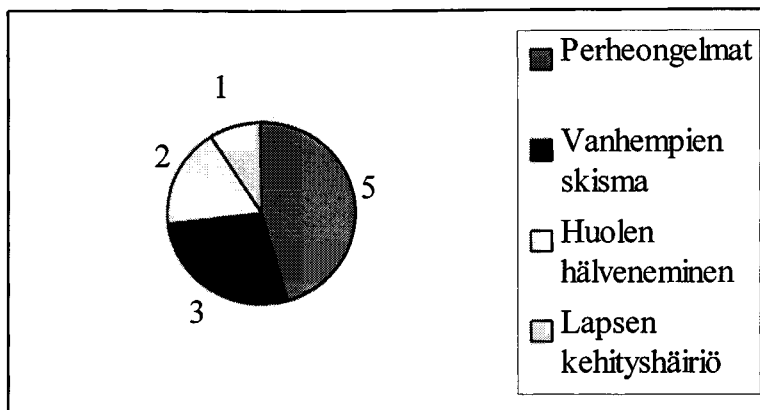
(1,5). Suositukset toteutuivat sen sijaan päinvastoin hyväksikäytön myöntäneiden ryhmässä (keskiarvo 1,3) useammin kuin sen kiistäneiden joukossa (0,9). Jos kuitenkin kaikki lastensuojelua koskeneet suositukset olisivat toteutuneet, myös hyväksikäytön kiistäneiden ryhmässä toimenpiteiden keskiarvo olisi 1,3, mikä merkitsisi kyseisten ryhmien välisen eron katoamista toimenpidesuositusten toteutumisessa.

Suosituksista yleisin (runsas kolmannes) oli lapsen yksilöterapia, joka toteutui hyväksikäytön kiistäneiden ryhmässä useammin kuin sen myöntäneillä. Perheterapia tarkoitti kaikkien perheenjäsenten hoitoa ja näitä suosituksia oli yli viidesosa. Se toteutuikin molemmissa ryhmissä lähes ehdotusten mukaisesti. Vanhempien yksilöterapiaehdotuksia tehtiin harvoin, niistä äitiä koskevat toteutuivat molemmissa ryhmissä samoin kuin isää koskevat suositukset hyväksikäytön myöntäneiden ryhmässä. Tapahtuneen kiistäneille isille yksilöterapiaa ei suositeltu lainkaan. Yhdessä tapauksessa sitä ehdotettiin perheen ulkopuoliselle hyväksikäyttäjäksi epäilylle, mutta se ei toteutunut. Pariterapiaa suositeltiin yhdesti sekä hyväksikäytön myöntäneiden että sen kiistäneiden ryhmässä. Molemmat suositukset jäivät toteutumatta.

Hyväksikäytön myöntäneiden ja sen kiistäneiden ryhmät erosivat toisistaan selvästi kriisihoidon ja lastensuojelua koskevien toimenpidesuositusten suhteen. Kun hyväksikäyttö kiistettiin, suositeltiin usein (neljännes suosituksista) erilaisia lastensuojelutoimenpiteitä kuten vanhemman ja lapsen tapaamista valvotusti tai lapsen huostaanottoa. Näitä suosituksia ei ollut lainkaan hyväksikäytön myöntäneiden ryhmässä, jossa kriisihoito oli yleinen lähestymistapa muodostaen toteutuneista toimenpiteistä melkein kolmanneksen. Hyväksikäytön kiistäneiden ryhmässä kriisihoitoa oli vajaa kymmenesosa.

4.6.2. Tutkimuksissa aiheettomiksi osoittautuneet tapaukset

Tapauksissa (11), joissa hyväksikäyttöepäily osoittautui aiheettomaksi, perheneuvolatutkimuksissa tuli esiin tilannetta selittävinä tekijöinä muita ongelmia tai yhteydenottoon johtanut huoli hälveni prosessin aikana.

KUVIO 6. Tapausten lukumäärä ja niissä ilmennyt tilanne selvitysprosessissa aiheettomiksi osoittautuneissa hyväksikäyttöepäilyissä, $n = 11$

Kuvio 6 osoittaa, että hyväksikäyttöepäilyyn jäätyä perheneuvolatutkimuksissa todentumatta, taustalla oli lähes puolessa tapauksista hyvin vakavia perheongelmia kuten perheväkivaltaa, alkoholi- ja mielenterveysongelmia, toimimattomia ihmissuhteita ja lapsen laiminlyöntiä. Perheneuvolakontakti jatkui yhtä tapausta lukuunottamatta näistä kaikissa selvittelyjakson jälkeenkin (keskimäärin 13,4 kk). Joskus perheellä oli jo pitkä aikaisempi hoitohistoria kuten tapauksessa, jossa kyseisellä lapsella oli ollut ensimmäinen yksilöterapiajakso yhdeksän vuotta ja toinen neljä vuotta aikaisemmin.

Runsaassa neljänneksessä tapauksista taustalta paljastui pitkään jatkunut skisma lapsen vanhempien välillä. Näissä kaikissa tapauksissa lapsen vanhemmat olivat eronneet. Selvitysjakso kesti keskimäärin 3,7 kuukautta eikä yhdessäkään tapauksessa kontakti perheneuvolaan jatkunut sen jälkeen. Yhdessä tapauksessa selvitysprosessi johti huolto- ja tapaamissopimusten uuteen käsittelyyn. Kahdessa muussa tapauksessa asiakirjoissa kerrottiin mahdollisten oikeusprosessien käynnistämisestä (herjaus, perätön ilmianto), mutta niiden toteutumisesta ei ollut tietoa. Näistä toisessa oli ennen selvittelyjaksoa ollut jo neljä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyntä oikeudenkäyntiä.

Perheneuvolayhteydenottoon johtanut huoli lapsen mahdollisesta hyväksikäytöstä väistyi ja tilanne rauhoittui prosessin aikana kahdessa tapauksessa. Molemmissa perheneu-

volatutkimukset olivat kestoaltaan lyhyitä (keskiarvo 1,5 kuukautta) eivätkä johtaneet hoitokontaktiin. Yhdessä tapauksessa perheneuvolatutkimuksissa todettiin lapsen kehityksessä häiriöitä ja ongelmia, joiden arvioitiin selittävän hänellä havaittua ja huolta herättänyttä seksuaalista ylivirittyneisyyttä. Selvitysprosessi kesti kolme kuukautta ja kontakti päättyi siihen.

Kun hyväksikäyttöepäily osoittautui aiheettomaksi ja tilannetta selittävänä syynä olivat erilaiset vakavat perheongelmat, useimmiten perheen kanssa rakentui hoitokontakti. Kun sen sijaan tilanteen taustalta paljastui vanhempien välinen pitkään jatkunut tulehtunut tilanne tai lapsen kehityksen häiriö tai huoli hyväksikäytöstä hälveni prosessin aikana, kontakti perheeseen päättyi tutkimustulosten valmistuttua. Näissä perheissä koettiin jatkossakin erilaisia ongelmallisia tilanteita, sillä kahdessa kolmasosassa niistä oli asiakirjoissa merkintä uudesta yhteydenotosta perheneuvolaan myöhemmin.

4.6.3. Muut tapaukset

Asiakastapauksissa (6), joissa perheneuvolatutkimusten tulos jäi epäselväksi, todettiin viitteitä hyväksikäytöstä, mutta varmuutta siitä ei saatu eikä sen mahdollisuutta voitu sulkea pois. Perheneuvolakontaktin kesto oli keskimäärin 4,0 kuukautta ja jatkui ainoastaan yhdessä tapauksessa tutkimusvaiheen jälkeen. Usein asiakirjoissa kerrottiin työntekijöiden pyrkineen vahvistamaan vanhemmuutta ja lapsen kykyä suojella itseään. Yhdessä tapauksessa vanhempien ja perheneuvolan yhteistyö oli kokonaan kariutunut ja perheestä oli tehty lastensuojeluilmoitus. Kahdessa tapauksessa epäily oli herännyt jo aikaisemmin ja asiaa oli tutkittu muualla todeten sen tuolloin saaneen vahvistusta. Näissä tapauksissa tehtiin lastensuojeluilmoitus ja suositeltiin lapsen ja hyväksikäyttäjäksi epäillyn tapaamisia valvotusti. Yhdessä tapauksessa toteutui kolmen vuoden ajan äidin ja lapsen yksilöterapia ja vuoden ajan hyväksikäyttäjäksi epäillyn (isän) supportiivinen hoito. Lisäksi järjestettiin molempien vanhempien, tukihenkilön, perheneuvolan ja sosiaalitoimen työntekijöiden yhteisiä neuvotteluja.

Osassa asiakastapauksista (7) perheneuvolakontaktin sisältönä ei ollut selvittää hyväk-

sikäyttöepäilyä. Näistä kolmessa tutkimuksia ei päästy aloittamaan. Neljässä tapauksessa kyse oli kuntouttavista jatkotoimenpiteistä ja varsinainen selvittely oli tehty aikaisemmin muualla.

Kun perheneuvolatutkimukset eivät käynnistyneet, yhdessä tapauksessa perhe ohjattiin sosiaalitoimeen arvioiden, että kyse oli ensisijaisesti tapaamisriidasta, yhdessä perhe ei käyttänyt varaamaansa aikaa ja yhdessä ei päästy yhteistyöhön vanhempien kieltäytyttyä kolme kuukautta kestäneen kontaktin jälkeen ehdotetusta lapsen tutkimuksesta. Kun kyse oli kuntoutuksesta, yhdessä tapauksessa lapsi osallistui hyväksikäytettyjen lasten ryhmäterapiaan, yhdessä järjestettiin yhteisneuvotteluja eri viranomaisten ja perheenjäsenten kesken sekä vanhempien että lasten terapioiden toteutuessa muualla. Kahdessa tapauksessa oli kysymys perheterapiasta.

4.7. Rikosilmoitukset, oikeudenkäynnit ja lastensuojelu

Rikosilmoitus tehtiin 13 tapauksessa (24,1 %). Määrään sisältyy myös yksi Ruotsissa tehty rikosilmoitus. Vajaa puolet ilmoituksista koski lapsen ydinperheen ulkopuolista hyväksikäyttäjäksi epäiltyä, miltei kaksi viidennestä isiä ja kuudennes isäpuolia. Äidistä, veljestä tai lapsen muusta sukulaisesta ei aineistossa tehty yhtään rikosilmoitusta. Kun kaikista epäillyistä vain alle viidennes oli ulkopuolisia, heidän suhteellinen osuutensa rikosilmoituksista oli yli kaksinkertainen. Samoin isäpuolten suhteellinen osuus oli lähes kaksinkertainen verrattuna heidän määräänsä (alle kymmenesosa) kaikista epäillyistä. Isät olivat aliedustettuina, kun määrää vertaa heidän osuuteensa (puolet) epäillyistä. Tulos kertoo, että perheen ulkopuolella tapahtuneeksi epäillystä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tehdään huomattavasti useammin rikosilmoitus kuin perhepiirissä tapahtuvasta inestistä ja siinäkin tavallisemmin isäpuolesta kuin isästä.

Lähes puolessa rikosoikeuteen viedyistä tapauksista hyväksikäyttäjä tuomittiin vankeuteen tai maksamaan korvauksia. Kun rikosilmoitus ei johtanut oikeusprosessiin, kolmessa tapauksessa näyttö ei riittänyt syytteen nostamiseen, kahdessa tekijää ei tavoitettu ja yhdessä tehtiin syyttämättä jättämispäätös teon vähäisen merkityksen vuoksi. Yhdessä

tapauksessa asiakirjoista ei ollut saatavana tietoa, miksi syytettä ei nostettu.

Muita oikeusprosesseja käytiin viidesosassa tapauksista. Näistä yhdessäkään ei tehty seksuaalirikosta koskevaa ilmoitusta. Sen sijaan samaan tapaukseen saattoi kuulua yksi tai useampia oikeuskäsittelyjä. Tapaamisoikeus- ja huoltoriitoja oli kuusi, vastentahtoisia huostaanottoja neljä ja tutkintapyyntöjä perättömästä ilmiannosta tai herjauksesta kaksi.

Perheneuvolan työntekijöitä kohtaan tehtiin Lääninhallitukselle ja Terveystieteiden tutkimuskeskukselle kantelu kolmessa tapauksessa (5,6 %). Näistä kahdessa kantelut todettiin aiheettomiksi, yhdessä prosessi oli edelleen kesken. Kaikki kantelut tehtiin tapauksissa, joissa oli päädytty vastentahtoiseen huostaanottoon. Yhdessä tapauksessa kantelun tekijänä olivat perheenjäsenet itse ja kahdessa heidän asiamiehensä, joilla ei ollut suoritettua tutkintoa oikeustieteissä ja jotka edustivat perustamiaan kansalaisjärjestöjä. Yhdessä tapauksessa kantelun lisäksi tehtiin perheneuvolan työntekijöihin kohdistunut tutkintapyyntö herjauksesta, joka johti syyttämättä jättämispäätökseen.

Asiakirjoista kerättiin maininnat lastensuojelutyöntekijöiden kanssa tehdystä yhteistyöstä ja tiedot toteutuneista lastensuojelutoimenpiteistä. Perheneuvolakontaktin alkaessa lähes kolmessa viidesosassa tapauksista sosiaaliviranomaiset olivat jo olleet yhteistyössä perheen kanssa ja neljäsosassa perheneuvolasta tehtiin lastensuojeluilmoitus. Näin ollen tapauksista yli neljässä viidesosassa lastensuojelutyöntekijät osallistuivat yhteistyöhön.

Lastensuojelutoimenpiteinä tehtiin neljä (7,4 %) vapaaehtoista ja neljä vastentahtoista huostaanottoa. Avohuollollisena tukitoimenpiteenä lapsi sijoitettiin lastenkotiin kolmessa tapauksessa (5,6 %). Näistä kahdessa lapsi itse esitti tätä ratkaisua, toisessa sijoitus kesti vain vuorokauden ja tapahtui hyväksikäytön juuri paljastuttua, kun asia otettiin ensimmäisen kerran puheeksi tekijäksi epäillyn (isän) kanssa. Muut kaksi sijoitusta kestivät useita kuukausia, toisessa tapahtui lisäksi myöhemmin uusi sijoitus, joka kesti nuoren itsenäistymiseen asti.

Tapauksista (9), joissa sosiaaliviranomaiset eivät olleet lainkaan mukana, yli puolet oli

sellaisia, joissa hyväksikäyttäjäksi epäilty oli perheen ulkopuolinen ja vanhemmat olivat vakuuttuneita, ettei hyväksikäyttö jatku. Kahdessa tapauksessa epäily osoittautui aiheettomaksi, yksi keskeytyi ja yhdessä perhe kielsi yhteydenoton sosiaaliviranomaisiin aikaisemman konfliktin vuoksi. Viimeksi mainitussa tilanteessa tekijäksi epäilty oli lapsen veli ja vanhemmat luottivat siihen, että he voivat jatkossa taata lapsen turvallisuuden.

5. POHDINTA

5.1. Tutkimuksen päätulosten arviointia

Tutkimustulokset osoittivat, että Jyväskylän perheneuvolaan tuli yhdentoista vuoden aikana (1985 - 1995) vuosittain noin kymmenen lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskenutta uutta asiakastapausta. Määrä kasvoi selvästi ja jatkuvasti alkuvuosista suurimpien lisäysten osuessa vuosille 1989 ja 1995. Perheneuvolan ilmoittautumissyistä seksuaalinen hyväksikäyttö oli kolme prosenttia.

Palvelualueen asukkaista (150 000) alle 18-vuotiaiden osuus on keskimäärin runsas viidennes (34 500) (Keski-Suomen kasvatusneuvolan kuntainliiton kunnalliskertomus, 1985; Jyväskylän kaupungin perheneuvolan vuosikatsaus, 1995). Kymmenkunta hyväksikäyttöepäilyn selvitystä vuodessa merkitsee, että alueen ala-ikäisistä tulee perheneuvolatutkimuksiin tästä syystä 0,03 %. Jos seksuaalista hyväksikäyttöä esiintyy tytöistä 4,7 %:lla ja pojista 1,2 %:lla (Sariola, 1990), kussakin ikäluokassa on tällä alueella 56 hyväksikäytettyä lasta, 45 tyttöä ja 11 poikaa, ja yhteensä heitä on noin tuhat. Antikaisen (1994) laskelman mukaan viranomaisten tietoon ja tutkimuksiin tulee hyväksikäyttötapauksista noin viidesosa, minkä arvion myös Peltoniemi (1988) on aineistonsa perusteella esittänyt. Jos arvio tehdään olettaen perheneuvolatutkimuksiin tulleiden olevan viidesosa hyväksikäytetyistä, uusia tapauksia on alueella vuosittain runsaat 50.

Tutkimusaineisto osoittaa, että hyvin harvat hyväksikäyttötapaukset tulevat ilmi ja selvityksiin. Vaikka julkisuus ja yhteiskunnassa tapahtunut asenteiden muutos ovat selvästi lisänneet yhteydenottoja perheneuvolaan, tarvittaisiin aktiivista tiedotus- ja valistustyötä, muuten kovin moni apua tarvitseva jää edelleen sitä vaille. Reagointi lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön on alkanut maassamme noin 20 vuoden viiveellä muihin länsimaihin verrattuna ja näkyy edelleen varsinkin ennaltaehkäisyn puutteena.

Tutkimusaineistossa tyttöjen osuus oli noin neljä viidennestä, mikä vastaa mm.

Sariolan (1990) tutkimustulosta ja ruotsalaisia selvityksiä (Socialstyrelsen, 1992). Vuosina 1996 ja 1997 perheneuvolatutkimuksiin ilmoitetetuissa hyväksikäyttöepäilyissä poikien osuus oli kasvanut ollen noin kolmannes (Jyväskylän kaupungin perheneuvolan toimintakertomus 1996, 1997). Tampereen perheneuvolan hyväksikäyttökysymyksiin keskittyneen työryhmän konsultaatiotapauksista vuosina 1988 - 1991 oli poikia 30,4 % ja tammikuusta 1987 syyskuuhun 1991 tulleista asiakastapauksista 26,5 % (Roto, Riekkola & Suhonen, 1992). Seksuaalisen hyväksikäytön tullessa tutummaksi myös Suomessa tietoisuus poikien osuudesta ja heidän avuntarpeestaan on kasvamassa ja siihen tulisikin paneutua omana erityiskysymyksenään samaan tapaan kuin Ruotsissa (Svensson, 1998).

Perheneuvolatutkimusten alkaessa sekä tytöt että pojat olivat keskimäärin hiukan yli kahdeksanvuotiaita. Hyväksikäytön alkaessa tai sen epäilyn herätessä he olivat vielä nuorempia, keskimäärin runsaat kuusi vuotta. Aivan sama tulos saatiin Tampereen perheneuvolan kartoituksessa, joka koski 34 lasta 28 perheestä (Roto ym., 1992). Hyväksikäytön alkaessa näistä lapsista puolet oli alle kouluikä, tässä tutkimuksessa heitä oli tytöistä 62 % ja pojista 46 %. Alle 10-vuotiaita tamperelaisista oli 71 %, jyväskyläläisistä tytöistä 72 % ja pojista 92 %. Sen sijaan viranomaisten tietoon 1983 - 1984 tulleissa tapauksissa hyväksikäytön alkamiseksi arvioitiin 11,6 vuotta (Sariola, 1985), mikä on miltei kaksinkertainen ikä tämän tutkimuksen tulokseen verrattuna.

Myös peruskoulun 9. luokkien oppilaita koskeneessa tutkimuksessa (Sariola, 1990) saadut tulokset poikkeavat jyrkästi perheneuvola-aineistosta. Sariolan aineistossa hyväksikäytetyistä tytöistä vain 0,5 % oli kokenut sitä alle 10-vuotiaana ja pojista 0,1 % alle 12-vuotiaana. Tämän odotusarvon mukaan Jyväskylän perheneuvolan palvelualueella olisi alle 10-vuotiaita hyväksikäytettyjä tyttöjä vuosittain kaksi ja alle 12-vuotiaita poikia yksi joka toinen vuosi. Tutkimusaineistossa alle 10-vuotiaita oli tytöistä 60 % ja alle 12-vuotiaita pojista 84 %. Keskimäärin vuosina 1985 - 1995 perheneuvolatutkimuksiin hakeutui viisi tämänikäistä tyttöä ja kolme poikaa. Sen sijaan Sariolan (1990) aineiston enemmistö eli lähellä murrosikää olevat nuoret tulivat perheneuvolatutkimuksiin vain hyvin harvoin, tutkimusaineistossa 13 - 15 -vuotiaita oli tytöistä 10 % ja pojista 16 %, hyväksikäytön alkaessa tai sen epäilyn herätessä oli tämänikäisiä tytöistä vain 4 % ja

pojista ei ainoakaan.

Kliininen asiakasaineisto niin Tampereen (Roto ym., 1992) kuin Jyväskylän perheneuvolassa osoittaa, että hyväksikäyttö kohdistuu huomattavasti nuorempiin lapsiin kuin yläasteikäisille tehdyn kyselyn (Sariola, 1990) tai viranomaisille suunnatun tutkimuksen antaman arvion (Sariola, 1985) perusteella olisi odotettavissa. Tämän tutkimuksen mukaan jopa neljännes lapsista (tytöistä 26 %, pojista 23 %) oli hyväksikäytön alkaessa tai sen epäilyn herätessä alle neljävuotiaita. Tutkimusmenetelmien erilaisuus selittänee tulosten eroja. 15-vuotiailta kysyttäessä esille eivät tule varhaislapsuuden hyväksikäyttökokemukset, niitä ei muisteta tai niistä ei kerrota. Toisaalta murrosikäisten asioissa ei enää useinkaan käännytä perheneuvolan puoleen. Sariolan (1990) odotusarvojen perusteella laskien 13 - 15 -vuotiaista hyväksikäytetyistä nuorista jäi jyvässeudulla vuosina 1985 - 1995 selvitysten ulkopuolelle 135 tyttöä ja 33 poikaa. Tämä merkitsee usein myös jäämistä vaille apua. Erityisesti nuorille tarkoitettu oma palvelupiste tai kriisityöhön erikoistuneen Mobile-tukiaseman toimintaan liitetty hyväksikäyttökysymyksiin erikoistunut työryhmä voisi olla tarpeen kynnyksen madaltamiseksi ja avun ulottamiseksi sitä tarvitseville.

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyneissä perheneuvolatutkimuksissa olleiden lasten perheissä oli keskimääräistä runsaammin yksinhuoltajia ja varsinkin avoliittojen osuus oli yllätyksellisen suuri (Suomen tilastollinen vuosikirja, 1996). Samoin heidän perheissään oli tavallista useampia lapsia. Yksilapsisia perheitä oli keskimääräistä selvästi vähemmän ja kolme-, neljä- tai useampilapsisia enemmän. Vain kaksilapsisten perheiden osuus oli odotuksen mukainen. Tulos vahvistaa aikaisemminkin tehdyn havainnon hyväksikäytettyjen lasten keskimääräistä suuremmasta perhekoosta (Sariola, 1985). Sen sijaan käsitys heidän vanhempiansa yleisestä työttömyydestä, heikosta koulutuksesta ja sosiaalisesta asemasta (Sariola, 1985) ei tässä tutkimuksessa vahvistunut.

Tutkimusaineiston perheistä neljännes asui maaseudulla. Vanhempien ammatiksi oli ilmoitettu kuitenkin vain kerran maanviljelijä ja emäntä. Muista syistä perheneuvolaan hakeutuneissa perheissä maanviljelijäväestö ei samalla tavalla ole aliedustettuna, vaikka työkokemukseni perusteella vuosia vastaanottotyötä maaseudulla tehneenä tiedän, että

kynnys keskusteluun perheneuvolatyöntekijän kanssa on siellä toisinaan vieläkin korkea. Työni kautta tiedän myös, että monet aikuisena apua hakeneet seksuaalista hyväksikäyttöä kokeneet tulevat maanviljelijäperheistä. Näin ollen hyväksikäyttöepäilyn heräämiselle, sen ilmitulolle ja tutkimuksiin hakeutumiselle täytynee olla erityisesteitä maaseutuyhteisössä. Ehkä muu ympäristö reagoi siellä varovaisemmin kuin taajamassa tai kaupungissa, lasten tämänkaltaiseen oireiluun ei kiinnitetä niin paljon huomiota tai lapset paljastavat asian erityisen harvoin.

Julkisuudessa esiintynyt oletus, että hyväksikäyttöepäily liittyy usein erokiistoihin (esim. Taskinen, 1994a), ei tutkimuksessa saanut tukea. Selvityksiin tulleiden lasten perheistä vajaassa kolmanneksessa oli tapahtunut ero ja tutkimusten alkaessa prosessi oli ajankohtainen vain harvoin. Aineistossa oli kuitenkin neljä tapausta, joissa jo ennen yhteydenottoa perheneuvolaan oli entisten puolisoiden välistä kiistaa käyty useita vuosia oikeudenkäynteineen ja lukuisine viranomaiskontakteineen. Näistä yhdessäkään hyväksikäyttöepäily ei saanut tutkimuksissa vahvistusta, yhdessä sitä tosin pidettiin mahdollisena, vaikkei varmuutta asiasta saatukaan. Näissä muutamassa tapauksessa em. oletus näyttää toteutuvan, joten viranomaisten toimintaohjeissa suositeltuun kriittisyyteen avioero- tai huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä esitettyjen hyväksikäyttöepäilyjen suhteen (Taskinen, 1994a) on aihetta, vaikkakin tulosten mukaan epäilyn käyttäminen erokiistoissa vanhempien välisen taistelun aseena on harvinaisia. Saman päätelmän teki myös Antikainen (1994) suhteuttaessaan aiheettomiksi osoittautuneet epäilyt avioerojen vuotuisen määrään.

Hyväksikäytöstä epäilty oli miltei aina mies, runsaassa puolessa tapauksista isä ja vajaassa kymmenesosassa isäpuoli. Isistä miltei puolet ei kuitenkaan asunut yhdessä lapsensa kanssa. Isän poissaolo tai jääminen sivuun lapsen varhaisvaiheiden aikaan on todettu riskitekijäksi inestille (Parker & Parker, 1986). Erillään asuvien isien runsas määrä herättää kysymyksen, onko etäisyys lapsen arkielämästä myös myöhemmissä vaiheissa vahvistamassa alttiutta inestiin.

Kaikki lapseen vanhemmuus- tai sisarussuhteessa olevat epäillyt yhteenlaskien ydinper-

heen sisäistä inestiiä oli tapauksista 71,2 %. Vain vajaassa viidenneksessä tapauksista epäilty ei ollut missään sukulaisuussuhteessa lapseen. Tulos vahvistaa Tampereella tehdyt havainnot, joiden mukaan epäilty oli yli neljässä viidesosassa vanhemmuussuhteessa lapseen (Roto ym., 1992). Sen sijaan kysyttäessä 15-vuotiailta nuorilta heidän hyväksikäytökokemuksistaan syntyi aivan päinvastainen kuva: perheensisäinen inesti oli harvinaisuus verrattuna ulkopuolisten nuoriin kohdistamaan hyväksikäyttöön ja isäpuoli oli moninverroin useammin hyväksikäyttäjä kuin isä (Sariola, 1990, 1992). Sariolan (1990) aineistossa inestiiä oli kokenut tytöistä 2 % ja pojista 1 %. Vain kaksi tyttöä tuhannesta kertoi kokemuksesta isän kanssa ja kolme tyttöä sadasta isäpuolen kanssa (Sariola, 1992). Tutkimusmenetelmien ja -aineistojen erilaisuus selittää ilmiötä. Kun murrosikäiseltä kysytään hyväksikäytöstä, tarkimmin salatut, ahdistavimmat ja usein tietoisuudesta kokonaankin torjutut varhaislapsuuden inestikokemukset jäävät näkymättömiin, kun taas kliinisessä työssä juuri nämä tapaukset ovat selkeä enemmistö. Toisaalta nuoruusikäisiä koskevat, perheen ulkopuolelle sijoittuvat hyväksikäyttötapahtumat eivät juuri koskaan johda selvitysprosesseihin perheneuvolassa. Sinne ilmoitetuista tapauksista puolestaan pääosa koskee pikkulapsia, joiden elämänpiiriin tekijäksi epäilty yleensä hyvin tiiviisti kuuluu, tavallisimmin hänen perheenjäsenenään.

Jotta nuoret osaisivat hakea apua itse ja heitä kyettäisiin paremmin ohjaamaan avun piiriin, tarvittaisiin juuri heille suunnattua palvelua, turvataloa tai vastaavaa palvelupistettä, jonne voi kävellä suoraan kadulta ja jossa riittävällä asiantuntemuksella pystyttäisiin sekä selvitys- että kriisityöhön. Myös tiedotuksella on ratkaisevan tärkeä merkitys. Sariolan (1992) arvioiden mukaan maassamme olisi vuosittain 90 uutta isäpuoli - tytär ja 60 isä - tytär -inestitapausta ja perheen ulkopuolisten hyväksikäyttäjien kohteeksi joutuisi tuhansia lapsia. Tutkimustulosten perusteella inestin ja perheen ulkopuolisen hyväksikäytön suhdeluvut painottuvat päinvastaisella tavalla, mutta ilmeistä on, että tarjolla oleva apu tavoittaa heikoimmin juuri nuoret.

Monet tutkimukset ovat osoittaneet hyväksikäyttöä tapahtuvan kaikissa yhteiskuntaluokissa (Antikainen, 1994), mihin tosiasiaan olen tutustunut myös työssäni aikuisena hoitoon hakeutuneiden parissa. Perheneuvolatutkimuksiin tulleissa tapauksissa tekijäksi

epäillyn taustaan näytti kuitenkin usein liittyvän sosiaalisen syrjäytymisen riski tai jokin käyttäytymisen hallinnan vaikeus. Epäillyistä miltei puolet oli työttömiä tai eläkkeellä ja kahdella viidesosalla oli mainintoja erilaisista ongelmista, tavallisimmin alkoholinkäyttöön liittyen, minkä yhteys hyväksikäyttöön on aikaisemminkin Suomessa tullut esiin (Peltoniemi, 1988; Sariola, 1985). Peltoniemen (1988) mukaan hyväksikäyttäjistä kolmannes oli teon tehdessään alkoholin vaikutuksen alainen ja Sariolan (1985) mukaan kaksi kolmannesta. Epäiltyjen ammatista pääteltävä sosiaalinen asema oli myös keskimääräistä heikompi (Suomen tilastollinen vuosikirja, 1996). Mahdollisesti hyväksikäytön ilmitulon tai sen epäilyn heräämisen kynnyistä madaltaa, jos tekijäksi epäillyn sosiaalinen asema on melko alhainen tai hänellä on elämässään erilaisia vaikeuksia. Myös Antikainen (1994) on todennut köyhyyden, eristyneisyyden ja alhaisen sosiaalisen statuksen lisäävän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön todennäköisyyttä tai ainakin sen ilmituloa.

Vajaassa puolessa tapauksista yhteydenotto perheneuvolaan tehtiin kahden kuukauden kuluessa hyväksikäytön paljastumisesta tai sen epäilyn heräämisestä. Yhdentoista vuoden aikana viive yhteydenotossa väheni jonkin verran, aineiston kolmena viimeisenä vuotena se oli keskimäärin seitsemän kuukautta oltuaan aikaisemmin noin vuosi. Rikosoikeudellista prosessia ajatellen se on kuitenkin edelleen pitkä lisäten ongelmia lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa (Ceci & Bruck, 1993). Myös hoidollisesti se on yhä pitkä, monesti vielä hyväksikäytön jo päätyttyäkin kestää kauan ennen kuin selvitys- ja hoitoprosessi käynnistyy. Selkeä poikkeus tästä on tilanne, jossa tekijäksi epäilty on perheen ulkopuolinen, lapselle joko täysin tuntematon tai varsin vieras, jolloin liikkeelle lähdetään välittömästi. Julkinen keskustelu on lieventänyt hyväksikäytön tabuasemaa, tietoisuus ilmiöstä on lisääntynyt ja asennoitumisessa on tapahtunut muutosta. Tämä kaikki näyttää vuosien mittaan nopeuttaneen aktivoitumista yhteydenottoon, mikä kaikkien osapuolten ja ennen kaikkea lapsen auttamiseksi on erittäin myönteistä kehitystä. Vaikeimmassa tilanteessa ovat ydinperheensä jäsenten hyväksikäyttämät lapset, joilla viive oli selvästi pidempi (runsaat kymmenen kuukautta) kuin lapsilla, joilla tekijäksi epäilty oli perheen ulkopuolinen (viive kuusi kuukautta).

Hyväksikäyttö tuli ilmi tai sen epäily heräsi noin kolmessa viidesosassa tapauksista

lapsen kotona ja vajaan viidesosassa viranomaisten keskuudessa. Yhteydenotot perheneuvolaan jakaantuivat miltei puoliksi kodin ja viranomaisten kesken. Roton ym. (1992) aineistossa viranomaisten osuus ilmoittajista oli runsas kolmannes, Antikaisella (1994) vajaa puolet. Sariolan (1985) tutkimuksessa sen sijaan varmoista hyväksikäyttötapauksista vain 10 %:ssa ilmoittaja oli viranomainen. Tässä tutkimuksessa viranomaisen rooli näyttäytyy erilaisena tarkastelukulmasta riippuen: jokseenkin harvoin he ovat se taho, jossa hyväksikäyttöepäily ensimmäiseksi herää, mutta usein juuri heidän aloitteestaan käynnistyvät tutkimukset epäilyn selvittämiseksi.

Lapsi itse vaikutti aktiivisesti hyväksikäytön paljastumiseen tai sen epäilyn heräämiseen melkein kolmasosassa tapauksista. Kontaktin ottajana perheneuvolaan lasten osuus oli vain 3,7 %. Sariolan (1985) tutkimuksessa lapsi oli ilmoituksen tekijänä 45 %:ssa tapauksista, Antikaisen (1994) aineistossa 6 %:ssa ja Roto ym. (1992) raportoivat vain yhden nuoren aikuisen ilmoittautuneen itse. Muut tulokset antavat tämän tutkimuksen kanssa jokseenkin yhtenäisen kuvan siitä, että lapsi vain hyvin harvoin on itse aktiivinen selvitysprosessin käynnistäjä, ainoastaan Sariolan (1985) tutkimuksessa tilanne osoittautui toisenlaiseksi. Selitykseksi tarjoutuu tulkinnan erilaisuus, viimeksi mainitussa tutkimuksessa on saatettu laskea lapsi ilmoittajaksi aina, kun hän on paljastanut asian jollekulle, ei vain silloin, kun hän on todella henkilökohtaisesti tehnyt selvitysprosessin käynnistäneen ilmoituksen. Tosiasia, että lapset kuitenkin toisinaan itse ottavat yhteyttä viranomaisiin, kertoo siitä, että valistuksella ja tiedolla olisi paljon merkitystä, jos lasten omaa aktiivisuutta halutaan voimistaa. Suomi on tässä asiassa toiminut selvästi toisin kuin monet muut maat korostaessaan tiedotuksen lisäävän aiheettomia ilmiantoja, kun mm. Yhdysvalloissa, Irlannissa, Australiassa ja Uudessa Seelannissa ennaltaehkäisy, tiedotuksen ja valistuksen merkitys on nähty todella tärkeäksi ja tuotettu tätä varten runsaasti materiaalia ja ohjelmia sekä aikuisväestölle että lapsille (Bachelder, 1994; Carmichael, 1996; Gabriels & Woolley, 1998; Garbarino, 1994; Gilligan, 1994; Stanford, 1996).

Sukupuolten välillä vallitsee hyvin huomattava ero lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöepäilyyn puuttumisessa, aineistossa lähes aina yhteydenottaja oli nainen joko lapsen perhepiiristä tai hänen elämäntilanteeseensa liittyneistä viranomaisista. Äiti oli yhteydenot-

tajana perheneuvolaan Jyväskylässä yli kahdessa viidesosassa ja Tampereella (Roto ym., 1992) yli puolessa tapauksista. Feminististen tutkijoiden (esim. Herman, 1981, 1992) kritiikki yhteiskunnan rakenteiden merkityksestä näyttää tältä osin oikeutetulta. Seksuaalinen hyväksikäyttö koskee naisen elämää lapsuudessa sen tavallisimpana kohteena, aikuisena hän lapsen äitinä, sukulaisena tai läheisenä huolestuu hyväksikäytön mahdollisuudesta tai työssään sosiaali-, terveys- tai koulutoimen viranomaisena aktivoituu tekemään tietoonsa tulleesta epäilystä ilmoituksen. Hyväksikäyttöepäilyjen selvittelyjä tekevät pääosin naiset, myös niiden jälkeen tapahtuvista jatkotoimista ja hoidoista vastaavat usein naiset. Vain oikeustoimi poikkeaa tästä: monet poliisit ja asianajajat ovat miehiä, samoin tuomarit, jotka ratkaisevat lastensuojelu- tai rikoslain pohjalta hyväksikäyttöä koskevia tapauksia. Hyväksikäyttäjäksi epäilty on myös useimmiten mies. Vastakkainasettelulle on siis mitä ilmeisimmät edellytykset.

Sukupuolten välillä vallitseva ero moraalisisessa orientoitumisessa ilmenee naisille luonteenomaisen huolenpito- ja miehille tyypillisen oikeusnäkökulman painottamisena, mikä johtaa helposti seksuaalisesta hyväksikäytöstä käytävän keskustelun vinoutumiseen jompaan kumpaan suuntaan (Peck, Sheinberg & Akamatsu, 1995). Polarisoitumisen välttämiseksi ja yhteistyön saavuttamiseksi keskustelua olisikin käytävä "kaksikielisesti" niin huolenpidon kuin oikeudenkin kielellä. Vastakkainasettelusta hyvänä esimerkkinä käy oma ajankohtainen keskustelumme hyväksikäyttötutkimusten teosta. Arvosteltaessa selvitysten tekoa ja tekijöitä toisinaan epäasialliseltakin vaikuttavalla tavalla (esim. Suomela, 1997) pitäydytään vain rikosoikeuden kannalta olennaisiin seikkoihin unohtaen, että hyväksikäyttö on paljon muutakin kuin rikos. Ratkaisuna esitetty ajatus oikeuspsykologiasta (esim. Sariola, 1995) pohjaa yhtä kapeaan näkemykseen. Todistajanpsykologian käyttö selvitysten teossa ei ole oikeudellisesti itsestään selvää, ja yhteistyön kehittäminen varsinkin esitutkinta- ja sosiaaliviranomaisten kesken ja tutkinnan keskittäminen erikoisyksikköihin kohottaisi työn laatua näissä tehtävissä (Hirvelä, 1997). Selkeä edellytys yhteistyölle on, että hyväksikäyttö ymmärretään monitahoisena ilmiönä, sekä ihmisten elämää traagisesti vahingoittavana, huolenpitoa, lastensuojelua ja hoitoa tarvitsevana tapahtumana että juridisesti vaativana kysymyksenä.

Kun epäilyä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä selvitettiin perheneuvolassa, tutkimukset kestivät keskimäärin hiukan yli kolme kuukautta. Asianomaisen lapsen kaikki perheenjäsenet osallistuivat tutkimuksiin yli puolessa tapauksista. Lähes yhtä usein niissä oli mukana lapsen tai hänen perheensä kanssa kontaktissa olleita viranomaisia. Tämä viittaa siihen, että selvityksissä pyritään luomaan kokonaisvaltainen kuva tilanteesta ja keräämään tietoa laajasti lapsen elämänpiiriin kuuluvilta henkilöiltä. Kaikkien perheenjäsenten kutsuminen mukaan keskusteluihin mahdollistaa myös kokonaisvaltaisen hoidon tarpeen arvioinnin unohtamatta lapsen sisaruksia.

Tekijäksi epäilty ei itse osallistunut perheneuvolatutkimuksiin vajaan kolmanneksessä tapauksista silloin, kun haettiin vastausta kysymykseen, onko hyväksikäyttöä tapahtunut. Roto ym. (1992) raportoivat aineistostaan 37,5 %:n epäillyistä jääneen keskustelujen ulkopuolelle. Tähän johtaneet syyt olivat samankaltaiset kuin tässä tutkimuksessa (epäilty kuollut, toinen taho haastatellut ja vanhempi/nuori aikuinen itse ei halunnut yhteydenottoa). Perheneuvolatutkimuksien ulkopuolelle jäänyt epäilty oli koko aineistoon verrattuna useammin lapsen ydinperheen ulkopuolinen kuin hänen perheenjäsenensä. Asian esille ottaminen koetaan ymmärrettävästi aina vaikeaksi eivätkä vanhemmat halua ottaa sitä puheeksi varsinkaan, jos uskovat voivansa itse suojella lasta hyväksikäytön jatkumiselta.

Molemmissa aineistoon kuuluneissa sisarusten välisissä inestitapauksissa vanhemmat kokivat yhtä lailla mahdottomaksi asian avoimen käsittelyn. Viime aikoina onkin alettu pohtia, onko sisarusten välinen inesti jäänyt yhteiskunnassa ilman riittävää huomiota (Owen, 1998). Asenteilla on historiallista pohjaa, sillä esimerkiksi kansanrunouden tutkimustulosten valossa inestissä sisarelle käy huomattavasti huonommin kuin veljelle, uhrin asemaa ei myyteissä pohdita, vaan keskitytään seuraamaan miehen elämänkaarta, ja rangaistuksen kohteeksi ei joudu sukurutsan tekijä, vaan se, joka pyrkii rankaisemaan tätä tai kostamaan tälle (Kupiainen, 1994).

Runsaassa neljässä viidesosassa aineistosta perheneuvolatutkimuksia suoritti vähintään kaksi työntekijää. Työryhmätyöskentelyä suositellaankin sekä koti- että ulkomaisissa ohjeissa (Bentovim ym., 1988; Socialstyrelsen, 1992; Taskinen, 1994a, b). Vaikka

Jyväskylän perheneuvolan palvelualueella ei ole sovittu hyväksikäyttöepäilyjen keskittämisestä tietyille työryhmälle, työyhteisössä on tapahtunut sisäistä työnjakoa selvittelytapauksen kasautuessa selvästi muutamalle työntekijälle. Tämä merkitsee toisaalta asiantuntijuuden lisääntymistä joidenkin työntekijöiden erikoistuessa selvitystyöhön, mutta myös ylikuormittumisriskiä samojen henkilöiden altistuessa toistuvasti erityisen vaativiin tilanteisiin, joihin joskus sisältyy myös heihin kohdistuvaa ammattitaidon mitätöintiä tai hyökkävyyttä. Työyhteisössä tarvitaan valppautta huolehtia työntekijöiden riittävästä työnohjauksesta, konsultaatiosta ja juridisesta asiantuntija-avusta samoin kuin työsuojelusta. Jyväskylän perheneuvolassa jo toistakymmentä vuotta toiminut ja maakunnan perheneurolat yhteen koonnut seksuaalisen hyväksikäytön kysymyksiä käsittelevä opintopiiri on tarjonnut työntekijöille tärkeän mahdollisuuden jakaa omia kokemuksia ja uutta tietoa, mikä on sekä kartuttanut osaamista että edistänyt jaksamista haasteellisten tehtävien hoitamisessa.

Antikaisen (1994) tutkimuksen mukaan hyväksikäyttöepäilyjen selvityksissä käytettyjen menetelmien määrät vaihtelivat toimialoittain ollen kasvatus- ja perheneuvoloissa keskimäärin 2,8. Tässä aineistossa asiakastapausta kohti käytettiin keskimäärin kolmesta neljään menetelmää, mikä viittaa selvitystyön perusteellisuuden lisääntymiseen. Lapsen yksilö- ja perhetutkimus olivat tavallisimmat menetelmät. Kun lasta tutkittiin yksilöllisesti, eniten käytettiin haastattelua, leikin tarkkailua ja psykologisia testejä. Antikaisen (1994) tuloksiin verrattuna käytettyjen menetelmien yleisyysjärjestys oli tässä aineistossa sama lukuunottamatta piirroksia ja anatomisia nukkeja, joista piirrokset olivat nyt nukkeja yleisemmin käytössä. Nukkien käytön vähäisyys saattaa johtua niihin kohdistuneesta kritiikistä. Piirtäminen on perheneuvolassa varsinkin pienten lasten kanssa työskennellessä perinteisesti käytetty menetelmä. Se voi auttaa heitä kertomaan hyväksikäytöstä tuomalla tilanteeseen heidän tarvitsemaansa toiminnallisuutta. Esikouluikäisten ja hyvin pienten lasten tutkimiseen perhetynyt Sandra Hewitt (1998a, b) on päätenyt korostamaan piirrosten tärkeyttä juuri tälle ikäkaudelle sopivana ja toimivana menetelmänä. Piirtämistä voi suositella isommillekin lapsille, sillä se voi edistää varsinkin olennaisten yksityiskoh- tien esilletuloa, millä on painoarvoa kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa (Hoorwich, 1995).

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön erilaisia muotoja ovat ryhmitelleet mm. Peltoniemi (1988) ja Sariola (1990). Peltoniemen (1988) jaottelu sisältää kuusi luokkaa, aikuisen tekemän ehdotuksen, itsensä paljastamisen, lapsen hyväilemisen, itsensä hyväilyttämisen lapsella, yhdyntäyrityksen ja yhdynnän. Sariolan (1990) luokittelu on yksityiskohtaisempi sisältäen kymmenen kohtaa. Lapsen oma kuvaus hyväksikäytöstä oli saatavilla tässä aineistossa runsaassa kahdessa kolmasosassa. Esiintyneet kuvaukset luokiteltiin niiden sisältöjen mukaan kuusiluokkaiseen seksuaalisen toiminnan graaviusjärjestykseen hyödyntäen em. jaottelutapoja. Ensimmäinen luokka sisälsi seksuaaliset ehdotukset ja puheet sekä tirkistelyn. Se jäi tyhjäksi, sillä kyseisten hyväksikäyttömuotojen lisäksi lasten kuvaukset sisälsivät muitakin toimintoja sijoittuen niiden mukaisesti johonkin muuhun luokkaan. Toiseen luokkaan kuuluivat erilaiset lapsen vartaloon kohdistuneet koskettelu- ja suutelukuvaukset. Se oli aineiston suurin, runsas kaksi viidenneistä kuvauksista sijoittui tähän ryhmään. Kolmas luokka jäi pienimmäksi, siihen kuuluivat kuvaukset sukupuolielinten näyttämisestä ja masturboinnista ja lapsen pyytämisestä koskettelemaan aikuisen sukupuolielimiä. Neljänteen luokkaan kuuluivat kuvaukset lapsen sukupuolielinten koskettelusta käsin, suulla tai esineellä ja siihen sijoittui kolmannes kuvauksista. Viidennessä luokassa olivat lapsen sukupuolielinten tai suun koskettelut siittimellä, joita oli kuvauksista kymmenesosa. Yhdyntäkuvauksia (kuudes luokka) oli alle kymmenesosa. Tutkimustulokset vahvistivat aikaisempia käsityksiä hyväksikäytön luonteesta (Antikainen, 1994; Sariola, 1985; Taskinen, 1994a).

Tampereella tehdyssä selvityksessä (Roto ym., 1992) lasten kuvauksia hyväksikäytöstä oli yhteensä 42. Siinä käytetty luokittelu oli myös kuusikohtainen, mutta jonkin verran erilainen kuin tässä tutkimuksessa, ja sama tapaus voi sisältyä useampaan eri luokkaan. Sen aineistossa suurin ryhmä (38,1 %) tapahtumakuvauksista koski lapsen sukupuolielinten käsittelyä. Lapsi oli käsitelty tekijän sukupuolielimiä vajaan viidenneksessä, masturbointia tai seksiä lapsen nähden oli kuudesosassa, yhdyntä tai sen yritys kuudesosassa, anaaliseksiä vajaan kymmenesosassa ja rintojen hyväilyä 2,4 %:ssa kuvauksista. Tässä tutkimuksessa käytetty kuvauksista noin kolmanneksen kattava luokka IV 'lapsen sukupuolielinten koskettelu käsin, suulla tai esineellä' lienee melko lähellä Roton ym. (1992) määritelmää 'lapsen sukupuolielinten käsittely'. Yhdistämällä luokat V 'lapsen

sukupuolielinten tai suun koskettelu siittimellä' ja VI 'yhdyntä' kuvauksista viidennes vastannee Tampereella käytettyä otsikkoa 'yhdyntä tai sen yritys'. Näiltä osin hyväksikäyttömuodot lasten kuvauksissa ovat sekä Tampereen että Jyväskylän perheneuvolan aineistossa jokseenkin samankaltaiset. Sen sijaan masturbointia lapsen nähden ja lapsen toteuttama aikuisen sukupuolielinten käsittelyä oli Tampereen aineistossa huomattavasti enemmän kuin tässä tutkimuksessa. Eroa selittää osittain se, että näitä kuvauksia sisältäneet tapaukset sijoittuivat muihin luokkiin, jos niissä kerrottiin myös sukupuolielinten koskettelusta. Toisaalta tamperelaisaineistosta puuttui lähes kokonaan tämän tutkimuksen suurin ryhmä eli erilaisten koskettelujen ja suutelemisen kuvaukset, joita oli nyt runsas kaksi viidennestä, mutta Roton ym. (1992) selvityksessä vain yhdessä tapauksessa.

Kun perheneuvolatutkimukset vahvistivat epäilyn, hyväksikäytön kesto oli keskimäärin miltei kolme vuotta. Peltoniemen (1988) aineistossa se oli viisi vuotta. Sariolan (1985) tutkimuksessa hyväksikäyttö oli jatkunut vajaassa kolmanneksessa yli kolme vuotta, samoin vajaassa kolmasosassa yli puolitoista vuotta ja runsaassa kahdessa viidesosassa puolesta vuodesta vuoteen. Useissa tutkimuksissa hyväksikäytön on todettu jatkuvan pitkään (Antikainen, 1994), mikä havainto sai vahvistusta myös tässä aineistossa.

Peltoniemen (1988) mukaan hyväksikäyttö jäi yhteen kertaan vain neljäsosassa tapauksista. Tässä tutkimuksessa nämä tapaukset olivat hyvin harvinaisia, vain kaksi vahvistuksen saaneista tapauksista oli kertaluonteisia tapahtumia. Molemmat olivat siinäkin mielessä poikkeuksellisia, että tekijä oli toisessa tapauksessa lapselle täysin tuntematon ja toisessakin vain etäisesti hänen elämänpääpiiriinsä kuuluva henkilö. Poikkeuksellista oli myös, että kummassakin tapauksessa asiasta oli jo tehty rikosilmoitus ennen yhteydenottoa perheneuvolaan. Eroa saattaisi selittää aineistojen erilaisuus. Peltoniemen (1988) tulokset perustuvat aikuisten hänelle toimittamiin tietoihin heidän lapsuutensa tai nuoruutensa tapahtumista. Kertaluonteisesta hyväksikäytöstä voi olla helpompi kertoa jälkikäteen, kun taas yhden tapahtuman perusteella hyväksikäyttöepäily herää tai tulee ilmi vain poikkeuksellisesti, jolloin nämä tapaukset eivät tule perheneuvolatutkimuksiin.

Perheneuvolatutkimukset vahvistivat hyväksikäyttöepäilyn yli puolessa tapauksista. Jos

aineistosta jätetään pois ne tilanteet, jolloin kontaktin sisältönä ei ollut varsinainen epäily selvittäminen, todentuneita tapauksia oli miltei kaksi kolmasosaa. Määrä on yli kaksinkertainen verrattuna Antikaisen (1994) raportoimiin varmoihin tapauksiin, joita oli hiukan alle kolmannes. Aiheettomiksi osoittautuneiden epäilyjen määrä oli melko sama molemmissa tutkimuksissa, nyt viidesosa verrattuna Antikaisen (1994) aineiston kuudesosaan. Lopputulokseltaan epävarmoiksi jääneitä tapauksia oli nyt huomattavasti vähemmän, vain runsas kymmenesosa, kun Antikaisen (1994) tutkimuksessa niitä oli melkein puolet. Lindbladin (1989) aineistossa varmistuneita tapauksia oli lähes kaksi kolmannesta, aiheettomia epäilyjä kymmenesosa ja neljännes jäi selvittämättä. Tampereen perheneuvolan kartoituksessa 70,6 % lapsista diagnosoitiin aivan ilmeisesti seksuaalisesti hyväksikäytetyiksi, runsas kymmenesosa epäilyistä osoittautui aiheettomaksi ja hiukan yli kuudennes tapauksista jäi epävarmaksi (Roto ym., 1992). Sekä tukholmalaisessa lastenpsykiatrian osaston aineistossa että Tampereen ja Jyväskylän perheneuvolatutkimuksissa valtaosa epäilyistä osoittautui siis tapahtuneeksi hyväksikäytöksi ja harvoin selvästi aiheettomaksi. Ilmiötä voi tulkita niin, että kepein perustein ei tutkimuksia käynnistetä. Ero Antikaisen (1994) varmistuneiden tapausten määrään voi kertoa siitä, että työntekijät ovat tiedostaneet epäselviksi jäävien tapausten ongelmallisuuden ja tutkimukset tehdään niin perusteellisesti, että on mahdollista ottaa selkeämmin kantaa. Käytettyjen selvitysmenetelmien määrässä tapahtunut kasvu tukee osaltaan tätä käsitystä.

Linna ja Varilo (1992) jaottelevat seksuaalisen hyväksikäytön lievään, keskivaikeaan ja vaikeaan todeten tekijän kiistävän hyväksikäytön kahdessa jälkimmäisessä tilanteessa aina ja lievässäkin tapauksessa usein aluksi. Aineiston tutkimuksissa varmentuneista tapauksista kolmanneksessa epäilty myönsi tapahtuneen. Jos tarkastellaan vain niitä tapauksia, joissa epäillyn kanssa oli perheneuvolassa keskusteltu asiasta, myöntäneitä oli 45 %. Tampereella tehdyssä kartoituksessa 40 % niistä epäillyistä, jotka perheneuvolan työryhmä oli tavannut, myönsi hyväksikäytön joko keskustelussa heidän kanssaan tai poliisille. Ennako-odotuksiin nähden nämä määrät ovat yllättävän suuret. Ruotsissa saadun kokemuksen mukaan epäillyt ovat hyvin kiinnostuneita osallistumaan keskusteluihin, Köpingsissä toteutetussa projektissa perheneuvolaa vastaavan BUP-työryhmän kanssa halusi keskustella 68 tapauksesta 35 epäiltyä (Heljestrand, 1996). Epäillyt olivat halukkaita

kuulemaan, mitä työryhmä oli saanut selville, ja myös kiinnostuneita keskustelemaan siitä, miten he jatkossa voivat välttyä uusilta epäilyiltä. Näiden suomalaistulosten ja ruotsalais-ten kokemusten perusteella myönteisiä edellytyksiä terapeuttille työskentelylle myös hyväksikäyttäjän kanssa on ehkä enemmän, kuin aikaisemmin on osattu odottaa. Antikaisen (1994) tutkimuksen mukaan vain hyvin harva hyväksikäyttäjä (10 %) sai terapeutista apua.

Hyväksikäyttöepäilyn selvitysprosessin päättyessä perheille suositeltiin erilaisia jatkotoimenpiteitä, tavallisimmin ehdotettiin lapselle yksilöterapiaa ja kaikkia perheenjäseniä koskevaa perheterapiaa. Tapauksissa, joissa tutkimukset vahvistivat epäilyn, perheiden jatkotoimenpiteissä oli eroa sen mukaan, myönsikö vai kiistikö tekijäksi epäilty hyväksikäytön. Myöntämistilanteissa perhe hakeutui usein kriisihoitoon, lastensuojelutoimenpiteitä ei suositeltu ja jatkohoito kesti noin vuoden. Kiistämistilanteissa lastensuojelutoimenpiteitä suositeltiin usein ja hoitosuhde perheeseen jatkui hiukan pidempään. Selvitysprosessissa aiheettomiksi osoittautuneissa tapauksissa yhteistyö perheen kanssa jatkui tavallisesti hoitosuhteena runsaan vuoden ajan tilanteissa, joissa epäilyn taustalta paljastui vaikeita perheongelmia, kaikissa muissa tilanteissa kontakti päättyi tutkimusten valmistuttua. Tutkimustuloksen jäätyä epäselväksi hoitosuhdetta perheeseen ei yleensä rakentunut.

Noin puolet vahvistuksen saaneista tapauksista jatkoi selvitysprosessin päätyttyä terapeutista yhteistyötä perheneuvolan kanssa. Määrä on selvästi enemmän kuin Sariolan (1985) aineistossa, jossa terapialle suotuisat olosuhteet todettiin vain noin kolmasosassa tapauksista. Koska moni epäilty ja hyväksikäyttäjä näyttää myös olevan valmis tulemaan mukaan yhteistyöhön, terapeutista apua on syytä aktiivisesti tarjota kaikille asianosaisille. Tämä merkitsee haastetta työntekijöiden valmiuksien kehittämiseksi ja käytettävissä olevien mahdollisuuksien lisäämiseksi.

Hoidon ja kuntoutuksen näkökulmasta tutkimustulos viittaa siihen, että hyväksikäytön paljastuessa ja tekijäksi epäillyn myöntäessä tapahtuneen perhe hakee apua akuuttiin kriisiin, mutta ei ole läheskään aina valmis pitkäjänteiseen hoitosuhteeseen. Perheenjäsen-

ten motivointiin riittävän pitkään hoitoon onkin syytä kiinnittää erityistä huomiota, sillä kriisiavun auttaessa vaikeimman ajan yli pidempi hoito tukee tulevaisuuden rakentamista toimivammaksi (vrt. Bentovim, 1992). Tilanteissa, joissa epäilty kiistää hyväksikäytön, perheneuvolan työntekijät suosittelevat lastensuojelutoimenpiteitä ja hoitosuhteen rakentamassa perheeseen yhteistyö kestää suhteellisen pitkään. Myös silloin, kun tutkimukset osoittavat epäilyn aiheettomaksi ja sen taustana on hyvin ongelmallinen perhetilanne, perhe sitoutuu usein pitkäkestoiseen hoitosuhteeseen. Tämä voi kertoa siitä, että työntekijät ovat luoneet tutkimusprosessin aikana näihin perheisiin luottamuksellisen ja toimivan yhteistyösuhteen, joka mahdollistaa terapeutin työskentelyn.

Rikosilmoitus tehtiin tutkimusaineistossa hiukan vajaassa neljänneksessä tapauksista. Näistä lähes puolet johti oikeuskäsittelyssä langettavaan tuomioon ja hyväksikäyttäjät tuomittiin vankeuteen tai maksamaan korvauksia. Vuosina 1985 - 1994 tehtiin poliisille keskimäärin 300 ilmoitusta lapsen kohdistuneista seksuaalirikoksista ja aikavälillä 1985 - 1992 langettavia tuomioita niistä määrättiin 48 vuodessa (Hirvelä, 1997). Tähän suhdelu-kuun (noin kuudesosassa langettava tuomio) verrattuna määrä on korkea ja kertonee siitä, että poliisille ilmoitus tehdään vain vahvoin perustein.

Kun rikosilmoitus ei johtanut oikeusprosessiin, näyttö ei riittänyt syytteen nostamiseen tai tekijää ei tavoitettu. Hirvelän (1997) oikeudessa käsitellyn 15 hyväksikäyttötapausten aineistossa keskeisin ongelma oli juuri näyttö, ei niinkään rikoksen tunnusmerkistön tulkintaan liittyvät kysymykset. Kaikissa niissä tapauksissa, joissa näyttö oli riittävä, oli esitetty lapsen kertomus hyväksikäytöstä ja vastaaja oli nimetty tekijäksi; lapsen oireet ja asiantuntijalausunnat eivät riittäneet näyttöksi. Näytön arvioinnissa asiantuntijoilla oli hyvin tärkeä merkitys, ja jos lausunnolle asetettavat laatuvaatimukset täyttyivät, syyte yleensä nostettiin ja se menestyi oikeusprosessissa.

Hyväksikäyttöepäilyjen selvityksissä toimitaan tilanteessa, joka nostattaa voimakkaita tunteita ja koetaan erityisen haasteellisena työtehtävänä (Antikainen, 1994; Taskinen, 1994a). Voisi olettaa, että ristiriidat ja herkästi viriävät vastakkainasettelut (esim. Byrne & McCarthy, 1988) johtaisivat usein työntekijöiden ja perheenjäsenten välisiin konflikteihin.

Työntekijöitä vastaan nostettujen kanteluiden määrä oli kuitenkin pieni (5,6 %) verrattuna viime vuosina lehtien palstoilla käydyn keskustelun herättämään mielikuvaan hyväksikäytöselvityksiin liittyvistä oikeustaisteluista. Näyttää siltä, että yhteistyön rakentumisen kannalta äärimmäisenkin vaikeissa tilanteissa vain pienessä vähemmistössä ajaututaan työntekijöiden ja perheen välisen suhteen totaaliseen kariutumiseen kanteluineen ja valituksineen.

Yhteistyö lastensuojeluviranomaisten kanssa osoittautui varsin tiiviiksi. He olivat joko ennestään työskennelleet perheneuvolatutkimuksiin tulleen perheen kanssa tai saivat selvitysprosessin kuluessa tiedon hyväksikäyttöepäilystä ja osallistui viranomaisneuvotteluihin tai keskusteluihin perheenjäsenten kanssa yli neljässä viidesosassa aineiston tapauksista. Määrä on huomattavan suuri verrattuna Antikaisen (1994) tutkimustulokseen, jonka mukaan vain vähän yli puolet viranomaisten tietoon tulleista hyväksikäyttötapauksista ilmoitetaan lastensuojelutyöntekijöille. Kun hänen aineistossaan oli mukana monia eri toimipisteitä, eroa voi selittää perheneuvolan perinteinen tiivis yhteistyö sosiaalitoimen kanssa. Salassapito- ja ilmoitusvelvollisuuden välistä ristiriitaa ei tässä kontekstissa ehkä koeta merkittäväksi esteeksi yhteistyölle.

5.2. Hyväksikäyttöepäilyn profiili Jyväskylän perheneuvolassa

Yleisyysarvioihin perustuvaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön esiintymismäärään nähden vain murto-osa tapauksista tulee Jyväskylän perheneuvolan toiminta-alueella julki ja tutkimuksiin. Selvitysprosessin käynnistyessä lapsi on noin kahdeksanvuotias ja hyväksikäyttö on alkanut hänen ollessaan kuusivuotias. Tavallisesti hän on tyttö, hänen perheessään on keskimääräistä useampia lapsia, ja jos hänen vanhempansa ovat eronneet, siitä on jo kulunut jonkin aikaa eikä akuutti kriisi enää ole ajankohtainen. Hyväksikäyttöepäily herää kotipiirissä, usein hän itse kertoo siitä tai hänen äitinsä alkaa epäillä asiaa. Aikaa kuluu, tilannetta harkitaan melkein yhdeksän kuukautta ennen kuin päätetään, että asiasta on saatava selvää. Jos kyse on inestistä, mietitään muutama kuukausi pidempään, jos tekijäksi epäillään perheen ulkopuolista, ratkaisu yhteydenotosta kypsyy nopeammin. Perheneuvolaan soittaa sitten joko äiti tai joku viranomainen sosiaalitoimesta, terveyden-

huollosta tai koulusta. Hänkin on tavallisesti nainen.

Hyväksikäyttäjäksi epäilty sen sijaan on yleensä mies, iältään neljissäkymmenissä. Hän on lapsen isä tai isäpuoli, joskus isoisa, veli, äiti, mutta harvoin ihminen, joka ei ole lainkaan sukua lapselle. Usein hän on työtön ja viranomaisilla on tietoa hänen ongelmistaan, tavallisimmin alkoholinkäytön hallitsemattomuudesta. Perheneuvolatutkimukset kestävät kolme kuukautta, monesti kaikki perheenjäsenet ovat niissä mukana, samoin ne viranomaiset päivähoidosta, koulusta tai neuvolasta, jotka tuntevat lasta ja hänen perhettään työnsä kautta. Lastensuojelun työntekijät osallistuvat tutkimuksiin miltei aina, he joko tietävät asiasta jo selvittelyn käynnistymisvaiheessa tai perheneuvolasta tehdään heille ilmoitus.

Perheneuvolasta selvittelyihin osallistuu kaksi tai useampia työntekijöitä. Monesti joku heistä on ollut vastaavassa prosessissa aikaisemminkin, toisinaan useita kertoja. He käyttävät kolme - neljää eri menetelmää, tavallisimmin ainakin lapsen yksilötutkimuksia ja perhehaastatteluja ja keskustelevat eri viranomaisten kanssa. Lasta tutkittaessa häntä haastatellaan, hänen leikkejään tarkkaillaan, hänelle tehdään psykologisia testejä ja häntä pyydetään piirtämään. Jos hyväksikäyttäjäksi epäilty on perhepiirin ulkopuolinen, häntä ei yleensä kutsuta mukaan selvittelyihin. Jos kutsutaan ja hänen kanssaan keskustellaan asiasta, hän kuten lapsen isäkin myöntää tapahtuneen useammin kuin isäpuoli. Jos tutkimukset ovat vahvistaneet epäilyn ja tekijäksi oletetun kanssa on asiasta puhuttu, hän myöntää hyväksikäytön melkein puolessa tapauksista.

Selvittelyprosessin tuloksena on usein hyväksikäyttöepäilyn vahvistuminen. Jos tekijäksi epäilty myöntää asian, perhe hakee kriisiapua, mutta ei läheskään aina halua jatkaa hoitosuhdetta pidempään. Jos hoito toteutuu, se on perhe- tai myös lapsen yksilöterapijaa. Jos epäilty kiistää hyväksikäytön, tilanteessa suositellaan lastensuojelutoimenpiteitä ja lapsen yksilö- ja perheterapiasuositukset toteutuvat. Huostaanotot eivät ole tavallisia, toteutetuista puolet ovat vapaaehtoisia. Jos epäily osoittautuu aiheettomaksi, sen taustalla on monesti vakavia perheongelmia ja niiden hoitamiseksi sovitaan hoitosuhteesta. Jos selvitykset eivät anna varmuutta hyväksikäytöstä, mutta viitteitä siihen havaitaan, kontakti

perheeseen päättyy tuloksen valmistuttua. Näin käy myös silloin, jos aiheettomaksi osoittautuneen epäilyn taustalla on lapsen vanhempien välinen jo pitkään jatkunut tulehtunut tilanne.

Hyväksikäyttö jatkuu noin kolme vuotta. Vain poikkeuksellisesti kyseessä on kertaluonteinen tapahtuma, jolloin hyväksikäyttäjäksi epäilty on lapselle tuntematon tai jokseenkin vieras ihminen. Lapsi kertoo, että hyväksikäyttäjä koskettelee hänen vartaloaan ja suutelee häntä tavalla, jonka hän kokee ahdistavana ja epämiellyttävänä. Se ei satu, mutta hän ei pidä siitä ja usein hän yrittää päästä irti, kieltää tai estää sitä tapahtumasta. Tekijä ei siitä kuitenkaan välitä, vaan jatkaa ja toistaa tekojaan yhä uudelleen. Usein lapsi puhuu myös sukupuolielintensä koskettelusta kädellä, suulla tai jollain esineellä. Se tekee hänelle kipeää ja joskus hän alkaa silloin itkeä, mutta tekijä ei lopeta. Harvemmin hyväksikäyttäjä koskettelee lasta siittimellään sukupuolielimiin tai suuhun tai on hänen kanssaan yhdynnässä. Aina lapsi ei kuitenkaan halua kertoa tapahtumista mitään.

Toisinaan tehdään rikosilmoitus ja jos siihen päädytään, melkein puolessa tapauksista tuomio on langettava. Se on noin kolme kertaa useammin kuin maassa viime vuosina keskimäärin, joten liikkeelle lähdetään varsin painavin perustein. Ilmoitus tehdään huomattavasti herkemmin, jos hyväksikäyttäjäksi epäillään perheen ulkopuolista ihmistä kuin perheenjäsentä. Kun kynnyksellä ottaa asia esille ulkopuolisten kanssa on korkea, ollaan sitten tämän ratkaisun kypsyttyä valmiita viemään asia myös oikeuteen. Insestitapauksissa poliisin puheille lähdetään useammin, jos kyseessä on isäpuoli kuin isä. Jos hyväksikäyttäjäksi epäillään isoisää, veljeä tai äitiä, rikosilmoitusta ei tehdä.

5.3. Tutkimuksen luotettavuuden arviointia

Laadullista tutkimusta tekevät ovat yksimielisiä siitä, että analyysi on prosessi, jonka avulla narratiivisesta aineistosta tuotetaan mielekäs, 'järkeenkäyvä' lopputulos (Tesch, 1990). Tutkijan rooli merkityksen antajana on silloin keskeinen ja kriittiseksi kysymykseksi nousee, ovatko aineistosta löydetyt merkitykset valideja, toistettavissa ja oikeita (Miles & Huberman, 1994). Jos tutkimus mielletään tulkinnaksi, jossa ilmiöstä vallitsevien

näkemyksen luomalta pohjalta suuntaudutaan sitä koskevien ennakkokäsitysten muuntamiseen, tuotoksena rakentuva 'käsitys' ei tutkimuksella suinkaan tule korvatuksi 'tiedolla' (Palonen, 1988). Tulkinta on aina ehdollinen, vajavainen ja yksipuolinen käsitys ilmiöstä.

Tutkimustyöhön ryhtyessäni olin työskennellyt parikymmentä vuotta Jyväskylän perheneuvolan psykologina. Olin osallistunut siellä moniin lapsen seksuaalisen hyväksikäyttöepäilyn selvityksiin, toiminut sekä yksilö-, ryhmä- että perheterapeutina inestita-pauksissa ja opiskellut selvityksiin, hoitoon ja kuntoutukseen liittyviä asioita. Olin myös tiiviisti seurannut kotimaassa käytyä ammatillista ja julkista keskustelua, joka varsinkin vuonna 1993 kiihtyi ja sai tilaa mediassa. Tutkimuskohteestani, hyväksikäyttöepäilystä ja sen selvitysprosessista, minulla oli ennakkoon monipuolinen arkisten työkäytäntöjen tuntemus. Sen pohjalta minulle rakentunut käsitys ilmiöstä oli myös ajoittain selvästi ristiriidassa julkisessa keskustelussa tuotetun käsityksen kanssa. Tässä tutkimuksessa esiin kehimäni tulokset ovat aineistosta erilaisten muuttujien avulla luomaani tulkintaa kohdeilmiöstä, Palosen (1988) mukaan 'käsitystä', ei 'tietoa', joka täydentyy ja muuttuu, kun uudet tutkimukset tuottavat erilaisen 'käsityksen'.

Asiakirjoihin tutustuessani työntekijäkokemuksestani oli minulle paljon hyötyä. Tämä tuntumani sai vahvistusta Satkan (1992) näkemyksestä, että ymmärtääkseen dokumenttien sisältämää tietoa tutkijan on oltava selvillä niiden tuottamisprosessista ja -ympäristöstä. Saatoinkin jo ennalta arvioida, millaista tietoa asiakirjat sisältäisivät, ja siitä oli apua myös erilaisten, hyvinkin kirjaviiden dokumenttien ryhmittelyssä tietojen löytämisen helpottamiseksi. Tiesin myös, että monia tietoja joutuisi aktiivisesti etsimään tekstin sisältä lukemalla sitä tarkkaan, esimerkiksi avioerosta saatettiin mainita jonkun käydyn keskustelun sanelussa, ei suinkaan ilmoittautumislomakkeen tai kansilehden perhetiedoissa. Toimipisteen kulttuurin tuntemus varusti minut myös asenteella, että joutuisin toimimaan salapoliisin tavoin hakiessani vastauksia tarkennettaviin kysymyksiin, sillä eri työntekijöiden dokumentointikäytännöt ovat hyvin yksilöllisiä. Jouduinkin lukemaan asiakirjoja yhä uudelleen ja joskus tietyn tapauksen kaikki dokumentit useaan kertaan tarkistamalla etsimään varmistusta viitteisiin, joita esimerkiksi jossakin sanelussa esiintyi. Tällaisia saattoivat olla hyväksikäyttäjäksi epäiltyyn liittyvät tiedot tai lapsen kertomukseen viittaavat maininnat.

Tietojen esiinsaamisen suhteen arvioin siis hyötyneeni 'sisäpiirin osallisuudestani' (vrt. Fetterman, 1989; Syrjälä, Ahonen, Syrjäläinen & Saari, 1994). Tutkijana havaitsin kuitenkin jo hyvin alkuvaiheessa pyrkiväni etääntymään työntekijän tarkastelutavastani, mikä näkyi selvästi erityisesti niissä asiakastapauksissa, joihin itse olin osallistunut. Pystyin palauttamaan mieleeni toisinaan voimakkaatkin tunnereaktiot, joita ne olivat minussa aikanaan herättäneet. Nyt tapaukset asettuivat muiden joukkoon nousten kiinnostaviksi silloin, jos niissä esiintyi tarkastelun kohteena olevan muuttujan suhteen tärkeää tietoa. Omakohtaisuus työntekijänä menetti merkitystään, tutkijan kiinnostus valtasi alaa. Virkavapaalle jääminen vuoden 1998 alusta voimisti entisestään tätä kehitystä.

Tutkijan henkilökohtaiset arvot, yleiset kulttuuriarvot samoin kuin tutkimusta ohjaavan teorian ja käytetyn menetelmällisen paradigman perusarvot vaikuttavat tutkimukseen suoraan (Lincoln & Guba, 1985). Perheneuvolan työntekijän roolini käy uudelleen merkitykselliseksi pohtiessani arvokysymyksiä. Hyväksikäyttöepäilyn selvitysprosessiin osallisena toimintaani ohjaa terapeutinen auttamispyrkimys, jossa tavoitteena on rakentaa luottamuksellinen suhde asiakkaisiin ja saada eri välineillä näkyviin lapsen, hänen perheensä ja heidän elämäntilanteensa kokonaiskuva ja osana sitä lapsen oma kertomus tapahtumista. Jos tutkijana havaitsen ristiriitaa totetuneen käytännön ja omien arvojeni välillä, pysynkö avoimena havainnoille vai käykö houkutus antaa dokumenttien sisällöille tavoiteltavien päämäärien suuntaisia merkityksiä? Asian tiedostaminen sinänsä auttaa herkistymään uhkaavalle vaaralle. Etääntyminen arkityöstä ja tutkijan kiinnostuksen aktivoituminen suojelevat varmasti myös jonkin verran, tuleehan tutkijalle kaikenlaisen merkityksellisen tiedon olla yhtä kiinnostavaa. Silti en voinut välttyä kokemasta huolta, kun tulokset osoittivat monen hyväksikäytöstä epäillyn jäävän selvityskeskustelujen ulkopuolelle tai tapahtuneen inestien myöntäneiden perheiden hakevan usein vain kriisiapua. Yhtälailta huomasin ilahtuvani, kun selvityksiin osallistuneita kirjatessani lastensuojelun työntekijöitä löytyi lähes kaikista asiakastapauksista.

Pohdiskelusta esimerkkinä käy myös havainto tapauksissa tehtyjen rikosilmoitusten johtamisesta maan keskiarvoa useammin langettavaan tuomioon. Tulokinnassani päädyin ymmärtämään ilmiön niin, että ilmoituksen tekoon ei helposti ryhdytä, ja kun niin toimi-

taan, syyt ovat olleet painavat. Oman työkokemukseni perusteella olisin ollut valmis tähän tulkintaan, sen lisäksi dokumenteissa kuvattiin monia tapauksia, joissa edellytykset rikosilmoituksen tekoon olivat samankaltaiset kuin oikeuteen viedyissäkin tilanteissa, mutta näin ei kuitenkaan ollut menetelty. Toinenkin tulkinta olisi ollut yhtä mahdollinen, tilanteen olisi voinut ymmärtää kertovan paikallisen oikeustoimen poikkeavasta linjasta ja olettaa syytettyjen saaneen perusteettomia tuomioita. Tämänkaltaisia merkityksiä olisin todennäköisesti ollut taipuvaisempi antamaan, jos olisin sitoutunut puolustamaan tekijäksi epäillyn oikeusturvaa (vrt. Scharnberg, 1996; Suomela, 1997; Wakefield & Underwager, 1994).

Tutkimustulokseni, erilaisten muuttujien mukaan rakentunut kuvaus hyväksikäyttöepäilystä ja sen selvitysprosessista perheneuvolassa, on rekonstruktio dokumenttien sisältämisestä, työntekijöiden niissä esittämistä konstruktioista omasta todellisuudestaan (vrt. Tynjälä, 1991). Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa olennainen kysymys onkin noiden muuttujien tuottaminen ja niiden sisältämiin luokitteluhin päätyminen. Jo muuttujien valinta fokusoiki kiinnostuksen tietyllä tavalla - tekemäni ratkaisut heijastavat minulle tärkeitä kysymyksiä, jotka toiselle tutkijalle saattavat olla merkitykseltään vähäisiä. Näin tuottamastani kuvauksesta, konstruoimastani 'käsityksestä' (vrt. Palonen, 1988) luultavasti puuttuu tärkeitä tietoja samalla kun se sisältää tarpeettomia seikkoja.

Numeerisen tiedon osalta on todennäköistä, että tutkijasta riippumatta esimerkiksi lasten, heidän vanhempiansa ja hyväksikäytöstä epäillyn iän, perheen lasten lukumäärän tai avioerosta kuluneen ajan suhteen luokittelu muotoutuu samaksi. Suurin osa tiedosta esiintyi asiakirjoissa kuitenkin tekstin muodossa, usein työntekijän käymistään keskusteluista ja neuvotteluista tuottamina saneluina tai erilaisina lausuntoina. Tämän tiedon käsittelijänä toimin yksin, joskin koko tutkimusprosessin ajan kävin keskustelua ohjausryhmässäni muuttujista, niiden olennaisuudesta ja kattavuudesta, luokitteluista, niiden perusteista ja sisällöistä sekä niistä saatavan informaation jäsentämisestä. Näin käytössäni on ollut jonkinlainen peili, johon omassa mielessäni rakentuvaa todellisuutta on voinut heijastaa, saada palautetta ja vaihtoehtoisia tapoja tarkastella tutkimusmateriaalia. Kuitenkin on selvää, että tuotokseni ovat myös henkilökohtaisia valintojani ja sidoksissa per-

soonaani, elämäntilanteeseeni, kokemuksiini ja asemaani kuten kaikki toimintani. Onkin todennäköistä, että toinen tutkija olisi fokusoinut saman materiaalin toisin, jättänyt ehkä joitakin valitsemiani muuttujia pois tai löytänyt uusia ja käyttänyt luokitteluisaan perustana erilaista ajattelua tai painotusta. Lukijan arvioinnin mahdollistamiseksi (vrt. Miles & Huberman, 1994; Mäkelä, 1990; Taylor & Bogdan, 1984) esitän joitakin esimerkkejä.

Määritellessäni avioeroissa puolisoiden välistä tulehtunutta tilannetta käytin kriteerinä viranomaiskontakteja, joiden oli asiakirjoissa kuvattu käsitelleen heidän välisiään konflikteja ja niiden ratkaisuyrityksiä, ja lapsen huoltoa ja tapaamista koskeneita oikeudenkäyntejä. Ratkaisuni perustui 'näyttö-ajatteluun', vakavista ja pitkäkestoisista ristiriidoista oli näissä tapauksissa selviä todisteita. Jätin määrällisesti yhtä suuren ajankohtaisten erotausten ryhmän (neljä tapausta) pois tästä luokasta eli tilanteet, joissa ero oli vireillä tai sen voimaantulosta oli enintään puoli vuotta. Toinen tutkija olisi saattanut päätyä sisällyttämään nämä kyseiseen ryhmään juuri tilanteen ajankohtaisuuden vuoksi.

Hakiessani vastausta kysymykseen hyväksikäytön ilmitulosta tai sen epäilyn heräämisestä päädyin ensinnäkin erottelemaan yhteydenottajan perheneuvolaan henkilöstä, joka ensimmäiseksi paljasti asian tai esitti sen epäilyn. Toiseksi kartoitin eri perheenjäsenten osuudet näissä rooleissa. Näin käyttämäni luokittelu antaa tuloksiksi mm., että hyväksikäytetty lapsi itse kertoo asiasta miltei kolmasosassa tapauksista, mutta aloitteellisena selvitysten käynnistäjänä hän on perin harvoin (3,7 %). Sariolan (1985) tutkimus osoitti ilmoituksen tekijän olevan 45 %:ssa tapauksista lapsi itse. Tämän tutkimuksen aineistosta toinen tutkija olisi saattanut rakentaa luokituksen toisin ja saanut tuloksiksi esimerkiksi, että ilmoituksen tekijä on lapsi 59,3 %:ssa (aloite tullut kotoa eli lapsi kertoi jollekulle tai epäily heräsi joko äidillä tai isällä) tai 50 %:ssa (yhteydenottajana perheneuvolaan oli lapsi, äiti tai isä) tapauksista.

Rakentaessani luokitusta hyväksikäyttökuvauksista luin aineistossa esiintyneitä kertomuksia mielessäni Peltoniemen (1988) ja Sariolan (1990) esittämät jaottelut, joiden mallin mukaisesti ryhmittelin kuvauksia etsien vastausta kysymyksiin, vastaavatko nuo käytetyt luokittelut aineiston kertomuksia ja 'mahtuvatko' kaikki kuvaukset noihin luok-

kiin. Kun esimerkiksi kävi ilmi, että kaikissa tapauksissa, joissa kuvauksissa kerrottiin erilaisista lapsen kohdistuneista seksisävytteisistä puheista, yhdyntäehdotuksista tai yrityksistä nähdä lapsi alastomana, kuvattiin myös erilaista koskettelua, tuli ratkaistavaksi tämän luokan säilyttäminen mukana luokituksessa. Luokan jättäminen pois olisi mielestäni johtanut käsitykseen, etteivät lapset kerro perheneuvolatutkimuksissa tällaisista kokemuksista tai pidemmälle tulkiten, ettei hyväksikäyttöepäilyissä ole lainkaan kyse tämänkaltaisista tapahtumista.

Monessa tapauksessa jouduin tekemään valintoja ja perustelemaan itselleni ratkaisuni, mihin luokkaan kuvaus sijoittuisi. Esimerkiksi kertomus, jossa oli kuvattu hyväksikäyttäjän kosketelleen lasta, käytettiin ilmaisia 'kopelointi' ja kerrottiin myös tapahtumasta, kun hyväksikäyttäjä oli 'WC:ssä tutkinut lasta'. Mielikuvani tapahtumista on, että tekijä (mies) kosketteli myös lapsen (poika) sukupuolielimiä (luokka IV), mutta koska sitä ei kertomuksessa mainittu, sijoitin tämän kuvauksen luokkaan II. Perusteltua olisi voinut olla myös sijoittaminen luokkaan III, sillä voisi olettaa, että tapahtumapaikasta johtuen ainakin lapsen sukupuolielimet olivat paljaana, mahdollisesti tekijänkin. Tulkitsin 'tutkimisen' kosketteluksi ja perusteluna valinnalleni on, että koska toimintaa ei ollut kuvattu tarkemmin, sijoitin kuvauksen graaviusasteeltaan ylimpään luokkaan, johon käytetyt ilmaukset arviointini mukaan viittasivat. 'Tutkiminen' edustaa sen mukaan koskettamista - kuitenkin ainakin rikosoikeudellisessa prosessissa saatettaisiin päätellä aivan toisin.

Fokusointi ja rajaaminen oli jatkuvasti etenevä prosessi tietojen analysoinnissa. Tavoittelin Mäkelän (1990) esittämää kylläntymistä pyrkiessäni rakentamaan kuvauksen tarkkuuden kannalta riittävää muuttujien joukkoa. Se johti tulososan laajuuteen ja valitettavan ilmeiseen raskaslukuisuuteen. Jouduin kuitenkin tekemään tarkkuusasteen suhteen myös selkeää karsintaa. Se selkiytti tulosten hahmottamista, mutta kavensi kokonaiskuvaa jättämällä pois yksityiskohtia ja erityispiirteitä; jokainen asiakastapaushan on kuitenkin ainutlaatuinen. Se merkitsi samalla myös ongelmallista valintaa ja kompromissien tekoa, esimerkiksi tarkastelin hyväksikäytöstä epäiltyjen ryhmää yhtenä luokkana ikää, ammattia ja muita taustatietoja kerätessäni. Myöhemmin kävi ilmeiseksi, että tarkemman kuvan hahmottamiseksi olisi ollut tarpeen jaotella lapsen vanhemmuussuhteessa olevat epäillyt

omiksi ryhmikseen sen mukaan, asuivatko he lapsen kanssa samassa perheessä vai erillään. Jos lisäksi olisin jakanut luokan 'tutkittujen lasten vanhemmat' hyväksikäytöstä epäiltyjen ja ei-epäiltyjen ryhmiin, erilaiset vertailut olisivat tulleet mahdollisiksi. Valitsemallani tarkkuusasteella epäiltyjen ryhmässä esiintyy runsaasti sosiaalisen aseman heikkoutta ja erilaisia ongelmia, sen sijaan lasten vanhemmilla ei; kuitenkin moni epäilty oli myös lapsen vanhempi. Ristiriidalle voi nyt ainoastaan kuvitella selityksiä, joihin vertailut näiden eri alaryhmien välillä olisivat voineet antaa joitakin viitteitä.

Siirrettävyyttä (vrt. Lincoln & Guba, 1985; Tynjälä, 1991) arvioitaessa tutkimusaineisto kattaa kaikki tiedossa olleet Jyväskylän perheneuvolan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeneet asiakirjat vuosilta 1985 - 1995 ja voi olettaa niiden antavan luotettavan läpileikkauksen vastaavista tapauksista muissakin perheneuvoloissa Suomessa. Tätä käsitystä tukee Tampereen perheneuvolan kartoituksessa monissa kohdin saadut hyvin samansuuntaiset tulokset (vrt. Roto ym., 1992). Aineiston keruussa sivutaan myös tutkimustilanteen arviointia (Lincoln & Cuba, 1985; Tynjälä, 1991), sillä perheneuvolan tilastointimenetelmistä johtuen täysin luotettavaa rekisteriä asiakastapauksista ei ollut mahdollista koota ja muutama niistä todennäköisesti puuttuu aineistosta.

5.4. Johtopäätökset

Jyväskylän perheneuvolan toiminta-alueella ja laajemmin koko Keski-Suomessa moni seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi jää ilman apua. Se on haaste työntekijöille ja alueen viranomaisille aktivoitua valistus- ja tiedotustyöhön. Samalla se on selkeä ilmaisin valtakunnallisestikin laiminlyödyn ennaltaehkäisyn tarpeesta. Medialla on taipumusta pyrkiä sensaatioihin, jolloin ammattilaisille jää paljon tehtävää kiinnittää huomio lasten tarvitsemien palveluiden ja tuen kannalta olennaiseen (McDevitt, 1998). Tässä työssä olemme Suomessa vasta alussa.

Hyväksikäyttö kohdistuu tavallisimmin pieniin, usein alle kouluikäisiin lapsiin. Haastattelulle ja muille selvitysmenetelmille tämä asettaa erityisen suuret vaatimukset, samoin niiden käyttäjille. Pikkkulapsen luonnollinen tapa ilmaista itseään on pääosin

toiminnallinen, ei verbaalinen, jolloin leikistä ja piirtämisestä tulee olennainen osa kommunikointia tässä ikävaiheessa. Selvitystyötä tekevän on välttämätöntä tuntea hyvin lapsen maailma ja olla selvillä normaaleista ja niistä poikkeavista käytöstavoista ja seksuaalisen kehityskulun vaiheista (Hewitt, 1998a, b; Johnson, 1998). Perheneuvolan työntekijöiltä edellytetään Suomessa erikoistumiskoulutusta juuri lasten, nuorten ja heidän perheidensä kanssa työskentelyyn ja käytännön työssä valmiuksia kyseisiin vaatimuksiin vastaamisessa on hyvät mahdollisuudet kehittää. Lisäkouluttautumisen tarvetta varmasti on aina ja siitä tulisikin aktiivisesti huolehtia. Tämän tutkimuksen valossa hyväksikäyttöepäilyjen selvittäminen perheneuvolassa näyttää toimivalta ja kehittämiskelpoiselta järjestelyltä, sillä konteksti mahdollistaa lapsen ja koko perheen huomioimisen sisaruksiin kaan unohtamatta.

Hyväksikäyttöepäilyt ja niiden selvittäminen ovat aktivoineet niiden parissa työskentelevien eri viranomaisten yhteistyöpyrkimyksiä (MacFarlane & Heger, 1998; Peck, Sheinberg & Akamatsu, 1995). Suomessakin tämän merkitys on ymmärretty ja nähty mahdollisena kehittää varsinkin sosiaali- ja terveystoimen viranomaisten osaamistasoa ottamaan paremmin huomioon oikeustoimen kannalta välttämättömät ja tarpeelliset näkökohdat (Hirvelä, 1997). Tutkimustulokset osoittavat, että lastensuojelun suhteen yhteistyön kehittämisessä on Jyväskylän seudulla jo selvästi edistytty (vrt. Antikainen, 1994), oikeusviranomaisten suuntaan sen sijaan vuoropuhelun lisääminen on paikallaan.

Hyväksikäyttäjäksi on yleensä lapsen isä, toisinaan isäpuoli, mutta hyvin harvoin ihminen, joka ei ole mitään sukua lapselle. Käsitys, että seksuaalinen hyväksikäyttö kohdistuisi pääosin lähellä murrosikää oleviin nuoriin ja tekijä olisi perhepiirin ulkopuolinen henkilö, osoittautui tutkimustulosten valossa virheelliseksi. Seksuaalista hyväksikäyttöepäilyä selvitetessä yleisin ilmiö on insesti. Siihen puuttuminen on vaikeaa (Olafson, Corwin & Summit, 1993), sillä perheen sisäisiä asioita on totuttu pitämään yksityisenä alueena, jonne astumista arastellaan ja joka helposti koetaan tunkeilevana ja loukkaavana (esim. Mahkonen, 1991, 1995). Tämä vaatii tiedotuksen lisäämistä, jotta lasten oireilua osattaisiin tulkita oikein, ja viranomaisyhteistyön kehittämistä. Tarvitaan myös uudenlaista asennoitumista, jossa puuttumatta jättäminen aletaan nähdä välinpitämättömyytenä ja vastuuttomuutena ja

puuttuminen huolenpidon ja avun tarjoamisena (Garbarino, 1994; Summit, 1994). Hyväksikäyttöä koskevat kysymykset olisikin ehdottomasti sisällytettävä kaikkien lasten parissa työskentelevien peruskoulutukseen.

Ajattelutapa, jossa hyväksikäyttö mielletään vain juridisena ilmiönä (Sariola, 1995; Scharnberg, 1996; Suomela, 1997; Wakefield & Underwager, 1994), kyseenalaistaa kaikkien perheenjäsenten avuntarpeen, niin hyväksikäytetyn lapsen, hyväksikäyttäjän, toisen vanhemman kuin sisarustenkin. Varsinkin, kun kyse on useimmiten perhepiirissä tapahtuvasta inestistä, on hyvin tärkeää ymmärtää ilmiön monitahoisuus. Oikeusjuttu ajoittuu rajalliseen aikaan ihmisten elämässä, perhesuhteet kestävät läpi elämän - ei ole samantekevää, millaisina. Tutkimustulosten mukaan yllättävän moni hyväksikäyttäjäksi epäilty on selvityskeskusteluissa valmis myöntämään tapahtuneen. Tämä luo edellytykset auttamistyölle (Bentovim, 1992), mutta vaatii vielä paljon muutakin, ennenkuin pitkäjän- teiseen terapiatyöhön päästään. Jatkotutkimuksissa olisi kiinnostavaa selvittää, mikä ennustaa perheen mahdollisuutta toipua ja työntekijöiden kykyä auttaa siinä. Terapeutit kohtaavat myös suuren haasteen, kuinka omalta osaltaan voisivat edistää toimivien työskentelyedellytysten syntyä, jotta kriisitilanteen jälkeen olisi mahdollista edetä syvem- pään yhteistyöhön perheiden kanssa.

Käsitys, että hyväksikäyttö on tavallisimmin erilaista lapsen vartalon ja sukupuolielin- ten koskettelua, vahvistui tutkimuksessa. Vain harvoin on kyseessä yhdyntä lapsen kanssa. Ulkoisia merkkejä näistä tapahtumista ei siis juuri jää. Jos asiassa edetään oikeuskäsitte- lyyn, näytön kannalta ratkaisevaa on lapsen oma kertomus ja sen dokumentointi, tiedot epäilyn heräämiseen johtaneista tilanteista ja havainnoista sekä asiantuntijalausannon argumentoinnin selkeys. Hirvelän (1997) havaintojen mukaan lausuntojen taso on kirjava ja yleisin heikkous niissä on dokumentoinnin puute ja selitysvaihtoehdon pohtimatta jättäminen. Tutkimustulos kertoo, että yhteistyötä lastensuojeluviranomaisten kanssa on perheneuvolassa jo opittu tekemään, mutta tietous rikoslaista ja sen mukaisista toimintape- riaatteista ei ole riittävää ja tarvitaan vielä paljon työskentelyn kehittämistä. Jatkokoulut- tautumisen lisäksi paikallisen yhteistyön tiivistäminen esimerkiksi luomalla säännöllisen kommunikoinnin mahdollistava yhteistyöfoorumi, joka kokoaisi yhteen terapiatyön,

lastensuojelun ja oikeustoimen työntekijät, olisi suositeltavaa. Tämän suuntaisesta toiminnasta on jo saatu hyviä kokemuksia (MacFarlane & Heger, 1998; Peck, Sheinberg & Akamatsu, 1995).

Oma kannotto on, että Suomessa tarvitaan aktiivista ja johdonmukaista ennaltaehkäisytyötä, tiedostusta, valistusta ja koulutusta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Parhaiten tämän kaiken koordinointi tapahtuisi yhteistyössä tutkimustyön ja terapeutin toiminnan kehittämisen kanssa. Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston psykologian laitos tunnustusta saaneena lasta koskevan tiedon keskuksena, perheterapian professuurin omaavana ja psykoterapiaklinikan palveluita tarjoavana yksikkönä sopisi maassamme tämänkaltaiseen tehtävään. Selvitysprosessien toteuttamisessa katson perheneuvoloiden tarjoavan lapsen erityisluonteen ymmärrystä ja perheen kokonaistilanteen näkemistä, mikä on hyvä pohja tutkimusten teolle. Lisäksi tarvitaan kuitenkin määrätietoista yhteistyötä sekä lastensuojelun että oikeustoimen kanssa, missä erityisesti viimeksimainitun suhteen on aihetta entisestään aktivoitua. Paikallisesti toimivat yhteistyöfoorumit, joista joillakin alueilla on ehditty Suomessakin saada hyvää kokemusta (Hirvelä, 1997; Taskinen, 1994a), edustavat toivottavaa kehitystä, mihin suuntaan kansainvälisestikin näytetään pyrittävän (esim. MacFarlane & Heger, 1998).

Tutkimuksellani toivoin saavani näkyville niitä piirteitä, jotka hahmottavat kuvaa lapsen seksuaalisesta hyväksikäyttöepäilystä ja sen selvittämistapahtumasta perheneuvolassa. Ajatukseni oli saada tuohon kuvaan mukaan myös työntekijän toimintaa ohjaavia tekijöitä ja luonnehdintaa siitä, kuinka heidän ja kaikkien keskusteluihin osallistuvien eri henkilöiden välillä dialogia käydään. Käytettävissäni olleiden resurssien rajallisuudesta johtuen tämä alue jäi kokonaan myöhempien tutkimusten tehtäväksi.

LÄHTEET

- Aho-Mustonen, P. & Wahlström, J. (1995). Seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkit lasten Rorschach-vastauksissa. *Psykologia* 30 (6), 462 - 470.
- Antikainen, J. (1994). Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. Ammatilliset haasteet ja työorientaatiot. *Stakes, Tutkimuksia* 46. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Bachelder, K. (1994). Preventing child abuse: A new school-based approach. *Kongressisesitys, Tenth International Congress on Child Abuse and Neglect*, 11.9.1994, Kuala Lumpur.
- Bagley, C. & King, K. (1990). *Child sexual abuse. The search for healing*. London: Tavistock, Routledge.
- Baker, A.W. & Duncan, S.P. (1985). Child sexual abuse: A study of prevalence in Great Britain. *Child Abuse and Neglect*, Vol. 9, 457 - 467.
- Barber, C.C., Colson, D.B., McParland, M.Q., O'Malley, F., Pope, K.K. & Coyne, L. (1994). Child abuse and treatment difficulty in inpatient treatment of children and adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, Vol. 25 (1), 53 - 64.
- Bentovim, A. (1992) Clinical work with families in which sexual abuse has occurred. *Teoksessa* C.R. Hollin & K. Howells (Eds.), *Clinical approaches to sex offenders and their victims*, (s. 179 - 208). New York: John Wiley & sons.
- Bentovim, A., Elton A., Hildebrand J., Tranter M. & Vizard E. (1988) (Eds). *Child sexual abuse within the family. Assessment and treatment*. London: Wright.
- Briere, J.N. (1992). *Child abuse trauma. Theory and treatment of the lasting effects*. Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Bryder, T. (1985). *Innehållsanalys som idé och metod*. Åbo: Åbo Akademi.
- Byrne, N. & McCarthy, I. (1988). Moving statutes: Re-questing ambivalence through ambiguous discourse. *The Irish Journal of Psychology*, 9 (1), 173 - 182.
- Carmichael, A. (1996). Prevention of child abuse in Australia - A nationwide approach. *Abstrakti posteresityksestä, Eleventh International Congress on Child Abuse and Neglect*, 18. - 21.8.1996, Dublin. *Book of Abstracts, International*

- Society for Prevention of Child Abuse and Neglect: Printwell Co-op.
- Ceci, S.J. & Bruck, M. (1993). Child witnesses. Translating research into policy. *Social Policy Report*, Vol. 7 (3), 1 - 30.
- Conte, J.R. & Berliner, L. (1988). The impact of sexual abuse on children: empirical findings. Teoksessa Walker, L.E.A. (Ed.) *Handbook on sexual abuse of children: assessment and treatment issues* (s. 72 - 93). New York: Springer Publishing Company.
- Conte, J.R. & Schuerman, J.R. (1988). The effects of sexual abuse on children. A multidimensional view. Teoksessa Wyatt G.E. & Powell G.J. (Eds.) *Lasting effects of child sexual abuse* (s. 157 - 170). Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Conte, J.R., Sorenson, E., Fogarty, L. & Dalla Rosa, J. (1991). Evaluating children's reports of sexual abuse. Results from a survey of professionals. *American Journal of Orthopsychiatry* 61 (3), 428 - 437.
- Corwin, D.L. (1988). Early diagnosis of child sexual abuse. Diminishing the lasting effects. Teoksessa Wyatt, G.E. & Powell, G.J. (Eds.) *Lasting effects of child sexual abuse* (s. 251 - 269). Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Fetterman D.M. (1989). *Ethnography. Step by step*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Finkelhor, D. (1988). The trauma of child sexual abuse. Two models. Teoksessa Wyatt, G.E. & Powell, G.J. (Eds.) *Lasting effects of child sexual abuse* (s. 61 - 82). Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Gabriels, T.C.M. & Woolley, C.C.M. (1998). Keeping ourselves safe: Perceptions and interpretation of child sexual abuse prevention concepts at different developmental stages. *Kongressiesitys, Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect, 8.9.1998, Auckland*.
- Garbarino, J. (1994). Creating a caring society: What does it mean? *Kongressiesitys, Tenth International Congress on Child Abuse and Neglect, 10.9.1994, Kuala Lumpur*.
- Gilligan, P. (1994). *A child centered approach: Theoretical principles and implications for*

- practice. Kongressiesitys, Tenth International Congress on Child Abuse and Neglect, 10.9.1994, Kuala Lumpur.
- Goodwin, J.M. (1988). Obstacles to policymaking about incest. Some cautionary folktales. Teoksessa Wyatt G.E. & Powell G.J. (Eds.) Lasting effects of child sexual abuse (s. 21 - 37). Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Helminen, M. (1993). Mitä jäi toimittajista jäljelle inestikirjoittelun jälkeen? Journalisti, 25.11.1993.
- Heljestrand, P. (1996). Working with abusers to protect children. Abstrakti posteresityksestä, Eleventh International Congress on Child Abuse and Neglect, 18. - 21.8.1996, Dublin. Book of Abstracts, International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect: Printwell Co-op.
- Henriksson, P. (1994). Inesti rikosoikeudellisena ongelmana. Tutkielma, Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta.
- Herman, J.L. (1981). Father - daughter incest. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Herman, J.L. (1992). Trauma and recovery: The aftermath of violence - from domestic abuse to political terror. New York: Basic Books.
- Hewitt, S. (1998a). Theory and research in early child development: implications for the assessment of abuse with pre-school children. Kongressiesitys, Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect, 7.9.1998, Auckland.
- Hewitt, S. (1998b). Procedures and practice in the evaluation of abuse in very young children. Kongressiesitys, Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect, 8.9.1998, Auckland.
- Hirvelä, P. (1997). Lapsi rikosprosessissa. E erityisesti inestin todistamisen ongelmat. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Holsti, O. R. (1969). Content analysis for the social sciences and humanities. Massachusetts: Reading, Addison-Wesley Publishing.
- Hoorwich, A. (1995). Terapeutit salapoliiseina. Inestiepäilyksen asianmukainen tutkiminen. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset.
- Johnson, T.C. (1998). Sexual experience before the age of 13. A comparative study between young people in USA and Sweden. Kongressiesitys, Twelfth

- International Congress on Child Abuse and Neglect, 8.9.1998, Auckland.
- Justander, K. (1989). Insestillä ei pidä elämöidä. *Lapsen maailma*, 48 (1), pääkirjoitus.
- Jyväskylän kaupungin perheneuvolan vuosikatsaus 1995.
- Jyväskylän kaupungin perheneuvolan toimintakertomus 1996.
- Jyväskylän kaupungin perheneuvolan toimintakertomus 1997.
- Kajava, M. (1997). Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Väitöskirja, Oulun yliopisto, Käyttäytymistieteiden laitos.
- Kananoja, A. & Turunen, M. (1996). Tähän suuntaan lastensuojelu. Helsinki: Stakes, Aiheita 4/1996.
- Kempe, R.S. & Kempe, H.C. (1981). Lasten pahoinpitely. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Julkaisu 63.
- Keski-Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen kunnalliskertomus, 1985.
- Komulainen, P. & Korhonen, J. (1989). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö perheessä. Vaikutus minäkuvaan ja seksuaaliseen kehitykseen sekä hoito Roy'n adaptaatiomallin mukaan. Seminaarityö, Helsingin Sairaanhoidon tutkimuskeskus.
- Krippendorff, K. (1980). Content analysis. An introduction to its methodology. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Kupiainen, T. (1994). Sukupuoliasettelmat Vienan Karjalan rutsarunoissa Lévisstrausilaisen myyttianalyysin valossa. Tutkielma, Joensuun yliopisto, Suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksen laitos.
- Kähkönen, P. (1994). Vanhemmuuden murtuminen. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylä: Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994.
- Lankoski, J. (1991). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö perheessä. Opinnäytetyö, Tampereen Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Lehtinen, K., Ojanen, J., Pukuri, T., Tuori, T., Antti-Poika, M. & Kokkola, A. (1994). Psykiatrisen hoidon suunnittelussa ja seurannassa tarvittavan tiedon dokumentoinnin kehittäminen. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Liljenfeldt, R. (1997). Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja oikeusturva. *Defensor Legis*, 78 (2), 253 - 263.
- Lincoln, Y. & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, California: Sage

Publications.

- Lindblad, F. (1989). Sexuella övergrepp mot barn. Karakteristika och utredningsmetodik. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Linna, L. & Varilo, E. (1992). Lasten seksuaalinen väärinkäyttö. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) Miten auttaa lasta. Lapsen fyysisen ja seksuaalisen pahoinpitelyn tutkimus ja hoito (s. 121-129). Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Julkaisu 89.
- Loftus, E. & Ketcham, K. (1994). The myth of repressed memory. False memories and allegations of sexual abuse. New York: St. Martin's Press.
- MacFarlane, K. & Heger, A. (1998). The multidisciplinary assessment centre and family advocacy. Building new programs in the '90's. Kongressiesitys, Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect, 7.9.1998, Auckland.
- Mahkonen, S. (1991). Voidaanko lasta lailla suojella? Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Mahkonen, S. (1995). Perhesalaisuudet. Salassapitovelvollisuus ammattiauttajan työssä. Juva: WSOY.
- Marshall C. & Rossman G.B. (1995). Designing qualitative research. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- McDevitt, S. (1998). Media trends in child abuse reporting: The United States and the Republic of Ireland. *Journal of Child Centred Practice*, 5 (2), 11 - 28.
- Miles M.B. & Huberman A.M. (1994). Qualitative data analysis. An expanded source book. Thousand Oaks, California: Sage Publications Inc.
- Miller, T.W. & Veltkamp, L.J. (1989). Assessment of child sexual abuse. Clinical use of fables. *Child Psychiatry and Human Development*, Vol. 20 (2), 123 - 133.
- Miller, T.W. & Veltkamp, L.J. (1995). Assessment of sexual abuse and trauma. Clinical measures. *Child Psychiatry and Human Development*, Vol. 26 (1), 3 - 10.
- Mäkelä, K. (1990). Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta (s. 42 - 61). Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- Olafson, L., Corwin, D. & Summit, R. (1993). Modern history of child sexual abuse awareness: Cycles of discovery and suppression. *Child Abuse and Neglect*, Vol. 17, 7 - 24.

- Owen, N.M. (1998). Sibling incest and the perspective of those who have experienced it. Posteresitys, Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect, 6. - 9.9.1998, Auckland.
- Palonen, K. (1988). Tekstistä politiikkaan. Vastapaino, Karisto Oy:n kirjapaino.
- Palovaara, J. & Särkijärvi, K. (1995). Perheenjäsenten kokemukset inestitutkimusprosesista. Tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Psykologian laitos.
- Parker, H. & Parker, S. (1986). Father-daughter sexual abuse: an emerging perspective. American Journal of Orthopsychiatry, Vol. 56 (4), 531 - 548.
- Patrakka, J. (1995). Arvojen ja asenteiden ilmeneminen sosiaalisen ongelman julkisen määrittelyn retoriikassa. Tapaustutkimus inestikirjoittelusta suomalaisissa lehdissä vuonna 1993. Tutkielma, Turun yliopisto, Sosiologian laitos.
- Patton, M.Q. (1990). Qualitative evaluation and research methods, 2nd Edition. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Peck, J.S., Sheinberg, M. & Akamatsu N.N. (1995). Forming a consortium. A design for interagency collaboration in the delivery of service following the disclosure of incest. Family Process, Vol. 34 (3), 287 - 302.
- Peltoniemi, T. (1988). Yhteinen salaisuus. Seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset kertovat. Keuruu: Otava.
- Peters, S.D., Wyatt G.E. & Finkelhor D. (1986). Prevalence. Teoksessa Finkelhor D., Araji, S., Baron, L., Browne, A., Peters, S.D. & Wyatt, G.E. (Eds.) A source book on child sexual abuse (s. 15 - 59). Beverly Hills, California: Sage Publications Inc.
- Pietilä, V. (1976). Sisällön erittely. Helsinki: Oy Gaudeamus Ab.
- Pohjanpalo, M. (1986). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Kooste asiantuntijaseminaarista. Lapset ja yhteiskunta, 45 (6 - 7), 356 - 361.
- Rikoslaki 20 luku (24.7.1998/563)
- Rosenberg, T. (1996). Inesti sosiaalisena konstruktiona. Alkoholipolitiikka 61 (3), 243 - 246.
- Roto, A.-K., Riekkola M. & Suhonen L. (1992). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittely. Suomen Lääkärilehti, 47 (11), 1061 - 1064.
- Russel, D.E.H. (1988) The incidence and prevalence of intrafamilial and extrafamilial

- sexual abuse of female children. Teoksessa Walker, L.E.A. (Ed.) Handbook on sexual abuse of children (s. 19 -36). New York: Springer Publishing Company.
- Sadeh, A., Hayden, R.M., McGuire, J.P.D., Sachs, H. & Civita R. (1994). Somatic, cognitive and emotional characteristics of abused children in a psychiatric hospital. *Child Psychiatry and Human Development*, Vol. 24 (3), 191 - 200.
- Sanderson, C. (1992). Seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen hoito. Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo.
- Santavuori, R. (1997). Seksuaalirikosten tunnusmerkistöistä ja rikoksen uhrin oikeusturvasta. *Suomen Lääkärilehti* 52 (14), 1717 - 1721.
- Sariola, H. (1985). Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö Suomessa. Selvitys viranomaisten tietoon vuosina 1983 - 1984 tulleista lapsiin kohdistuneista hyväksikäyttötapauksista. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Julkaisu 79.
- Sariola, H. (1990). Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Julkaisu 85.
- Sariola, H. (1992). Seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta kodeissa. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) Miten auttaa lasta. Lapsen fyysisen ja seksuaalisen pahoinpitelyn tutkimus ja hoito (s. 47 - 60). Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Julkaisu 89.
- Sariola, H. (1995a). Oikeuspsykologia ja haastattelutekniikat seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksessa. *Dialogi* 5 (2), 40 - 43.
- Sariola, H. (1995b). Polygrafi lisää oikeusturvaa. *Helsingin Sanomat* 30.12.1995.
- Sariola, H. (1996). Psykologien inestitutkimuksissa on ollut vakavia puutteita. *Suomen Psykologiliitto: Psykologiuutiset*, 2/1996, 4.
- Satka, M. (1992). Perheen kahdet kasvot - yksi lähestymistapa hyvinvointivaltion perhekäsitysten tutkimukseen. Teoksessa Alanen, L. & Kähkönen, P. (toim.) *Arki, perhe, politiikka* (s. 17 - 27). Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3.
- Scharnberg, M. (1996). Textual analysis: A scientific approach for assessing cases of sexual abuse. Vol. I: The theoretical framework, the psychology of lying, and cases of older children. Vol. II: Cases of younger children, including a case

- of alleged necrophilia, and the shortcomings of judicial logic. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Scott, J. (1990). *A matter of record. Documentary sources in social research.* Cambridge: Polity Press.
- Sgroi, S. (1987). *Handbook of clinical intervention in child sexual abuse.* Massachusetts: Lexington Books, Lexington.
- Silverman, D. (1993). *Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction.* London: Sage Publications Ltd.
- Sipilä, M.-L. (1989). Seksuaalisen hyväksikäytön vaikutus lapseen. *Suomen Lääkärilehti*, 44 (15), 1542 - 1546.
- Sirén, M. (1992). Inestiepäilyn kohtaaminen sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tampereen yliopisto, Sosiaalipoliittikan laitos: Tutkimuksia, Sarja B nro 11.
- Slater, B.R. (1988). Assessment-intervention interface using the Theme Creation Test for Youths. Teoksessa Walker, L.E.A. (Ed.) *Handbook on sexual abuse of children: assessment and treatment issues* (s. 198 - 215). New York: Springer Publishing Company.
- Smith D.E. (1984). Textually mediated social organization. *International Social Science Journal* 36 (1), 59 - 75.
- Socialstyrelsen (1992). Sexuella övergrepp mot barn. I serien 'Allmänna råd från socialstyrelsen' 1991:3. Stockholm: Norstedts Tryckeri.
- Stanford, A. (1996). Preventing child abuse and neglect - The Australian context. Abstrakti posteresityksestä, Eleventh International Congress on Child Abuse and Neglect, 18. - 21.8.1996, Dublin. Book of Abstracts, International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect: Printwell Co-op.
- Summit, R.C. (1988). Hidden victims, hidden pain. Societal avoidance of child sexual abuse. Teoksessa Wyatt, G.E. & Powell, G.J. (Eds.) *Lasting effects of child sexual abuse* (s. 39 - 60). Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Summit, R.C. (1994). The reluctance of adults to respond to the crisis of disclosure. Kongressiesitys, Tenth International Congress on Child Abuse and Neglect, 12.9.1994, Kuala Lumpur.
- Sundholm, S. (1989). *Inesti.* Helsinki: Oy Gaudeamus Ab. Painokaari Oy.

- Suomela, A. (toim.) (1997). Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Suomen tilastollinen vuosikirja. (1996). 91. vuosikerta. Tilastokeskus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Svensson, B. (1998). Facts about the 101 sexually abused boys treated at Radda Barnen's Centre for children and adolescents in crisis. Kongressiesitys, Twelfth International Congress on Child Abuse and Neglect, 8.9.1998, Auckland.
- Syrjälä L., Ahonen, S., Syrjäläinen E. & Saari, S. (1994). Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Söderholm, A. & Turunen, M.-M. (1989). Lapsen seksuaalinen riisto. Diagnostiikka ja sen vaikeudet. Suomen Lääkärilehti, 44 (14), 1448 - 1452.
- Söderholm, A. & Turunen, M.-M. (1992). Lapsen seksuaalisen riiston tutkimus lääkärin kannalta. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) Miten auttaa lasta. Lapsen fyysisen ja seksuaalisen pahoinpitelyn tutkimus ja hoito (s. 107 - 120). Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, Julkaisu 89.
- Taskinen, S. (toim.) (1994a). Lapsen seksuaalisen riiston selvittäminen ja hoito. Seksuaalisen riiston ehkäisyn asiantuntijaryöryhmän suositukset. Stakes, Oppaita 23. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Taskinen, S. (1994b). Lapsen seksuaalinen riisto. Teoksessa Mikkola, M. & Helminen, J. Lastensuojelu (s. 283 - 292). Kustannus Legisactio Oy. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Taylor, S.J. & Bogdan, R. (1984). Introduction to qualitative research methods. The search for meanings. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Tesch, R. (1990). Qualitative research: Analysis types and software tools. Hampshire: The Falmer Press, Basingstoke.
- Torvinen, A. (1995). Insesti - lapsen ja aikuisen silmin. Tutkielma, Lapin yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta.
- Tynjälä, P. (1991). Kvalitatiivisten tutkimusmentelmien luotettavuudesta. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja Kasvatus 22 (5 - 6), 387 - 398.
- Underwager, R. & Wakefield, H. (1990). The real world of child interrogations. Springfield, Illinois: Charles C Thomas Publisher.

- Undeutsch, U. (1995). Forensic psychology course 27. - 30.11.1995. Helsingin yliopisto, Vantaan täydennyskoulutuslaitos.
- Vikram, S. (1996). Sopiva nuori mies. Juva: WSOY.
- Vilkko, V. (1995). Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö sosiaalisena ongelmana. Lasten seksuaalisen hyväksikäytön käsittely suomalaisessa sanoma- ja aikakauslehtijulkisuudessa 1983 - 1994. Tutkielma, Jyväskylän yliopisto.
- Wakefield, H. & Underwager, R. (1994). Return of the furies. An investigation into recovered memory therapy. Springfield, Illinois: Open Court.
- Walker, M. (1995). Surviving secrets: The experience of abuse for the child, the adult and the helper. Buckingham: Open University Press.
- Weber, R.P. (1985). Basic content analysis. Series: Quantitative applications in the social sciences. Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Wyatt, G.E. & Powell, G.J. (1988). Identifying the lasting effects of child sexual abuse. An overview. Teoksessa Wyatt, G.E. & Powell, G.J. (Eds.) Lasting effects of child sexual abuse (s. 11 - 17). Newbury Park, California: Sage Publications, Inc.
- Wyatt, G.E., Newcomb, M.D. & Riederle, M.H. (1993). Sexual abuse and consensual sex. Women's developmental patterns and outcomes. Newbury Park, California: Sage Publications Inc.